

Glossen und Scholien zu Sallusts Monographien *Catilina* und *Iugurtha*

in einer Handschrift des 11. Jahrhunderts
aus der Bibliothek des Klosters St. Emmeram
in Regensburg.

Seconde partie: Edition*

Für die Darstellung wurde die Tabellenform gewählt. Dadurch ist mit einem Blick neben dem Glossentext dessen Lokalisation in der Handschrift, die systematische Einordnung, die postulierte Schreiberhand und der Vergleich mit dem Referenztext der kritischen Sallustausgabe von Alphons Kurfess möglich¹.

Die Tabelle enthält folgende Spalten :

Spalte 1: Fortlaufende Numerierung	Spalte 5: Glossentyp gemäss Klassifizierung (cf. <i>ALMA</i> , 70, 2012, p. 114 ff.).
Spalte 2: Angabe von Blatt, Zeile (Die Ziffer 00 steht für margo sup., die Ziffer 60 für margo inf.), Rand (sup., inf., dext., sin.). Mehrere Lemmata in der gleichen Zeile sind durch Zusatzziffern (.01 etc.) gekennzeichnet. (cf. <i>ALMA</i> , 70, 2012, p. 134 ff.).	Spalte 6: Glossentext: Lemma in KAPITÄLCHEN, Glosse in Normalschrift, Quellen, Zitate, Bemerkungen in petit.
Spalte 3: Schreiberhand der Glosse.	Spalte 7: Referenztext Sallust nach der Edition KURFESS, bei Bedarf mit Anmerkungen aus dem krit. Apparat.
Spalte 4: Referenz des Sallusttextes in der Einteilung nach der Edition KURFESS, Stuttgart-Leipzig, Teubner, 1991 (C = <i>Catilina</i> , I = <i>Iugurtha</i>).	

* Première partie parue dans *ALMA*, 70, 2012.

¹ *C. Sallustius Crispus*, ed. KURFESS.

Die Graphie der Glossen wurde beibehalten. Anpassungen betreffen nur die Eigennamen, die mit Grossbuchstaben eingeleitet wurden, und die Modernisierung der Satzzeichen. Zeilenwechsel innerhalb einer Glosse sind durch Schrägstrich «/» markiert, auf Trennungszeichen wurde konsequent verzichtet. Die Lemmata sind den Glossen in KAPITÄLCHEN vorangestellt. Bei den Korrekturen sind über der Zeile oder am Rande eingefügte Buchstaben und Wörter zwischen senkrechte Striche «|...|» gesetzt, z. B.: «diui|ci|as» radierte, soweit lesbar aufgeheilt, z. B.: «quicquam umquam (*Rasur*) pensi», Unterstreichungen oder Durchstreichungen textgetreu dargestellt. Überflüssige Wörter und Buchstaben sind in eckige «[]», zu ergänzende in spitze Klammern «<>» gestellt. Abschnittszeichen sind durch «¶», Verweiser durch «#» markiert. Kurzbemerkungen zu den Glossen oder Korrekturen sind unmittelbar bei dem Annotat in Kursivschrift notiert, z. B.: «diu m|agnum inter| mortales *auf Rasur*». Für unleserliche Stellen stehen 3 Punkte «...». Offensichtlich falsche Schreibungen werden im Text korrigiert, die originale Schreibweise wird unter (MS) vermerkt.

Aus Platzgründen sind die Anmerkungen möglichst knapp gehalten. Für weitere Informationen sei auf die Bibliographie verwiesen.

Der Referenztext nach Alphons KURFESS enthält die für das Verständnis wesentlichen Elemente, wo nötig ergänzt durch die Angaben im kritischen Apparat². In den Bemerkungen werden mögliche Quellen angegeben sowie auf Parallelstellen bei Karl BESLER und Zitierungen bei Richard MOLLWEIDE, Patricia OSMOND/Paul ULERY und Birger MUNK OLSEN hingewiesen.

² In der kritischen Ausgabe der Sallusttexte von KURFESS figuriert die Handschrift Clm 14477-I unter der Sigle m, wobei m¹ für die erste Hand, m² für die Korrekturhand steht: C. Sallustius Crispus, ed. KURFESS, p. xxxii.

Edition

Nr. fol/lin	Ghd	Ref.	Kl	Glossentext, Quellen, Bemerkungen	Referenztext
1. 01v.03	a00	–	B5	<p>Mos erat Romanorum ut unus quisque nobilis apponeret filium suum studiis / per·xv·annos. Quibus finitis interrogabantur utrum vellent manere in studiis an / morari in re p<ublica>. Similiter iste Salustius fuit nobilissimus et tali modo a studiis re/tractus est et consul effectus. Qui cum diu mansisset in dignitate, vidit maiorem / laudem^a acquirere scribendo quam consulatum regendo. Qua de re iterum retraxit se / ad studium et complures historias composuit, de quibus tamen non utimur ulla, nisi Catilina/ria et Iugurthina.</p> <p style="text-align: center;">‘Mos erat – et Iugurthina’: MOLLWEIDE, p. 12; OSMOND/ULERY, p. 231.</p> <p style="text-align: center;">^a (MS.): laudet</p>	–
2. 01v.09	a01	–	B5	<p>Materia Salustii est Catilina et sui contemporanei facientes civile bellum vel Rom<ani> / impugnantes rem publicam et defendentes. Intentio sua est dissuadere civile bellum vel reprehendere impugnantes et / [et] < >audare defendentes. Sciendum est quod intentio duobus modis accipitur. Accipitur enim in designatione illius de quo in/tenditur vel est eius designatione ad quod intenditur. Sed cum accipitur pro eo de quo intenditur, tunc idem est cum materia et nichil tunc / differt intentio a materia. Si vero accipitur pro eo ad quod intenditur tunc idem est intentio quod finalis causa. Ad finem enim / tendimus. Itaque cum tot modis varietur intentio. Falso prædicant illi, qui dicunt omnem intentionem esse diversam materiam. /</p> <p>Prologus eius dicitur esse de libro et non de libro. De libro, quia gratia libri factus est. non de libro, quia non de materia libri est. Et est com/mendaticius. Commendat enim studium suum,</p>	–

, per quod et commendat opus suum. Et est excusatorius, quia excusat se quod de re p<ublica> / causa inertie non discessisset, quod sibi a quibusdam imponebatur, sed causa adquirende glorie. Materia per prologum est commendare / virtutem animi supra virtutem corporis. Et quia vult se excusare proponit. O vos R<omani> vos imponitis mihi quod causa / inertie discesserim a re publica quod non est ita, Sed potius causa glorie adquirende, quam debeo querere.

Nam omnis homines id est omnes / vel aliter: Brevis est vita qua fruimur. Et ideo decet nos niti ad gloriam.

'Materia Salustii – debeo querere': Clm 14732 fol. 27r, cf. BESLER, p. 14; Anon. Monac. B, cf. OSMOND/ULERY, p. 230.

3.	01v.20	a01	C01.01	B4	<OMNES HOMINES> Nam omnes homines id est omnis condicionis homines, qui / student ad hec ut stent prae ceteris animalibus, vel qui student ut praestent ceteris hominibus, illis hominibus dico animalibus / existentibus more brutorum viventibus et hoc habent ex propria ex sese id est ex propria virtute decet niti id est decens / est ut nitantur non infima ope, scilicet auro vel argento vel media ope, scilicet pulchritudine et fortitudine, sed summa / ope scilicet ingenio animi. Decet niti, ne transeant vitam silencio, ut scilicet vivendo, ut de eis prius mortem sileatur. / Eritque silentio in priore sententia active prolatum in secunda passive. 'Nam – passive': Clm 14732, fol. 27r, cf. BESLER, p. 36-7; OSMOND/ULERY, p. 230.	Omnes homines qui sese student praestare ceteris animalibus
4.	01v.25	a01	C01.02	B4	<p><SED NOSTRA> Sed nostra omnis vis. Si est sita est in duobus. Sed est sita / in duobus, scilicet in animo et corpore. De brutis animalibus. Nam in animo et corpore. Secundum quem sensum erit participium / derivatum a verbo quod est sinor sineris, situs sum es est, quod est negligor. Unde et nomen ^{nominativus}situs, ^{genetivus}situs, situs. Situs loci id est despectus / loci. teste id est cum iuxta priorem sensum sit nomen secunde declinati-
onis. Quam sententiam sequitur ista continuatio. Et quia in diversis sita / est, diversa operatur. Nam in hoc id est in quodam magis utimur imperio animi id est animo ad imperandum, per quem imperemus, corporis servitio id est</p>	sed nostra omnis vis in animo et corpore sita est

				<p>corpo/re ad serviendum. In qua sententia magis ponitur elective. Sed iuxta quod sita pro neglecta posuimus oparative acci/pituri hoc modo vere in utroque neglecta. Nam magis utimur servitio ad usum corporis habitu, in corpore cui serviamus, imperio autem / animi id est animo ad impe-randum, cum corpus imperet et animus serviat.</p>		
5.	01v.32.01	a01	C01.02	B4	<p><ALTERUM NOBIS> Alterum nobis cum diis et cetera.</p>	<p>alterum nobis cum dis alterum cum beluis commune est</p>
6.	01v.32.02	a01	C01.03	B4	<p><QUO MIHI> Quo id est quapropter mihi rectius videtur opibus / ingenii querere gloriam, quoniam vita qua fruimur brevis est id est que fructum videtur habere et non habet. 'Quo – habet' : Clm 14732, fol. 27r-v; Clm 19480, p. 3, cf. BESLER, p. 40-41.</p>	<p>quo mihi rectius videtur ingeni quam virium opibus gloriam quaerere</p>
7.	01v.33	a01	C01.04	B4	<p><NAM DIVITIARUM> Nam divitiarum gloria id est divitiis ad/quisita sicut divitie fluxa est. Et forme id est pulchritudinis gloria sicut ipsa forma fragilis est. Nam virtus habetur clara id est cla/rum facit. Et ne intelligamus ad horam clarum addit eterna id est eternaliter. 'Nam – eternaliter' : auszugsweise in Clm 14732, fol. 27v; Clm 19480, p. 3, cf. BESLER, p. 41.</p>	<p>nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara aeternaque habetur</p>
8.	01v.35	a01	C01.05	B4	<p><SED DIU> Sed diu. Istud mihi videtur sed non aliter stultis quia diu fuit / certamen inter mortales.</p>	<p>sed diu magnum inter mortalis certamen fuit</p>
9.	01v.36	a01	C01.06	B4	<p><NAM ET PRIUS> Nam et prius quam tu incipias quod quam consulto. Quod consultum requirit animum, et ubi consulueris opus / est facto.</p>	<p>Nam prius quam incipias consulto, et ubi consulueris mature facto opus est</p>
10.	01v.37	a01	C02.01	B4	<p><IGITUR INITIO REGES> Reges. Et quare dico reges et non consules? Nam id nomen imperii primum fuit id est imperatores hoc nomine primum ap/pellabantur. Diversa id est diversa sentientes pars ingenium tantum alii corpus exercebant Si certabant qua re non probabant? / non poterant quia bellum non habebant.</p>	<p>Igitur initio reges – nam in terris nomen imperi id primum fuit -</p>
11.	01v.39	a01	C02.02	B3	<p><URBES ET NATIONES> Urbes dicuntur magna ac munita loca. Nationes id est adiacentes regi-ones in periculis / id est in ipso conflictu belli, in negociis id est in tractatibus, ante bellum p[e]lurimum posse ingenium in bello.</p>	<p>coepere urbis atque nationes subigere</p>

12.	01v.40	a01	C02.03	B4	<CONSTANTIUS> Vere constantius non / transfer[r]etur quia non fieret morum mutatio, et hoc ideo quia non esset confusio bonorum et malorum morum. Hoc ibi ac non misceri / <nec> ef<f>undi omnia cerneret. vel aliter: Transferri quantum ad regnum mutari quantum ad res misceri quantum ad mores. Vere non / transferentur. Sed potius retinerentur.	constantius sese res humanae haberent
13.	01v.43	a01	C02.06	B4	<ITA IMPERIUM> Dixi quia fortuna non mutatur cum moribus et ita imperium transfertur a minus bono / id est a malo ad optimum quemque.	ita imperium ... ad optimum quemque a minus bono transfertur
14.	01v.44	a01	C02.07	B4	<IMPERIUM> Bene dico imperium. Nam partes imperii id est mare terra et omnia que in eis sunt Quia omnia que arant omnes id est terra / que omnes navigant id est mare. Et que edificat id est omnia que in eis sunt, omnia parent virtuti.	ita imperium ... ad optimum quemque a minus bono transfertur
15.	01v.45	a01	C02.08	B4	<SED MULTI MORTALES> Sed multi non curare inde. Quia multi inopes / indocti ab aliis, inculti a semet ipsis, vel indocti id est interiorum carentes doctrina, et inculti id est exteriori doctrina privati, / transagere vitam sicuti peregrinantes, quibus fuit anima [h]oneri id est aperti animi ad onus, voluptas corporis ad voluptatem / que erat eorum vitam et mores, iuxta id est equaliter existimo, quia viventes sunt mortui.	sed multi mortales ... indocti incultique vitam sicut peregrinantes transigere
16.	01v.48	a01	C02.09	B4	<VERUM ENIM VERO> Enim vero verum est pro sed. Enim vero est confirmatio unde demum is mihi videtur vivere in animo, atque frui anima id est fructum consequitur ex operibus anime sue.	verum enim vero is demum vivere atque frui anima videtur
17.	01v.49	a01	C02.09	B4	<SED IN MAGNA COPIA> Sed in magna copia / <prae> clara facinore, aut bona arte fama querenda est. ¶ Vere aliud alii natura iter ostendit.	sed in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit
18.	01v.50	a01	C03.01	B4	<PULCHRUM EST BENE> Quia pulchrum est bene facere / <rei pu>blice id est extollere rem publicam actibus et qui non potest bene facere, etiam bene dicere haut absurdum est id est non penitus / <conte>m<pt>ibile est. Surdus est qui auditu caret exteriori, absurdus qui interiori id est intellectu. ‘Materia (s.o. Nr. 2) – intellectu’ entspr. Anon. Monac. B, cf. OSMOND/ULERY, p. 231.	pulchrum est bene facere rei publicae, etiam bene dicere haud absurdum est
19.	02r.00. sup	c02	–	C1	Salustius <i>titulus</i>	

20.	02r.01.01	b01	C01.01	B3	OMNIS HOMINES Salustius Crispus comprehendentes se arguit dicens: Omnis homines.	
21.	02r.01.02 dext	b01	C01.01	B3	OMNIS HOMINES Priscianus dixit. Omnium quae / tam nominativum quam / genitivum similem habent / eorum accusativus raro in / es, sepe in is solet terminari ut hic Salustius / facit et Terentius in / Andria omnis nos gaudere. Vergilius pinguis ceras. <i>PRISCIAN, Institutiones</i> ³ ; <i>TERENZ, Andria</i> ⁴ ; <i>VERGIL Georgica</i> ⁵	Omnes homines [omnes Char. omnis X (praeter A) M2 F ζ cett. test. omnes rell. codd Eugraph.]
22.	02r.02.01	c01	C01.01	B3	OMNIS HOMINES scilicet cuiuscumque conditionis	
23.	02r.02.02	c01	C01.01	B3	PRAESTARE ut praesint id est hominibus more brutorum viventibus	qui sese student praestare ceteris animalibus
24.	02r.03.01	c01	C01.01	B3	NITI laborare	summa ope niti decet
25.	02r.03.02	c01	C01.01	B3	SILENTIO sub	ne vitam silentio transeant
26.	02r.04.01	a	C01.01	A1	transeant igant	transeant
27.	02r.04.02	c01	C01.01	B3	PRONA id est facie ad terram inclinata	quae natura prona ... finxit
28.	02r.05.01	c01	C01.01	B3	FINXIT composuit	quae natura ... ventri oboedientia finxit
29.	02r.05.02	b01	C01.02	B3	NOSTRA OMNIS VIS id est sapientia quae regit substantiam	nostra omnis vis in animo et corpore sita est
30.	02r.07.01	c01	C01.02	B3	ALTERUM vis ingenij	alterum cum beluis communis est
31.	02r.07.02	c01	C01.02	B3	ALTERUM vis corporis	alterum nobis cum dis
32.	02r.08	c01	C01.03	B3	QUO propter quod	quo mihi rectius videtur

³ PRISC. *Inst.* (GL) 2,358,13: «Omnium, quae tam nominativum quam genitivum similem habent, eorum accusativus raro in 'es', frequenter in 'is' solet terminari, ut 'hic' et 'haec omnis huius omnis hos' et 'has omnis'. Sallustius in Catilinario: omnis homines, qui sese student. Terentius in Andria: omnis nos gaudere. Virgilius in III georgicon: et pinguis unguine ceras».

⁴ TER. *Andr.* (MAROUZEAU) 945: «Simo: omnis nos gaudere hoc, Chreme, te credo credere».

⁵ VERG. *Georg.* (MYNORS) 3,449–50: «et spumas miscent argenti uivaeque sulphura / Idaeasque pices et pinguis unguine ceras».

33.	02r.10	c01	C01.03	B3	EFFICERE id est ad eff<ec>tum facere	memoriam nostri quam maxime longam efficere
34.	02r.11 dext	b01	–	B6	Λερ ... G	
35.	02r.12	a	C01.05	A2	diu m agnum inter mortales <i>auf Rasur</i>	magnum inter mortales
36.	02r.12 dext	a	C01.05	C2	SED DIU q <i>nota</i>	Sed diu magnum inter mortalis certamen fuit
37.	02r.13	a	C01.05	B6	VINE CORPORIS vi	vine corporis an
38.	02r.14	a	C01.06	A1	conso u lueris	consulueris
39.	02r.16	b01	C02.01	B4	NAM IN TERRIS Parentesis	nam in terris nomen imperi id primum fuit
40.	02r.18	c01	C02.01	B3	SINE CUPIDITATE scilicet in aureo seculo tempore saturni	sine cupiditate
41.	02r.19	a01	C02.01	B3	SATIS PLACEBANT id est sufficebant	sua quoique satis placebant
42.	02r.19	c01	C02.02	B3	POSTEA VERO in etate ferrea	postea vero quam in Asia Cyrus
43.	02r.19 dext	a	C02.02	C2	POSTEA VERO q <i>nota</i>	postea vero quam in Asia Cyrus
44.	02r.20	c01	C02.02	B6	CYRUS talis civitas	postea vero quam in Asia Cyrus
45.	02r.21	c01	C02.02	B3	SUBIGERE LIBIDINEM sibi suppeditare deside- rium	coepere ... nationes subigere
46.	02r.22	c01	C02.02	B3	PUTARE verunt <i>über</i> puta <i>am Zeilenende</i>	coepere ... maxumam gloriam ... putare
47.	02v.02.01	a	C02.04	A2	Nam que	nam imperium
48.	02v.02.02	a	C02.04	A2	quibus ab inicio	quibus initio [ab initio M2 T]
49.	02v.07 sin	a	C02.08	C2	SED MULTI MORTALES q <i>nota</i>	
50.	02v.08	a02	C02.08	A4	Quibus <i>über</i> quibus	; quibus
51.	02v.10	a01	C02.08	B3	IUXTA id est equaliter	vitam mortemque iuxta aestumo
52.	02v.12	a01	C02.09	B3	PRECLARI FACINORIS id est boni facti.	qui ... praeclari facinoris ... famam quaerit

53.	02v.12 sin	b01	C02.09	B3	FACINORIS Facinus alicui nomini adiunctum in bono est nullo adiectivo adiunctum in malo est. SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ⁶ ; BEDA, <i>orthographia</i> ⁷ ; Clm 19480, p. 9, dort zu C 14.01, cf. BESLER, p. 53.	qui ... praeclari facinoris ... famam quaerit
54.	02v.15	a04	C03.01	A1	et iam	etiam bene dicere
55.	02v.16	a02	C03.01	A4	et: E vor &	; et qui fecere
56.	02v.17	aD	C03.02	A1	sequi a tur	sequitur [sequatur' A2 Σ M2 T2 s n]
57.	02v.19.01	a02	C03.02	A4	primum: Pri auf p	; primum quod
58.	02v.19.02	a	C03.02	A2	quod dictis facta dictis	quod facta dictis
59.	02v.21	a01	C03.02	B3	DICTA PUTANT id est dicere.	plerique ... dicta putant
60.	02v.22	aD	C03.02	A1	fa ci lia	facilia
61.	02v.25	a	C03.03	A1	de latus	ad rem publicam latus sum
62.	03r.01	a01	C03.04	B3	QUAE id est quamvis.	quae tametsi animus
63.	03r.01 dext	b01	C03.04	B3	ASPERNABATUR Priscian<us> asper<nor> / compositum depo<nens est> / active significat<ionis> / Simp< >ex passiu<e>. PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁸ ; PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁹ ; MOLLWEIDE, p. 13.	quae tametsi animus asperna- batur
64.	03r.12.01	a	C04.02	A2	quod dictis mihi	quod mihi a spe ... animus liber erat
65.	03r.12.02	a	C04.02	B6	SPE METU a m... ...s <i>Rasur</i>	quod mihi a spe metu ... animus liber erat
66.	03r.12.03 dext	b01	C04.02	B3	METU a metu meticulosus	quod mihi a spe metu ... animus liber erat
67.	03r.16	a	C04.04	A2	pauca prius explananda	pauca prius explananda

⁶ SERV. auct. *Aen.* (THILO) 1,1,33, ad vers. 51: «ergo quia feta medius sermo est, bene hoc loco epitheto discrevit, dicens 'graves fetas', ut bonum facinus et malum facinus dicimus, bonum venenum et malum venenum».

⁷ BEDA *Orth.* (JONES) 26,1: «Facinus et facinora non solum peccata, sed aliquando etiam bona opera designant Nomen a faciendo figuratum».

⁸ PRISC. *Inst.* (GL) 2,379,1: «ex his multa antiqui tam activa quam passiva significatione protulisse inveniuntur, et maxime ea, quae apud Graecos activa habentur et passiva: ...'aspernor', haec plerique deponentia esse confirmant ideo, quia frequens usus eorum significationis est activae; communia vero esse defendit cum natura ipsius sensus, tum veterum non improbanda auctoritas, a qua quae potuimus a diversis colligere libris exempla proferamus».

⁹ PRISC. *Inst.* (GL) 2,435,8: «Inveniuntur quaedam, quae saepe non solum coniugationem, sed etiam genus vel significationem verbi permutant in compositione, ut 'sperno spernis' activum, 'aspernor aspernaris' deponens, ...»

68.	03r.18	a01	C05.01	C3	INGENIO id est <i>Verweis</i> (fol. 03r.18 dext)	
69.	03r.18 dext	a01	C05.01	B3	SED INGENIO MALO id est sibi a parentibus ingenio / Ingenium est vis anime natu/raliter insitum per se valens. IOHANNES SARISBERIENSIS (1115-1180), <i>Metalogicon</i> ¹⁰ .	L. Catilina nobili genere natus ... sed ingenio malo pravoque
70.	03r.19.01	a01	C05.02	C3	BELLA INTESTINA <i>Verweis</i> (fol. 03r.19 dext)	
71.	03r.19.02 dext	a01	C05.02	B3	BELLA INTESTINA # Intestinum bellum id est ubi ci/vis in civem pater in filium contra / se insurgunt et ibi intestina / viscera sibi violant.	
72.	03r.20	a02	C05.03	A4	corpus: <i>C auf c</i>	corpus patiens
73.	03r.22 dext	a01	C05.04	B3	ALIENI ADPETENS SUI PROFUSUS Quod noluit simulabat / se velle et quod volebat / simulabat se nolle. ISIDOR, <i>De differentiis uerborum</i> ¹¹ ; MOLLWEIDE, p. 14.	quouis rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus
74.	03r.23	a01	C05.04	C3	ALIENI <i>Verweis</i> ADPETENS SUI <i>Verweis</i> (fol. 03r.22 dext)	
75.	03r.24	a	C05.04	B2	SAPIENTIAE b; PARUM a	satis eloquentiae, sapientiae parum
76.	03v.01.01	b01	C05.07	C3	CAPIUNDE -a- <i>Verweis</i> (fol. 03v.01 sin)	
77.	03v.01.02 sin	b01	C05.06	B3	CAPIUNDE <Priscianus dicit> Apud / <antiqui>ssimos quociens/<cumque nd> secuntur in / <his> que <a tertia> coniugationem / <nascuntur> e loco u scri/<ptum inuenimus> ut faciundum, le/<gundum> diciundum ver/tundum, pro faciendum le/gendum. dicendum ver/tendum PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ¹² ; MOLLWEIDE, p. 13.	lubido ... invaserat rei publicae capiundae
78.	03v.07	a02	C05.09	B3	RES IPSA id est utilitas.	res ipsa hortari videtur
79.	03v.08	a02	C05.09	B3	TEMPUS id est oportunitas.	quoniam de moribus civitatis tempus admonuit

¹⁰ IOH. SARISB. *Metalog.* (CCCM 98) 1,11,20: «Est autem ingenium ut Isidoro placet uis quaedam animo naturaliter insita, per se ualens».

¹¹ ISID. *Diff.* (CODONER) 228 (515): «Inter simulare et dissimulare. Dissimulamus nota: simulamus ignota. Qui enim fingit se scire quod nescit, simulat; qui autem quod scit nescire se dicit, dissimulat. Unde et Sallustius: Ille simulator incerti, ac certi dissimulator erat».

¹² PRISC. *Inst.* (GL) 2,25,13: «... apud antiquissimos, quotienscumque nd sequuntur in his, quae a tertia coniugatione nascuntur, loco e u scriptum invenimus, ut 'faciundum', 'legundum', 'dicundum', 'vertundum' pro 'faciendum', 'legendum', 'dicendum', 'vertendum'». Cf. MOLLWEIDE, p. 13.

80.	03v.10	a02	C05.09	B1	INMUTATA vel imminuta	ut ... inmutata ex pulcherruma pessuma ...facta sir [imminuta K2 M T D F e2 m]
81.	03v.11 dext	b01	C06.01	C3	URBEM ROMAM <i>Verweis</i> (fol. 03v.18 sin)	
82.	03v.14	a01	C06.01	B3	ABORIGENES dicti non quod erant sine origine sed quod origo eorum ignorabatur. CIm 14732 fol. 29r, cf. BESLER, p. 44.	et cum his Abori- genes, genus hominum agreste
83.	03v.14 sin	b01	C06.02	B3	UNA MOENIA Servius in ·xii·: Quociens / utimur nominibus tantum plu/ralis numeri et unum volumus / significare ita dicimus unas / bigas unas quadrigas unas sca/las, ut Salustius in una moenia / et Terencius ex unis nupciis ge/minas mihi <i>facis</i> conficies nuptias. SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ¹³ ; CASSIODOR, <i>De oratione</i> ¹⁴ .	hi postquam in una moenia convenere
84.	03v.17	a02	C06.02	B1	FACILE vel facillime	quam facile coaluerint
85.	03v.18 sin	b01	C06.01	B3	URBEM ROMAM Servius: Apud omnes si dili- genter / <queri>s de auctoribus cunctarum / <urbi>um dissensio invenitur, adeo / ne urbis quidem Rome possit / <ori>g<o> diligenter agnosci. Nam Sa/<lustius> dicit, Urbem Romam initio ha/<buere> Troiani et cum his abori/<gen>es, <a>lii dicunt ab Evandrio / conditam secundum quos Virgilius, / <tun>c rex Evandrus Romane / <con>ditor arcis, alii a Romulo / igitur ta<n>tę civitatis certa / <ratio> non apparet non mirum si in / <aliar>um opinione dubitatur. Anti/<quita>s ipsa creavit errorem. SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ¹⁵ ; MOLLWEIDE, p. 13.	urbem Romam ... condidere atque habuere initio Troiani

¹³ SERV. auct. *Aen.* (THILO) 2,12,164 ad vers. 594: «quotiens utimur nominibus tantum pluralis numeri et unum volumus significare, ita dicimus 'unas bigas, unas quadrigas, unas scalas': Sallustius hi postquam in una moenia convenere».

¹⁴ CASSIOD. *Orat.*, (Migne PL 70) 70,1227B,34 (597): «Sane sciamus quod his nominibus quae non admittunt numerum singularem, apponimus masculinis uni, femininis unae, neutris una; dicimus enim uni cancelli, unae nuptiae, una moenia, ut apud Terentium, ex unis nuptiis geminas mihi facias; et apud Sallustium: hi postquam in una moenia convenere».

¹⁵ SERV. auct. *Aen.* (THILO) 2,7,180, ad vers. 678: «apud omnes tamen si diligenter advertas, de auctoribus conditarum urbium dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci. nam Sallustius dicit urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani et cum his Aborigines; alii dicunt ab Euandro, secundum quos Virgilius <VIII 313> tunc rex Euandrus Romanae conditor arcis; alii a Romulo, ut <VI 781> en huius nate auspiciis illa inclita Roma. si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. unde nec historicos nec commentatores varia dicentes imperitiae condemnare debemus: nam antiquitas ipsa creavit errorem, et plerique fundant, plerique augent et ad se transferunt nomina». Cf. MOLLWEIDE, p. 13.

86.	03v.21 dext	a01	C06.04	B3	AMICIS quia amicus / similis est / vice usu. / alicui pio / et fideli / amore. MARIUS VICTORINUS <i>Expl. in Ciceronis Rhetoricam</i> ¹⁶ ; PAPIAS ¹⁷ , cf. BESLER, p. 55.	pauci ex amicis auxilio esse
87.	03v.22	a	C06.04	B2	A PERICULIS b; ABERANT a	a periculis aberant
88.	03v.23	aD	C06.05	A1	mili ci æque	militiaequae
89.	03v.24 dext	a01	C06.05	B3	SOCIIS ATQUE AMICIS # Socius dicitur / cuiusdam nego/cii parti/ ceps. MARIUS VICTORINUS cf. fol. 03v.21 dext.	ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant
90.	03v.26.01	a02	C06.05	B3	PROPULERANT scilicet vis ^a ^a (MS): iis	post ubi pericula virtute propulerant
91.	03v.26.02	a01	C06.05	C3	SOCIIS <i>Verweis</i> (fol. 03v.24 dext)	
92.	03v.26.03	a02	C06.05	B3	SOCIIS convicti	sociis atque amicis
93.	03v.26.04	a02	C06.05	B3	AMICIS scilicet sponte.	sociis ... auxilia portabant
94.	03v.26.05	aD	C06.05	A1	porta re bant	portabant
95.	03v.26.06	aD	C06.05	A2	magis magisque	magisque
96.	04r.01 dext	a01	C06.06	B3	DELECTI Delecti id est de/electi.	delecti, quibus corpus infirmum
97.	04r.02	a02	C06.06	B3	LEGITIMUM id est sub lege constitutum.	imperium legitimum nomen imperi regium habebant
98.	04r.03 dext	a01	C06.06	B3	CONSULTABANT Distat inter consulto <et> / consulo. Consulto id est <con>/silium do, et consu<lo> / id est consulibus cum quero. SERVIUS, <i>Kommentar zur Aeneis</i> ¹⁸ .	
99.	04r.05	a	C06.07	B2	CONSERVANDE b; LIBERTATIS a	conservandae libertatis
100.	04r.06	a02	C06.07	B3	FUERAT scilicet causa	regium, imperium, quod initio conservandae libertatis ... fuerat

¹⁶ MAR. VICTORIN. *In Cic. rhet.* (IPPOLITO) 158,29: «FIRMISSIMAS SOCIETATES, SANCTISSIMAS AMICITIAS. Inter socium et amicum hoc interest: socius est qui nobis aliquo pacto ad aliquid nobis cum gerendum coniungitur, amicus est qui mihi usu vitae similis pio ac fideli amore coniungitur».

¹⁷ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 163v, Sp. A/B: «Socius est qui in aliquo pacto mihi ad aliquod gerendum coniungitur. Amicus vero est qui mihi usu vitae similiter fidei amore coniungitur».

¹⁸ SERV. auct. *Aen.* (THILO) 2, 11,528, ad vers. 410: «'consultor' est qui consulit, 'consultus' qui consulitur, 'consultum' vero res ipsa de qua quis consulitur. [[bene ergo 'consulta' de quibus consulis]]. quod quia aperte non audet, latenter et paulatim ad hoc serpit».

101.	04r.10	a	C07.01	B6	MAGIS EXTOLLERE	
102.	04r.13	a02	C07.03	B1	QUANTUM vel quam	quantum brevi creverit
103.	04r.15 dext	b01	C07.04	B3	CASTRIS Castra dicuntur eo quod / ibi castratur libido et / tractum est a castore quod est / bestia. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ¹⁹ ; APULEIUS, <i>Metamorphosen</i> ²⁰ ; SERVIUS, Kommentar zu den <i>Georgica</i> ²¹ .	in castris ...usum militiae discebat
104.	04r.21.01	a02	C07.06	A4	eas: E auf e	. Eas divitias
105.	04r.21.02	a	C07.06	A1	divi ci as	divitias
106.	04r.24	a02	C07.07	B1	MAXIMAS ingentes	maxumas hostium copias [maxumas] ingentes <i>Serv.</i> (p. R. <i>post locis Serv.</i>)
107.	04r.25	a	C07.07	A2	populus romanus <u>populus</u>	populus Romanus parva
108.	04v.00 sup	a01	C09.01	B3	NON LEGIBUS MAGIS <Omnes> leges aut divine aut humane sunt. Divine natura, humane moribus. Quod fas est, ius non est. Ius naturale nomen est, lex <autem> / <iuri>s est species. Ius dictum est quia iustum est. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. / <Nam> lex a legendo vocata est quia scripta est. Consuetudo autem est ius quoddam moribus constitutum, que pro lege suscipitur. Lex est / omne quod ratione consistit. Vocata autem consuetudo est quod in communi est usu. Ius naturale est aut civile aut gentium. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ²² ; Clm 14732, fol. 30r, Clm 19480, p. 7, auszugsweise, cf. BESLER, pp. 46-47.	ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat

¹⁹ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,44: «Dicta autem castra quasi casta, uel quod illic castraretur libido; *Etym.* 12,2,20: Castores a castrando dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus, propter quos cum praesenserint uenatorem, ipsi se castrant et morsibus uires suas amputant».

²⁰ APUL. *Met.* 1,9,1: «Amatorem suum, quod in aliam temerasset, unico uerbo mutauit in feram castorem, quod ea bestia captiuitati metuens ab insequentibus se praecisione genitalium liberat, ut illi quoque simile, quod uenerem habuit in aliam, proueniret».

²¹ SERV. auct. *Georg.* (THILO) 3,1,147, ad vers. 57: «castores autem a castrando dicti sunt».

²² ISID. *Etym.* (LINDSAY) 5,2,1-4,1: «De legibus diuinis et humanis. Omnes autem leges aut diuinae sunt, aut humanae. Diuinae natura, humanae moribus constant; ideo que haec discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent. Fas lex diuina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est. Quid differunt in se ius leges et mores. Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]. Omne autem ius legibus et moribus constat. Lex est constitutio scripta. Mos est uetustate probata consuetudo, siue lex non scripta. Nam lex a

109.	04v.01	a	C08.01	A2	profecto fortuna in	profecto fortuna
110.	04v.05	a	C08.02	A2	minores <u>tamen</u> quam fama	minores tamen quam
111.	04v.10	a02	C08.05	A4	ingenium: I aufi	erat, ingenium
112.	04v.14 sin	a01	C09.02	B3	IURGIA iurgia <in verbis. simultates id est> / la<tenti>a odia. Simulta simulte <est> / verm<is in> cornu <arietis> qui / <facit eum corn>upetare.	iurgia discordias simultates cum hostibus exer- cebant
					PAPIAS ²³ ; OSBERN V. GLOUCESTER ²⁴ ; Clm 14732, fol. 30r, Clm 19480, p. 7, cf. BESLER, p. 49.	
113.	04v.16 sin	a01	C09.02	B3	IN SUPPLICIIS ¶[Supplicationes deorum / <voca>bantur sacrificia que / <fi>unt de bonis condemnatorum / que sunt publicata, eo quod / ipsis quorum erant bona habita / essent supplicio, vel ideo voca/bantur sacrificia eorum suppli/cationes, quia ipsi sacrific/antes, supplices et humiles / debebant esse.	in suppliciis deorum magnifici ... erant
					SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ²⁵ ; Clm 14732, fol. 30r, Clm 19480, p. 7, cf. BESLER, p. 49.	
114.	04v.18	a04	C09.03	A2	pax evenerat equitate	pax evenerat equitate

legendo uocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conueniat, quod saluti proficiat. Lex est constitutio scripta.

Mos est uetustate probata consuetudo, siue lex non scripta. Nam lex a legendo uocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conueniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu. Quid sit ius naturale ius autem naturale [est], aut ciuile, aut gentium».

²³ PAPIAS, *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 62r, Sp. A: « Simulta est proprie verm̄is in capite arietis natus qui dum movetur facit eum repedare. ders.: Simulta est verm̄is in capite animalis cornua habentis ».

²⁴ OSBERN GLOC. *Deriv.* (BUSDRAGHI, Bd. 2) S xxix 4: « hoc simultum, id est verm̄is quidam in cornibus arietum qui facit eos cornupetare ».

²⁵ SERV. auct. *Aen.* (THILO) 1,1,183 ad vers. 632: « Indicit honorem id est iussit fieri supplicationes. et bene 'indicit', quia Troiani inopinato venerant. et feriae aut legitimae sunt aut indictae. indici autem dicuntur, quia paupertas maiorum ex conlatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum: unde et supplicia dicuntur supplicationes, quae sunt de bonis supplicia passorum. Sallustius in suppliciis deorum magnifici. hinc etiam sacrum et venerabile et execrandum intellegimus, quia sacrae res de bonis execrandorum fiebant ».

115.	04v.20 sin	a01	C09.04	B3	VINDICATUM ¶Imperatum et decretum erat / a p<opulo> R<omano> ut si eis pugnanti/bus hostes fugerent, nullus / eos persequeretur. Si quis vero perseque/retur, revocabatur semel aut / bis. Si rediit non puniebatur / si non, puniebatur. Hec erat / audacia, quod quamvis sciret / capitalem sententiam suscep/turum se, tamen fugientes / <per>sequebatur. ¶Aliud preceptum / <er>at, in signo manente / <nu>llus auderet fugere / Id est quod dicit. Vindicatum est in eos, / qui r<evo>cati tardius excessere / <ausi> erant.	quod in bello saepius vindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pugnaverant quique tardius revocati proelio excesserant
					MOLLWEIDE, p. 14.	
116.	04v.24	a02	C09.05	B3	AGITABANT id est amplificabant	beneficiis magis quam metu imperium agitabant
117.	05r.09 dext	b01	C10.04	B3	AVARICIA – AMBICIO Queritur cur avaricia ambi<tio>/ni et postmodum ambitio avaricie <pre>/ponatur. Quod ita solvitur Quantum / ad animum ambitio quantum ad/ actum avaricia prior est ...	C10.04 avaritia fidem ... subvortit C10.05 ambitio multos mortalis falsos fieri subegit
118.	05r.11 dext	a01	C10.05	B3	AMICICIAS – INIMICICIAS Amicicias et inimic<icias> / non ex re scilicet e veritate, sed / ex commodo habere. Inimi/cicias ex commodo habere / est in illum eas dirigere, cui / auferre aliquid volumus si / prevaLEMUS.	amicitias inimicitiasque non ex re sed ex commodo aestumare
119.	05r.15 dext	a02	C10.04	B3	AVARICIA – AMBICIO Ambicio pertinet ad / honorem, avaricia ad / omnes res.	C10.04 avaritia fidem ... subvortit C10.05 ambitio multos mortalis falsos fieri subegit
120.	05r.17.01	a02	C11.01	B3	VITIUM id est ambitio	quod tamen vitium proprius virtutem erat
121.	05r.17.02	a02	C11.02	A4	Nam: N auf n	erat. Nam gloriam
122.	05r.21	a	C11.03	B2	VENENIS b; MALIS a	venenis malis
123.	05r.23	a	C11.03	B2	RECEPTA b; RE PUBLICA a	recepta re publica
124.	05r.24.01	a	C11.04	C3	MALOS <i>Verweis</i> (fol. 05r.24 sin)	
125.	05r.24.02	a	C11.04	A2	malos eventus habuit	malos eventus
126.	05r.24.03 sina		C11.04	A2	eventus <i>add. in marg.</i>	malos eventus habuit
127.	05r.25.01	a02	C11.04	B3	MODUM id est mensuram	neque modum neque modestiam victores habere

128.	05r.25.02	a02	C11.04	B3	MODESTIAM id est temperantiam	neque modestiam victores habere
129.	05v.01 sin	a01	C11.05	B3	LOCA AMĒNA ET VOLUPTARIA <a>menus locus est voluptuosus <et de>lectabilis cum / qualitate ut est in civitate. voluptuarius id est amenus cum delectatione ut / est in prato.	loca amoena, voluptaria facile in otio ... militum animos molli- verant
130.	05v.03 sin	a01	C11.06	B3	DELUBRA Delubra dicuntur porti/cus iuxta templa in qui/<bus> fontes sunt lucidi, ubi / lavabant hostias suas / dicta delu/bra a diluendo. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ²⁶ ; Clm 14732, fol. 31r, cf. BESLER, p. 51.	ibi primum insuevit exercitus ... rapere, delubra spoliare, ... omnia polluere
131.	05v.04.01	a02	C11.06	B3	SIGNA id est imagines	insuevit exercitus ... signa ... mirari
132.	05v.04.02	a	C11.06	A1	taba u las	tabulas
133.	05v.05	a	C11.06	A1	de spoliare	spoliare
134.	05v.07 sin	a03	C11.07	B1	RELIQUI reliqua	relicui
135.	05v.08	aD	C11.08	A1	victori e	victoriae
136.	05v.08 sin	b01	C12.05	B3	AT HI CONTRA Priscianus: Notan/dum quod at pro saltem ponitur, et / vel et aut. Virgilius in VI: Si te / nulla movet nostrę pietatis / imago. At ramum hunc pro saltem / at. si non vis disse- rere vel intellige / pro saltem accipe. Similiter si non fac/tis debitum reddis, at verbis age / gratias, at pro saltem. Ne quoque in eadem / significatione invenitur, ut Salustius / ne illi corruptis moribus ne pro sal/tem ac<cipe>. Similiter etiam nec et neque / pro saltem invenitur. PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ²⁷ ; MOLLWEIDE, p. 13.	at hi contra, ignavissimi homines, ... ea sociis adimere, quae ...
137.	05v.09.01	a01	C12.01	B3	GLORIA id est favor populi	et eas gloria imperium potentia seque- batur

²⁶ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 15,4,9: «Delubra ueteres dicebant templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur; et appellari delubra a diluendo». ISID. *Diff. uerb.* 407, 51, 36: «Delubra autem templa fontes habentia ad purificandos et abluendos fideles. Et inde delubra a diluendo appellata».

²⁷ PRISC. *Inst. (GL)* 3,99,20: «'at' quoque pro 'saltem' et 'vel' et 'aut' invenitur. Virgilius in VI (*Aen.* 6, 405–6): Si te nulla movet tantę pietatis imago, At ramum hunc – aperit ramum, qui veste latebat – Agnoscas, et 'si non vis ediscere, vel intellege' pro 'saltem intellege'; similiter 'si non factis debitum reddis, aut verbis age gratias' pro 'saltem verbis'. 'ne' quoque in eadem invenitur significatione. Sallustius in *Catilinario* (*Cat.* 11,8): quippe secundę res sapientium animos fatigant, ne illi corruptis moribus victoriae temperarent. invenitur etiam in hac significatione 'nec' et 'neque', ut 'nec unam horam avarus neglegit lucrum neque pius iustitiam, neque unum assem praestat ille egentis nec hic abnegat petenti aliquid prorsus, quod potest et decet' ».

138.	05v.09.02	a01	C12.01	B3	IMPERIUM id est consulatus	et eas gloria imperium potentia seque- batur
139.	05v.09.03	a01	C12.01	B3	POTENTIA id est minores dignitates	et eas gloria imperium potentia seque- batur
140.	05v.13.01	a02	C12.02	B3	PUDOREM ad animum	pudorem pudici- ciam ... habere
141.	05v.13.02	a01	C12.02	B3	PUDICIAM pudicia est castus pudor CIm 14732, fol. 31r, CIm 19480, p. 8, cf. BESLER, p. 52.	pudorem pudici- ciam ... habere
142.	05v.13.03	a02	C12.02	B3	PUDICIAM ad corpus PAPIAS ²⁸ ; BESLER, p. 52.	pudorem pudici- ciam ... habere
143.	05v.15	a01	C12.03	B3	OPERE PRECIUM EST una dictio adverbium quan- titatis.	operae pretium est
144.	05v.16.01	a02	C12.03	B3	EXEDIFICATAS ex pro valde	villas ... in urbium modum exaedificatas
145.	05v.16.02	a01	C12.03	B3	VISERE TEMPLA ista spoliabant templa	visere templa deorum
146.	05v.16.03	a01	C12.03	B3	NOSTRI MAIORES ... (<i>Rasur</i>) decorabant.	quae nostri maiores ... fecere. verum illi ... decorabant,
147.	05v.17	a	C12.04	B6	VERUM	verum illi
148.	05v.19	a	C12.05	A1	ign a vissimi a <i>über a auf Rasur</i>	ignavissimi homines
149.	05v.20	a	C12.05	B3	FORTISSIMI nostri	quae fortissimi viri victores reliquerant
150.	05v.25	a01	C13.03	B3	LIBIDO id est superfluitas.	sed lubricio stupri ganeae
151.	05v.25 sin	a01	C13.03	B3	GANEĒ Ganea ganeae id est eda/cicas. Ganeo ganeonis id est / edax. MOLLWEIDE, p. 14.	sed lubricio stupri ganeae
152.	05v.26.01	a01	C13.03	B3	GANEĒ id est edacitatis	sed lubricio stupri ganeae
153.	05v.26.02	a	C13.03	A2	non minor invaserat	cultus non minor incesserat

²⁸ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 138r, Sp. B: «pudor corporis est, pudicitia mentis».

154.	05v.26.03	a	C13.03	B1	INVASERAT vel incesserat	sed lubido ... non minor incesserat
155.	06r.01	a01	C13.03	B3	MULIERES scilicet incesserat	lubido incesserat: viri ..., mulieres ... habere
156.	06r.01 dext	a01	C13.03	B3	PUDICITIAM IN PROPATULO HABERE vel Quia publice offe/rebant se vel quia asper/nabant.	mulieres pudicitiam in propatulo habere
157.	06r.02	a	C13.03	B2	CUPIDO b; ESSET a	dormire prius quam somni cupido esset
158.	06r.06	a	C13.05	A1	libidini bus	lubidiniбус carebat
159.	06r.06 dext	a01	C14.02	B3	PENE Penus penoris sub/stantiam domus sign<ificat> / Penus penus penui prop<r>i/arium est. penus, -ūs, u. penus, -oris, n.: Vorrat an Speisen u. Lebensmitteln, Mundvorrat ²⁹ . propi...arium (<i>littera defecta</i>): entweder propi<n>a<to>rium: Speisehaus, Schankhaus oder propriarium: Eigengut der Ehefrau ³⁰ .	nam quicumque inprudicus adulter ganeo manu ventre pene bona patria laceraverat
160.	06r.08	a04	C14.01	A1	flagitio sorum <i>add. in linea auf Rasur</i> atque facino rosorum <i>über Rasur</i>	flagitiorum atque facinorum [flagitiosorum atque facinorosorum K H N2 M2 T2 L2 m2]
161.	06r.09.01	a01	C14.01	B3	STIPATORUM id est mil<itum> (<i>Rasur</i>)	circum se tamquam stipatorum catervas habebat
162.	06r.09.02	a04	C14.02	A2	GANEO alea o <i>add. in linea</i>	ganeo [B Y s n m e P2; <i>om.</i> P1 1; alea (ganeo <i>s.s.</i>) A; ganeo alea C]
163.	06r.09.03	a04	C14.02	A1	alea o	ganeo [B Y s n m e P2; <i>om.</i> P1 1; alea (ganeo <i>s.s.</i>) A; ganeo alea C]

²⁹ LDHW Bd. 2, S. 1558.

³⁰ *propriarium (propriares?) uxorum*, das Ehegut der Frau, cf. Jr. Charles DONAHUE, « Lyndwood's gloss propriarium uxorum: marital property and the ius commune in fifteenth-century England », in Norbert HORN, Klaus LUIG und Alfred SÖLLNER (ed.), *Europäisches Rechtsdenken in Geschichte und Gegenwart: Festschrift für Helmut Coing zum 70. Geburtstag*, München, 1982. p. 19–37.

164.	06r.09.04 dext	a01	C14.02	B3	PENE Pene, in hac signific<a>tione indeclinabil<e> MOLLWEIDE, p. 14. (pene = paene)	ganeo manu ventre pene [manu ventre (pene s.s.m.2) P manu (<i>lac. 4 litt.</i>) alea ventre pene B]
165.	06r.10.01	a03	C14.02	A1	ve n tre	ventre
166.	06r.10.02	a01	C14.02	B3	PENE id est membro virili	ganeo manu ventre pene [manu ventre (pene s.s.m.2) P manu (<i>lac. 4 litt.</i>) alea ventre pene B]
167.	06r.11 dext	b01	C14.03	B3	FLAGICIUM Flagicium et facinus <h>ec ita / distinguet Sanctus Augustinus: / Quicquid agit indomita cupi di ne tas, inquit, ad corrup- pendum / animum et corpus suum flagi cium vocatur. Quicquid agit ut / alteri noceat facinus dicitur. Et / hec sunt duo genera omnium / peccatorum, sed flagicium peius / et prius est quod corrumpit animam. AUGUSTINUS, <i>De doctrina christiana</i> ³¹ ; cf. fol. 02v.12 sin; BESLER, p. 53.	omnes quos flagitium egestas consciis animus exagitabat
168.	06r.12	aD	C14.03	A1	iudi ci is	iudiciis
169.	06r.13	aD	C14.03	A2	manus atque aut lingua	manus atque lingua
170.	06r.15	a01	C14.03	B3	FAMILIARESQUE id est secretorum eius parti- cipes.	ii Catilinae proximi familia- resque erant
171.	06r.16	a	C14.04	B6	INCIDERAT, COTTIDIANO	inciderat, cotti- diano
172.	06r.17.01	a01	C14.04	B3	PAR id est quantitate	par similisque ceteris efficie- batur
173.	06r.17.02	a01	C14.04	B3	SIMILIS id est in qualitatibus	par similisque ceteris efficie- batur
174.	06r.18	a	C14.06	A2	cuius que (<i>add. in marg.</i>)	nam ut quouisque studium ex aetate flagrabat

³¹ *AUG. Doct. christ.* (Migne PL 34) 34,3,10,16: «quod autem agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, flagitium uocatur; quod autem agit, ut alteri noceat, facinus dicitur. et haec sunt duo genera omnium peccatorum, sed flagitia priora sunt».

175.	06r.19	a01	C14.05	B3	DOLIS Catilineę	eorum animi ... dolis haud difficiliter capie- bantur
176.	06r.22	a	C14.06	A2	fidus que	fidisque
177.	06r.24	a01	C14.07	B3	PARUM id est non	parum honeste pudicitiam habuisse
178.	06r.25	a	C14.07	A1	h ec	haec
179.	06r.26	a01	C15.01	B3	PRIMUM ADOLESCENS id est in prima adole- scentia positus	Iam primum adulescens Catilina
180.	06v.01	a	C15.01	B2	CUM VIRGINE NOBILI B ; CUM SACERDOTE VESTEę A	cum virgine nobili, cum sacer- dote Vestae
181.	06v.01 sin	a	–	C2	<i>nota in Kreuzform (Abklatsch von fol. 07r dex)</i>	
182.	06v.06.01	aD	C15.03	A1	fa ci noris	causa fuisse facinus maturandi [facinoris A Σ Y]
183.	06v.06.02	a02	C15.03	B3	MATURANDI id est festinandi ad coniurationem	mihi ... videtur causa fuisse facinus maturandi
184.	06v.06.03	a01	C15.03	B3	IMPURUS id est pollutus	namque animus impurus
185.	06v.07.01	a01	C15.04	B3	INFESTUS id est ingratus	dis hominibusque infestus
186.	06v.07.02	a02	C15.04	B1	POTERAT vel uit	namque animus ... sedari poterat
187.	06v.08.01	a02	C15.04	B3	EXCITAM id est evacuatam	mentem excitam vastabat
188.	06v.08.02	a	C15.05	A2	color eius exanguis	colos exanguis [color eius ex[s] anguis T F s]
189.	06v.09.01	a	C15.05	A2	modo tardus incessus	modo tardus incessus
190.	06v.09.02	a	C15.05	A1	vul tu que	vultuque
191.	06v.09.03 sin	b01	C15.05	B3	IN FACIE VULTUQUE facies dicta ab effigie aut ext<ra> / est. Sed vultus dictus voluntas animi / que extra est.	prorsus in facie vultuque vecordia inerat

ISIDOR, *Etymologiae*³².

³² ISID. *Etym.* (LINDSAY) 11,1,33: «Facies dicta ab effigie. Ibi est enim tota figura hominis et uniuscuiusque personae cognitio. Vultus uero dictus, eo quod per eum animi uoluntas ostenditur».

192.	06v.13	a02	C16.02	B3	ATTRIVERAT id est adnullabat	pudorem adri- verat
193.	06v.15	a01	C16.03	B3	CIRCUMVENIRE, IUGULARE Malus erat in se, ¶crudelis in alios iugulando.	insontis sicuti sontis circumve- nire iugulare
194.	06v.15	a	C16.03	A1	torpescerent aut (<i>add. in linea</i>)	torpescerent manus [aut manus M T nme]
195.	06v.16.01	a02	C16.03	B3	MANUS scilicet ad factum	ne per otium torpescerent manus aut animus
196.	06v.16.02	a02	C16.03	B3	ANIMUS scilicet ad cogitandum	ne per otium torpescerent manus aut animus
197.	06v.20	a02	C16.04	B1	FECIT vel cepit	Catilina ... consi- lium cepit
198.	06v.23	a	C16.05	A1	tranquill̄ e que	tranquillaeque
199.	06v.24.01	a	C17.01	C3	PRIMOS <i>Verweis</i> (fol. 06v.24 sin)	
200.	06v.24.02 sin	a	C17.01	A1	primos si n gulos appellare <i>add. in marg.</i>	primo singulos appellare
201.	06v.24.03 sin	a02	C17.01	B3	si n GULOS – id est unumquemque	primo singulos appellare
202.	07r.01	a02	C17.02	B3	¶MUM id est plurimum (<i>Auflösung des Kürzels über p</i>)	plurimum audacia inerat [plurimum N2 T2 D2 F2 m2; maximum H primum rell.]
203.	07r.01 dext	a	C17.03	C2	INERAT. <i>nota in †-form</i>	et plurimum audaciae inerat.
204.	07r.02.01	a	C17.03	B2	Eó convenere	Eo convenere senatorii
205.	07r.02.02	a	C17.03	A1	Lentu lus	Lentulus
206.	07r.05	a	C17.03	A1	Stati l lius	Statilius
207.	07r.06	a02	C17.05	A4	erant: E <i>auf e</i> (<i>Vorverschiebung des Satzendes</i>)	nobiles. Erant praeterea

208.	07r.06 dext a01	C17.04	B3	EX COLONIIS ET MUNICIPIIS Coloniae nove civitates sunt quos Romani cum / hostibus captivis / in bello condiderunt. ¶ Municipia sunt loca unde remittebantur munera publica. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ³³ .	ad hoc multi ex coloniis et municipiis domi nobiles
209.	07r.10 a	C17.06	A1	in o tio	in otio
210.	07r.14 a02	C17.07	A4	ductabat, Et cuiusvis	ductabat, quousvis
211.	07r.17 dext b01	C18.02	B3	LEGIBUS AMBITUS INTERROGATI Lex <ambitus> est iudicium in eum / qui largitionibus honorem capit / ut a dignitate deponatur, quam / munere adipiscitur. Non enim cui/quam licebat ambitum privatim p-cete>/re nisi a senatu eligitur. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ³⁴ ; PAPIAS ³⁵ ; BESLER, p. 55-56.	designati consules legibus ambitus poenas dederant
212.	07r.18 a	C18.01	A1	Tull i o	Tullio
213.	07r.19 a02	C18.02	B1	DEDERUNT vel rant	poenas dederant
214.	07r.21 a02	C18.03	B3	PROFITERI id est reddere censum.	quod ... profiteri nequiverat
215.	07r.23.01 a01	C18.04	B3	FACTIOSUS factio est malorum consensus. NONIUS MARCELLUS, <i>De compendiosa doctrina</i> ³⁶ ; AUGUSTINUS, <i>De civitate Dei</i> ³⁷ ; Clm 14732, 31r; Clm 19480, p. 10, cf. BESLER p. 56.	Cn. Piso adulescens nobilis, summae audaciae, egens, factiosus,
216.	07r.23.02 a	C18.04	A1	per turbandam	perturbandam
217.	07r.25 a01	C18.05	B3	IPSI FASCIBUS ipsi fasces id est imperia insignia cape<re>. CICERO, <i>Pro Cluentio</i> ³⁸ ; cf. BESLER, p. 57.	parabant ... ipsi fascibus conreptis ...
218.	07v.04 a02	C18.08	B3	PRO CURIA id est ante	pro curia

³³ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 15,2,7: «Ciuitates autem aut coloniae, aut municipia, aut uici, aut castella, aut pagi appellantur. Ciuitas proprie dicitur, quam non aduenae, sed eodem innati solo condiderunt. Ideo que urbes a propriis ciuibus conditae ciuitates, non coloniae nuncupantur. Colonia uero est quae defectu indigenarum nouis cultoribus adimpletur. Vnde et colonia a cultu agri est dicta. Municipium est quo manente statu ciuitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe inepetrat. Dictum autem municipium a muniis, id est officiiis, quod tantum munia, id est tributa debita uel munera, reddant».

³⁴ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 5,26,21: «Ambitus iudicium in eum est, qui largitione honorem capit et ambit, amissurus dignitatem, quam munere inuadit».

³⁵ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 9v, Sp. B: «Ambitus iudicium in eum qui a largitione honorem suscepit amissurus dignitatem».

³⁶ NON. *Comp. doc.* (LINDSAY) 2,473: «Factio dicitur malorum consensus et conspiratio. Sallustius in Iugurtae bello (31, 15): 'inter bonos amicitia, inter malos factio'».

³⁷ AUG. *Civ.* (Migne PL 41) 41,2,21,2: «Cum vero iniustus est rex, quem tyrannum more Graeco appellavit, aut iniusti optimates, quorum consensum dixit esse factionem, ...»

³⁸ CIC. *Cluent.* (CLARK) 56: «toga praetexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, provinciae».

219.	07v.05	a01	C18.08	C3	DIE <i>Verweis</i> (fol. 07v.05 sin)	
220.	07v.05 sin	a01	C19.01	B3	QUESTOR <que>stores quasi quæitores / quod questibus præsent. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ³⁹ ; Clm 14732, 32v, Clm 19480, p. 10, cf. BESLER, p. 58.	Piso in citeriorem Hispaniam quæitor pro prætore missus
221.	07v.06 sin	b01	C19.01	B3	QUESTOR Quæitor est de vectiga/libus exigendis qui in locum / <que>storis mittitur. CICERO, <i>Pro Flacco</i> ⁴⁰ .	Piso in citeriorem Hispaniam quæitor pro prætore missus
222.	07v.07	a02	C19.01	B3	ADNITENTE id est favente.	Piso ... missus est adnidente Crasso
223.	07v.08	a02	C19.02	A4	neque: N <i>auf</i> n	neque tamen
224.	07v.09	a	C19.02	C3	SENATUS <i>Verweis</i> (fol. 07v.09 sin)	
225.	07v.09 sin	a	C19.02	A2	tamen senatus # provinciam invitus dederat <i>add. in marg.</i>	senatus provinciam invitus dederat
226.	07v.10.01	a02	C19.02	A4	volebant ; S imul	volebant, simul quia boni
227.	07v.10.02	a02	C19.02	A2	S imul qu ia boni (<i>über</i> simulque)	volebant, simul quia boni
228.	07v.11	a	C19.02	C3	POTENTIA <i>Verweis</i> (fol. 07v.11 sin)	
229.	07v.11 sin	a	C19.02	A2	potentia # GN Pompei formidulosa erat <i>add. in marg.</i>	potentia Pompei [Cn. Pompei <i>Schol. Hor., pauci dett.</i>]
230.	07v.12	a	C19.03	A1	qu os	Hispanis, quos
231.	07v.19	a02	C20.01	B3	TAMETSI pro quamvis	tametsi cum singulis
232.	07v.20	a02	C20.01	B3	RE id est utilitate	in rem fore credens univorsos appellare
233.	07v.20 sin	a02	C20.01	B3	ARBITRIS Arbiter dicitur qui suo arbitrio / unumquodque iudicium facit. PAULUS – FESTUS, <i>excerpta</i> ⁴¹ .	ibi – omnibus arbitris procul amotis – orationem ... habuit
234.	07v.21.01	a	C20.01	B1	SECEDIT vel secessit	Catilina ... secedit

³⁹ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,4,14: «Idem et quæitores quasi quæitores, eo quod quæitionibus præsent».

⁴⁰ CIC. *Flacc.* (CLARK) 44: «Si prætor dedit, ut est scriptum, a quæstore numeravit, quæstor a mensa publica, mensa aut ex vectigali aut ex tributo».

⁴¹ PAUL. FEST. *Verb.* (LINDSAY) 14,6: «Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem».

235.	07v.21.02	a02	C20.01	B3	ARBITRIS PROCUL AMOTIS id est suspectis, quos suspicabatur suo consilio idoneos non esse	ibi – omnibus arbitris procul amotis – orationem ... habuit
236.	07v.21.03	a02	C20.01	B3	ARBITRIS PROCUL AMOTIS id est testibus proditoribus	ibi – omnibus arbitris procul amotis – orationem ... habuit
237.	07v.22	a02	C20.02	B3	SPECTATA id est probata	ni visus fidesque vostra spectata mihi foret
238.	07v.23.01	a	C20.02	A1	ce ci disset	cecidisset
239.	07v.23.02	a	C20.02	A2	dominatio que	dominatio
240.	08.06v	a	C20.17	A2	spero una a vobiscum	spero, vobiscum una
241.	08r.01.01	a	C20.03	B6	SIMUL ...as (<i>Rasur</i>)	simul quia vobis
242.	08r.01.02	a	C20.03	A2	eadem que	eadem quae mihi
243.	08r.02	a02	C20.04	A4	nam: N auf n	intellexi; nam
244.	08r.04	a	C20.06	A5	ANIMUS b; MAGIS a	magis animus
245.	08r.05.01	a	C20.06	A1	futur a e	condicio vitae futura sit
246.	08r.05.02	a	C20.06	B2	VINDICAMUS b (<i>Rasur</i>); LIBERTATEM a	vindicamus in libertatem
247.	08r.07	a02	C20.07	B3	VECTIGALES id est vectigalia solventes CIm 14732, 33r, CIm 19480, p. 11, cf. BESLER, p. 60.	semper illis reges tetrarchae vectigales esse
248.	08r.07 dext	a02	C20.07	B3	TETRACHE T[r]etra dicitur -vi-/ archos princeps / inde componitur nomen / tetrarcha, eo quod / quarta regni pars sue / subiaceat potestati ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁴² ; CHRISTIANUS STABULENSIS (Christian of Stavelot, fl. 9. Jh.) ⁴³ , cf. BESLER, p. 60.	semper illis reges tetrarchae vectigales esse
249.	08r.08	a02	C20.07	B3	STIPENDIA PENDERE id est solvebant. CIm 19480, p. 11, cf. BESLER, p. 60-61.	populi nationes stipendia pendere
250.	08r.08 sin	a	–	B6	Q... <i>Rasur über Verweiszeichen</i>	
251.	08r.09	a02	C20.07	B3	SINE GRATIA, SINE AUCTORITATE id est quidquid fecimus ingratum fuit, quia nullus respexit nos. CIm 14732, 33r, CIm 19480, p. 11, cf. BESLER, p. 61.	volgus fuimus sine gratia sine auctoritate

⁴² ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,24: «Tetrarchae sunt quartam partem regni tenentes: nam tetrarchae sunt; qualis fuit apud Iudaeam Philippus».

⁴³ CHRIST. STAB. *Exp.* (CCCM 224) 282,13: «'Tetrarcha' grecum nomen est, compositum ex 'quattuor', quae dicuntur Grece tetra, 'archon' principatus, et tetrarcha 'ex quattuor princeps'».

252.	08r.10	a02	C20.07	B3	VALERET id est si recto statu esset	si res publica valeret
253.	08r.10 dext	a01	C20.07	B3	STIPENDIA PENDERE ¶Pendere quando pen/ timam corripit solvere sig/nificat, quando ^b pendere pro/ducitur, suspendium sub<ire> / dicitur. PAULUS – FESTUS, <i>excerpta</i> ⁴⁴ ; cf. BESLER, p. 60-61.	populi nationes stipendia pendere
254.	08r.11.01	a	C20.08	A1	hono re s	honos
255.	08r.11.02	a02	C20.08	B3	DIVITIAE APUD ILLOS SUNT quia mittunt nos ad bellum	itaque omnia gratia potentia honos divitiae apud illos sunt
256.	08r.12.01	sina02	C20.08	B3	REPULSAS id est obiectio/nes	nobis reliquere pericula repulsas iudicia egestatem
257.	08r.12.02	a02	C20.08	B3	REPULSAS quia postea repellunt nos ab hono- ribus	nobis reliquere pericula repulsas iudicia egestatem
258.	08r.12.03	a02	C20.08	B3	IUDICIA id est damnationes	nobis reliquere pericula repulsas iudicia egestatem
259.	08r.14	a02	C20.09	B3	PRAESTAT id est melius est m<ors>	nonne emori per virtutem praestat
260.	08r.15.01	a	C20.09	A1	fueri mus <i>auf</i> s (<i>radiert</i>)	ubi alienae superbiae ludibrio fueris
261.	08r.15.02	a02	C20.09	B3	AMITTERE id est animam	nonne emori per virtutem praestat quam vitam miseram ... per dedecus amittere
262.	08r.16	a02	C20.10	B3	VIGET id est iuvenes estis.	victoria in manu nobis est, viget aetas, animus valet
263.	08r.17	a02	C20.10	B3	ANIMUS VALET quia audaces estis	victoria in manu nobis est, viget aetas, animus valet
264.	08r.21.01	a02	C20.11	A3	rem familiarem ad necessaria deesse <i>Rescript</i> <i>auf Rasur</i>	nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse?

⁴⁴ PAUL. FEST. (LINDSAY) 229,5: «Pendere poenas solvere significat, ab eo, quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae»; cf. BESLER, p. 60.

265.	08r.21.02	a02	C20.11	B3	REM FAMILIAREM ETIAM AD NECESSARIA DEESSE id est sustentationem familię nostrę deesse non ad superfluitatem sed ad necessaria id est victum et vestitum. Clm 14732, 33r, Clm 19480, p. 11, cf. BESLER, p. 61.	nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse?
266.	08r.22	a02	C20.11	B3	LAREM id est domum PAPIAS ⁴⁵ , BESLER, p. 61.	nobis larem familiarem nusquam ullum esse ?
267.	08r.23	a02	C20.12	B3	TOREUMATA id est vasa argentea vel aurea celata PAPIAS ⁴⁶ ; Clm 14732, 33r, Clm 19480, p. 11, cf. BESLER, p. 62.	quom tabulas signa toreumata emunt
268.	08v.01.01	a01	C20.13	B3	DENIQUE id est tandem dico.	denique quid relicui habemus
269.	08v.01.02	a	C20.14	B3	QUIN id est pocius	quin igitur expergiscimini?
270.	08v.02	a02	C20.14	A4	en: E <i>auf</i> e	en illa, illa quam saepe optastis libertas
271.	08v.03	a	C20.14	A2	Fortuna omnia ea	fortuna omnia ea
272.	08v.05	a03	C20.16	A2	milite me utemini	me utimini [utemini V P2 K T D F m]
273.	08v.06	a01	C20.16	C3	ABERIT <i>Verweis</i> (fol. 08v.06 sin)	
274.	08v.06 sin	a01	C20.16	B3	CORPUS A VOBIS ABERIT # consulendo quod est impera/toris neque corpus facien/<do> quod est militis.	neque animus neque corpus a vobis aberit
275.	08v.07	a	C20.17	A2	forte me animus	ni forte me animus fallit
276.	08v.10	a	C21.01	A1	postula ve re	tamen postulavere plerique
277.	08v.10 sin	a01	C21.01	B3	QUE CONDICIO BELLII FORET scilicet pugnamne que condi/cione hoc facerent.	quae condicio bellii foret
278.	08v.12.01	a01	C21.01	B3	OPIS id est auxilii.	quid ubique opis aut spei haberent
279.	08v.12.02	a01	C21.01	B3	SPEI id est in futuro.	quid ubique opis aut spei haberent

⁴⁵ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 87v, Sp. B: «Lar laris masculinum domus vel ignis, ders.: Lares domus vel familiae dii patrii arae foci».

⁴⁶ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 178r, Sp. B: «toreumata vasa quae sunt a torno facta».

280.	08v.17	a	C21.03	A1	speraret bat	quem sibi collegam fore speraret
281.	08v.60 inf	c03	–	C4	sui adiceret (<i>custos</i>)	
282.	09r.00 sup	x	–	D2	dabitur meus ...	
283.	09r.01	a03	C22.01	B3	(SCELERIS) SUI conscios	quom ad ius iurandum popu- laris sceleris sui adigeret
284.	09r.02.01	a	C22.02	A2	Inde cum post	inde quom post
285.	09r.02.02	a	C22.02	A1	degusta vi ssent	degustavissent
286.	09r.03	a03	C22.02	B1	SOLET vel consuevit	sicuti in ... sollemnibus fieri consuevit
287.	09r.04	a	C22.02	B2	dicta re ¹ fecisse (<i>Antiparagraphus u. accentus</i> z. <i>korrekten Worttrennung</i>)	dicationem fecisse [dicitare <i>plerique codd.</i>]
288.	09r.10	a	C23.01	A1	a moverant	gratia moverant [amoverant P a s.s. A C T m]
289.	09r.11	a01	C23.02	B3	NON MINOR VANITAS INERAT non minus erat vanus quam audax.	non minor vanitas inerat quam audacia
290.	09r.12	a03	C23.02	A1	sua met	suamet
291.	09r.13.01	a01	C23.02	B3	NEQUE DICERE NEQUE FACERE id est dicendo vel faciendo.	neque dicere neque facere quicquam pensi habebat
292.	09r.13.02	a01	C23.02	B3	PENSI id est moderati.	neque dicere neque facere quicquam pensi habebat
293.	09r.19 sin	a	C23.04	B3	DE CATILINÆ id est ipsius ma/rito MOLLWEIDE, p. 14.	Fulvia ... sublato auctore de Catilinae coniuratione ... compluribus narravit
294.	09r.20.01	a	C23.04	A1	aucto re	sublato auctore
295.	09r.20.02	a	C23.04	C3	DE CATILINÆ <i>Verweis</i> (fol. 09r.20 sin)	
296.	09r.22	a02	C23.06	A4	namque: N auf n	. Namque antea
297.	09v.01	a	C24.01	A2	primo plures populares coniurationis	Primo popularis coniurationis concusserat

298.	09v.06	a01	C24.03	B3	PRIMO id est in iuventu<te>	muliere, quae primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant
299.	09v.07 sin	a01	C24.03	B3	LUXURIE MODUM FECERAT Etas modum fecerat quest/ui quia cum vetule essent / <vi>brari non potera[s]nt quia / spiciebantur, sed luxurie / modum non statuere quia / satis concubitum obtule<rant>	post ubi aetas ... neque luxuriae modum fecerat
300.	09v.08	a01	C24.03	B3	MODUM id est mensuram	post ubi aetas ... neque luxuriae modum fecerat
301.	09v.12	a	C25.01	A1	commisi erat	comiserat
302.	09v.14	a01	C25.02	C3	SALTARE <i>Verweis</i> (fol. 09v.14 sin)	
303.	09v.14 sin	a01	C25.02	B4	DOCTA ... PROBE / Probe est proprie adverbium / vel si vis esse nomen sic le/ge p̄cedentia. Docta / <fuit> psallere et salta/re elegantius quam erat / necesse.	litteris ... docta, psallere ... elegantius quam necesse est probae,
304.	09v.15 dext	a	C25.03	C2	SED EI CARIORA <i>nota</i>	
305.	09v.16	a	C25.03	A1	fui ere	fuit [fuere K1 H1, e s.s. D m]
306.	09v.17 sin	b01	C25.05	B3	FACECIAE Facetus a faciendo dicitur / qui iocos et ludos gestis com/mendat.¶ <i>ISIDOR, Etymologiae</i> ⁴⁷ .	multae facetiae multusque lepos inerat
307.	09v.20	a	C25.04	A1	inopio a	inopia
308.	09v.20 sin	b01	C25.05	B3	FACECIAE Facecia id est curialis eloquentia / a verbo for faris.	multae facetiae multusque lepos inerat
309.	09v.22	a	C25.05	B3	FACECIE sales	multae facetiae multusque lepos inerat
310.	09v.22 sin	a01	C25.05.	B3	SERMONE UTI VEL MODESTO VEL MOLLI Sermone scivit uti / vel modesto ut viri re/ligiosi vel molli ut bone / femine vel procaci ut lec/catores. Sermoni eius / inerant multe facecie, / id est suburbanitates conmu/lce n s lepos id est suavitas / seu delectatio. <i>Clm 14732, 34r, cf. BESLER, p. 63.</i>	sermone uti vel modesto vel molli vel procaci

⁴⁷ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 10,95: «Facetus, qui iocos et lusus gestis et factis commendat, a faciendo dictus».

311.	10r.01 dext	b01	C26.02	B3	DOLUS Cicero dolus / ad cavendum astucia / ad insidiandum. CICERO, <i>Pro M. Tullio</i> ⁴⁸ .	neque illi tamen ad cavendum dolus aut astutiae deerant
312.	10r.06 dext	b01	C26.05	B3	DIES COMITIORUM Comicia dicuntur ...quasi / conicia.	postquam dies comitiorum venit
313.	10r.07	a	C26.05	A2	quas consuli bus in campo fecerat <i>corr. in linea auf Rasur</i>	consulibus in campo fecerat [consuli A2 Σ n (cf. <i>Cat.</i> 27,2 consulibus in campo <i>exp. A m.</i> om. Σ n)]
314.	10r.13	a	C27.02	A1	consuli bus <i>in linea auf Rasur</i>	consulibus
315.	10r.13 dext	a01	C27.02	B3	INTEREA ROMĒ MULTA MOLIRI Interea multas sim/ultates id est latentia / odia, multis moliebantur / id est exercebant. Sim/ta ponitur pro latenti / odio. Clm 14732, 34r, Clm 19480, p. 12, cf. BESLER, p. 64 ⁴⁹ ; zu <i>simulta</i> cf. 012.04v.14 sin; MOLLWEIDE, p. 14.	interea Romae multa simul moliri [simul om. m]
316.	10r.17	a02	C27.03	A4	postremo: P <i>auf</i> p	. Postremo
317.	10r.17.01	a01	C27.02	B3	NEQUE INSOMNIIS neque fatigabatur id est vigiliis Clm 14732, 34r, Clm 19480, p. 12, cf. BESLER, p. 64.	neque insomniis neque labore fatigari
318.	10r.18	a	C27.03	B1	PARTICIPES vel principes	rursus principes convocat
319.	10r.23	a	C27.04	A2	consiliis suis multum	eum suis consiliis multum officere
320.	10r.25	a	C28.01	A1	L. w argunteius <i>in linea auf Rasur</i>	L. Vargunteius
321.	10r.26	a01	C28.01	B3	PAULO POST id est in crepusculo	ea nocte paulo post
322.	10v.01	a01	C28.01	B3	DE IMPROVISO id est recente	introyre a Ciceronem ac de improvise domi suae inparatum confodere
323.	10v.03	a	C28.02	A1	inpend e at	inpendeat

⁴⁸ Cic. *Tull.* (CLARK) 34: «tempus ad insidiandum atque celandum idoneum eligunt; dolo malo faciunt».

⁴⁹ Beslers Anm. zu *simultates*: «Die falsche Lesart *simultates* ist wahrscheinlich entstanden durch den Sallusttext, der *multa simul* lautet, indem man diese Worte umstellte (*simul multa*) und als ein Wort las», cf. BESLER, *Kommentare*, p. 64.

324.	10v.11	a01	C29.01	B3	ANCIPIITI MALO id est dubio	ancipiti malo permotus
325.	10v.16 sin	b02	C29.02	B3	SENATUS Senatus dicitur a senectute / vel a sinendo ipse se agendi fa/cultatem sinebat. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁵⁰ .	itaque ... senatus decrevit
326.	10v.20	a	C29.03	A1	habebere	habere
327.	10v.21	a	C30.01	A1	pauca o s	paucos
328.	11r.02 dext	a01	C30.04	B3	IMPEDITI NE TRIUMPHARENT ¶id est imperia sua in / ex[c]ercitu serva/ntes. Nam hi duo im/pediti erant ad Ro/mam tuendam et hoc <erat> / causa ne triumpha<rent> / id est ne tale aliquod ex<tra> / facerent unde triumph<ha>/re <con>ciperent intra urbem.	hi utrique ad urbem impe- ratores erant, impediti ne triumpharent
329.	11r.04	a01	C30.03	B3	CALUMNIA id est propter quendam invidiam	ne triumpha- rent calumnia paucorum
330.	11r.07 dext	a01	C30.06	B3	SESTERTIA CENTUM ¶Sesterциum est pondus / duas veras uncias habens / quorum sex marcam faciunt. / Horum sesterciorum cui/libet seu servo sive <no>/bili, sex centa milia prae/ter impunitatem rei, libero / sive praeter liberi servo / darentur, quę sex centa <mi>/lia sesterciorum simul / computata faciunt mi<lle> / milia marcarum, co<nfec>/tis ·dc· sesterciiis / ·xv· <mar>/cis et dimidia et in seste<r>/cio ·dc· milibus sester<ci>/orum ·xvi· milibus marcarum / et ·dc· et ·lx· marcas et / quattuor sestertiis de tota / summa ducentorum mili/um sesterciorum mille mi/libus marcarum.	si quis indi- cavisset de coniuratione, ..., praemium servo libertatem et sestertia centum, libero impunitatem ... et sestertia ducenta
331.	11r.10 sin	a01	C30.07	B3	GLADIATORIAE FAMILIAE Multe fa/milie Rome / erant, inter quas / erat una / gladiatoria / nuncupata / inde quia sicas / portare solebat.	uti gladiatoriae familiae Capuam ... distribuarentur
332.	11r.13	a01	C31.01	B3	FACIES id est qualitas	inmutata urbis facies erat
333.	11r.14 sin	a01	C31.02	B3	FESTINARE Festinare / de loco ad lo/cum, qui licet esset / munitus tre/pidabant.	festinare, trepi- dare, neque loco neque homini ... credere
334.	11r.16	a01	C31.02	B3	NEQUE HOMINI CUIQUAM Quia de alio quilibet suspicabantur, quia res ignorabantur	neque homini quiquam credere

⁵⁰ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,4,8: «Senatui nomen aetas dedit, quod seniores essent. Alii a sinendo dictos accipiunt senatores. Ipsi enim agendi facultatem dabant».

335.	11r.18	x	–	D1	<i>Randzeichnung (Bleistift?)!</i>	
336.	11r.23 dext	b01	C31.04	B3	LEGE PLAUTIA Plautia lex erat unum/quemque criminosum coram / ad senatum vocari et e <vi>/tio confictum damnari.	et ipse lege Plautia interro- gatus erat
337.	11r.23 sin	a01	C31.05	B3	DISSIMULANDI # Quia suspectum / se vide j t ha/beri ab omnibus / venit in sena/tum, quasi causa / expurgandi.	dissimulandi causa aut sui expurgandi ... in senatum venit
338.	11r.24	a01	C31.05	C3	DISSIMULANDI <i>Verweis</i> (fol. 11r.23 sin)	
339.	11r.26.01	a01	C31.06	B3	SIVE PRESENTIAM id est ne presentiam excusari deberet.	sive praesentiam eius timens
340.	11r.26.02	a01	C31.06	B3	SIVE IRA quia in senatum venire non audiebat.	sive ira conmotus
341.	11v.01	a01	C31.06	B3	LUCULENTAM id est luce plenam PAPIAS ⁵¹ ; Clm 14732, 35r., Clm 19480, pag. 13, cf. BESLER, p. 65.	M. Tullius ... orationem habuit luculentam
342.	11v.02	a01	C31.07	B3	ASSEDIT id est iuxta alios sedit	sed ubi ille adsedit
343.	11v.03	a01	C31.07	B3	VOCE non corde	Catilina ... voce supplici postulare ... coepit
344.	11v.08	a01	C31.07	B3	INQUILINUS non indigena.	quom eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romae
345.	11v.08	b03	C31.07	C3	INQUILINUS <i>Verweis</i> (fol. 11v.08 sin)	
346.	11v.08 sin	b03	C31.07	B3	INQUILINUS CIVIS URBS ROMAE # Inquilinus / Quod est in Greco parechos / <ali>qui nostri inquilinus aliqui in/cola, nonnumquam etiam advena / <inter>pretati sunt. Inquilini non / <hab>entes propriam domum ha/<bitant> in aliena. Inco/<le vel adu>ene utique / <adu>enticii perhibentur. AUGUSTINUS, <i>Enarrationes in psalmos</i> ⁵² ; ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁵³ .	quom eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romae

⁵¹ PAPIAS *Elem.* (Venedig 1496) fol. 94r, Sp. A: «luculentum: clarum, luce plenum».

⁵² AUG. *Psalm.* (Migne *PL* 37) 37,Ps.118,8,1: «quod enim est in graeco paroikos, aliqui nostri inquilinus, aliqui incolae, nonnumquam etiam advena interpretati sunt. Inquilini non habentes propriam domum, habitant in aliena; incolae autem uel aduena, utique aduentitii perhibentur».

⁵³ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,4,37: «Inquilini uocati quasi incolentes aliena. Non enim habent propriam sedem, sed in terra aliena inhabitant. Differt autem inter inquilinum et aduenam. Inquilini enim sunt qui emigrant, et non perpetuo permanent. Aduena autem uel incolae aduenticii perhibentur, sed permanentes; et inde incolae, quia iam habitatores sunt, ab incolendo. Indigenae sunt inde geniti, et in eodem loco nati, ubi inhabitant. Incolae autem non indigenam, sed aduenam indicat. Peregrini dicti eo quod ignorantur eorum parentes, a quibus orti existunt. Sunt enim de longinqua regione. Urbani uocabantur, qui Romae habitabant. Urbani uocabantur, qui Romae habitabant. Qui uero in ceteris locis, oppidani. Nam sola urbs Roma, cetera oppida».

347.	11v.12	a	C31.09	B3	RUINA aliorum.	incendium meum ruina extingquam
348.	11v.14	a	C32.01	A2	incendio urbem intellegebat	incendio intellegebat urbem
349.	11v.16	a	C32.01	A2	antecapere ea que	antecapere, quae [ea quae Y s]
350.	11v.20	a	C32.02	A1	ince n dia	incendia
351.	11v.20 sin	a01	C32.02	B3	PROPE DIEM <Prope> diem id est cito, et est adven/tus vel si vis in duas partes / lege, sese dixit accessu/rum ad urbem, et illum diem / dixit prope esse.	sese propediem cum magno exercitu ad urbem adcessurum
352.	11v.22	a01	C32.03	B3	EX SUO id est ex his quibus p̄fuit ipse	C. Manlius ex suo numero legator ... mittit
353.	11v.23 sin	a01	C33.01	B3	TESTAMUR testamur id est in testimoni/um ducimus deos qui sciunt / si mentimur et homines / qui> discernere possunt / <et> hos punire.	deos hominesque testamur, imperator,
354.	11v.26	a01	C33.01	B3	EGENTES id est necessariis carentes.	egentes violentia atque crudelitate
355.	11v.60	x	–	D2	E<a> nu<n>tia	
356.	12r.00	x	–	C4	Δi	
357.	12r.01.01	a01	C33.01	B3	PLERIQUE id est exilio damnati sumus. ¶Non omnes patrie expertes sumus.	plerique patriae ... expertes sumus
358.	12r.01.02	a01	C33.01	B3	FAMA id est honore	omnes fama atque fortunis expertes
359.	12r.01.03	a01	C33.01	B3	FORTUNIS id est rebus nostris	omnes fama atque fortunis expertes
360.	12r.03 dext	b01	–	B6	Pri<sci>an<us> ... (<i>Rasur</i>)	
361.	12r.04 dext	b01	C33.02	B3	MISERTI Priscianus / Misertus genitivum tra/hit Miseratus accusa/tivum trahit. <i>PRISCIAN, Institutiones</i> ⁵⁴ ; <i>BEDA, De orthographia</i> ⁵⁵ ; <i>FLAVIUS CAPER, De orthographia</i> ⁵⁶ ; <i>MOLLWEIDE</i> , p. 13.	maiores vestrum, miserti plebis Romanae
362.	12r.06 dext	b01	C33.02	B3	ARGENTUM ERE Es publicum argentum / privatum est.	propter magnitudinem aeris alieni ... argentum aere solutum est

⁵⁴ PRISC. *Inst. (GL)* 3,158,28: «similiter ‘evenit, accidit’, cetera quoque dativo copulantur et intransitiva sunt, ut ‘licet, vacat, libet mihi’, exceptis his, quae accusativum simul et genitivum assumunt: ‘paenitet, pudet, taedet, piget, miseret me illius’ ».

⁵⁵ BEDA *Orth. (JONES)* 33,17: «Misertus pauperis per genetiium, miseratus pauperem per accusatiuum ».

⁵⁶ CAPER, *Orth. (GL)* 7,93,7: «Misertus mei per genitivum dicimus, at per accusativum miseratus me ».

363.	12r.08 dext	a01	C33.02	B3	SOLUTUM EST Solutum est argentum / ere, id est decretum est, / ut quilibet pro accepto / argento es, id est cup<rum> / redderet, quia hoc <me>/ tallum levius haber<i> / poterat, vel solutum / est argentum ere / debitum populi, ere, id est ex / erario publico ve<n>/tibus et annitentibus / omnibus bonis.	propter magnitudinem aeris alieni ... argentum aere solutum est
364.	12r.18 sin	a	C34.01	B3	SENATUM P.Q.R. populoque Ro ma no	senatum populi Romani
365.	12r.22	a03	C34.02	B1	MASILIAM vel masiam	Massiliam
366.	12r.26 dext.	x	C 35.01	B6	CATILINA	L. Catilina salutem Q Catulo
367.	12v.02 sin	a01	C35.02	B3	NON STATUI PARARE Non statui parare id est volui / mei defendere, de crimi/ne mihi inposito	defensionem in novo consilio non statui parare
368.	12v.03	a01	C35.02	B3	NOVO CONSILIO id est noviter contra me habito	defensionem in novo consilio non statui parare
369.	12v.04 sin	a01	C35.02	B3	ME DIUS FIDIUS ¶Tum dico per eum qui est me dius / fidius, id est per Mercurium, qui / est mediator inter deos et ho/mines, ne ull<i> dicas	quam – me dius fidus – veram licet cognoscas
370.	12v.05.01	a01	C35.03	B3	INIURIIS in verbis. CIm 14732, 36r., CIm 19480, p. 14, cf. BESLER, p. 65-66.	iniuriis contumelisque concitatus
371.	12v.05.02	a01	C35.03	B3	CONTUMELIISQUE in factis. CIm 14732, 36r., CIm 19480, p. 14, cf. BESLER, p. 65-66.	iniuriis contumelisque concitatus
372.	12v.07 sin	b01	C35.03	B3	PUBLICAM MISERORUM CAUSAM Priscianus: Publicam miserorum / causam pro mea consuetudine / suscepi id est secundum meam consuetudinem. Virgilius: Tum / validis flexos incurvant / viribus arcus. Pro se quisque / viri id secundum suas vires, / hec tamen eadem pro pre positio / id est pro quando verbo adiungitur / insupra dicta significatione, / adsumet ut prout possum, / prout valeo, prout intellego. PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁵⁷ ; MOLLWEIDE, p. 13.	publicam miserorum causa pro mea consuetudine suscepi

⁵⁷ PRISC. *Inst. (GL)* 3,321,19: «Sallustius in Catilinario: publicam miserorum causam pro mea consuetudine suscepi. Virgilius in V: Tum validis flexos incurvant viribus arcus Pro se quisque viri, id est 'secundum suas vires'. haec tamen eadem praepositio [id est 'pro'] quando verbo adiungitur in supra dicta significatione, assumit 'ut': 'prout possum, prout valeo, prout intellego'». Cf. MOLLWEIDE, p. 13.

373.	12v.08	a01	C35.03	B3	MEIS NOMINIBUS id est ex persona mea sumptum.	non quin aes alienum meis nominibus ... solvere non possem
374.	12v.12	a01	C35.04	B3	PRO MEO CASU id est pro quantitate casus mei	satis honestas pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae sum secutus
375.	12v.13	a01	C35.04	C3	SPES <i>Verweis</i> (fol. 12v.13 sin)	
376.	12v.13 sin	a01	C35.04	B3	SPES RELIQUÆ ¶Cum spes sit quinte declinationis contra regulam pluraliter posuit. Cum regula / nullum nomen affirmet / vere declinationis habere / plur[ur]em numerum exceptis tribus spes dies et res. / Sed iste posuit antiquam declinationem. <i>PRISCIAN, Institutiones</i> ⁵⁸ .	pro meo casu spes reliquae dignitatis conservandae
377.	12v.14	a02	C35.06	A4	Nunc <i>über</i> nunc	. Nunc
378.	12v.21	a	C36.02	B3	FRAUDE scade cf. SCHÜTZEICHEL ⁵⁹ . Glosse erwähnt bei BERGMANN/STRICKER ⁶⁰ .	ante quam sine fraude liceret ab armis discedere
379.	13r.00 sup	a01	C37.05	B3	SENTINAM Sentina est aqua fetens que per imas navis influit. Et ideo sentina dicitur quia non videtur, sed sentitur fetor per odoratum qui est ex quinque sensibus unus. / Sentina est locus aliquis paulolum pronus ut vestigium equi, in quo singule gutte influunt usque ad summum <i>PAPIAS, OSBERN</i> ⁶¹ ; Clm 14732, 35r., Clm 19480, pag. 13, cf. BESLER, p. 67-68.	ii Romam sicut in sentinam confluerant
380.	13r.01	a03	C36.04	B1	PATERENT vel re (<i>sc. pa re rent</i>)	omnia domita armis parerent
381.	13r.02	a01	C36.04	B3	OBSTINATIS id est signatis in malo. <i>BESLER</i> , p. 67.	cives qui se ... animis obstinatis perditum irent

⁵⁸ PRISC. *Inst. (GL)* 2,174,13: «in quinta quoque declinatione omnis nominativus et vocativus singularis et nominativus et accusativus et vocativus pluralis idem est, ut 'haec' et 'o res', 'spes', 'facies', 'hae' et 'has' et 'o res', 'spes', 'facies'».

⁵⁹ SCHÜTZEICHEL, *Ahd. Wörterbuch*, p. 303: scade: scada =Schaden, Unheil, scadeli = Verderben, scado= Übel, Unheil,

⁶⁰ BERGMANN, STRICKER, *Katalog*, Bd. 3, p. 1135.

⁶¹ PAPIAS *Elem. (Venedig, 1496)*, fol. 157v, Sp. A: «Sentina aqua fetida et putens in navis fundo vel ipsa pars navis ad quam tota decurrit aqua a sentiendo dicta». Osbern *Gloc. Deriv. (BUSDRAGHI, Bd. 2)* S iii 23: «et hec sentina, ne id est locus in navi ubi aqua undecumque confluit; et inde sentino, as, id est animo aliquid sensim diiudicare».

382.	13r.03 dext	b01	C36.05	B3	DUOBUS SENATUS DECRETIS Duo decreta erant / senatus, Servo libertas / Libero inpunitas e<ius> / re<i> et ter ducenta / milia sextertiarum (sic!). ‘sestertia centum’ cf. fol. 11r.07 dext.	duobus senati decretis [senati P A n l e Char. Frgm. Bob., senatus <i>rell. codd.</i>]
383.	13r.07	a03	C37.01	B1	CONSCII vel consocii	conscii coniurationis
384.	13r.08 dext	b01	C37.08	B3	IUXTA AC SIBI Priscianus: / Iuxta et prope accus<ati>/vo et genitivo et dat<i>/vo iungitur. Virgilius in / ·viii·: Est ingens gelidum / lucus prope ceritis amnem. / Idem in eodem: Propiusque per/iculo it metus. Cicero pro / Milone: Proxime deos / accessit. Salustius quod vi/cium propius virtuti est, Idem in / iugurthino: Propius mare Afri/cum agitabant. Idem in hec: / Proxime Kartaginem I<dem> / hic rei publice iuxta ac sibi / se consuluisse. Virgilius in / Geor<g>icis: Propius stabulis / <a>rmenta tenebant. Idem in <·iv·> / Neu propius tectis. Idem in <·iii·> / Et faciem tauro propior / Nam genitivo nec prepo/sitio nec adverbium lo/co prepositionis positum / apud latinos bene / iungitur excepto tenus, / quod tam genitivo quam ab/lativo iungitur. Virg<ilius> / in ·iiii·eneidos: Pube t<enus> / postrema inmani corpo/r e is pistris. Crurum tenus / a mento palearia pendent. PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁶² .	mirandum est homines ... iuxta ac sibi consuluisse
385.	13r.12.01	a01	C37.03	B3	TURBA id est turbatione rerum	turba atque seditionibus sine cura aluntur
386.	13r.12.02	a01	C37.03	B3	SEDITIONIBUS id est dissensionibus civilibus ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁶³ .	nam semper in civitate ... turba atque seditionibus sine cura aluntur

⁶² PRISC. *Inst. (GL)* 3,291,11: «‘Iuxta’ et ‘prope’ et accusativo et dativo iungitur. Virgilius in VIII (*Aen.* 8,597): Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem. idem in eodem (*Aen.* 8,556–7): propius que periculo it metus. Cicero pro Milone (*Mil.* 53): proxime deos accessit Clodius. Sallustius in Catilinario (*Cat.* 11,1): quod tamen vitium propius virtutem erat. idem in Iugurthino (*Iug.* 18,9): propius mare Africum agitabant. Virgilius georgicon I (*Georg.* 1,355): propius stabulis armenta tenerent. idem in IIII (*Georg.* 4,47): Neu propius tectis. idem in III (*Georg.* 3,58): Et faciem tauro propior; nam genitivo neque praepositio nec adverbium loco praepositionis positum apud Latinos bene adiungitur excepto ‘tenus’, quod tam ablativo quam genitivo adiunxit Virgilius in III (*Aen.* 3,427): Aeneidos: Pube tenus, postrema inmani corpore pistris. idem georgicon III (*Georg.* 3,53): Et crurum tenus a mento palearia pendent».

⁶³ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 5,26,11: «Seditio dicitur dissensio civium».

387.	13r.14	a01	C37.04	B3	PRECEPS id est precipitata	ea vero praeceps erat de multis causis
388.	13r.15	a01	C37.04	B3	PETULANTIA id est superfluitate victus.	qui ubique probro atque petulantia ... praestabant
389.	13r.18	a02	C37.06	A1	Su y lane u zu y <i>ergänzt</i>	
390.	13r.19	a01	C37.06	B3	GREGARIIS Gregarius miles est qui non habet nisi equum suum et arma ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁶⁴ .	quod ex gregariis militibus alios senatores videbant
391.	13r.20	a03	C37.06	B1	VITAM vel etatem	aetatem
392.	13r.22	a01	C37.07	B3	PRETEREA id est preter hoc	praeterea iuventus, quae
393.	13r.24	a	C37.07	A1	p ri u m «irrtümliche» Korrektur, da das zu 'pu-' gehörige '-blicum' auf der Folgezeile nicht beachtet wurde.	eos atque alios omnis malum publicum alebat.
394.	13r.26.01	a	C37.08	A1	spe r e i publicae	spe rei publicae
395.	13r.26.02	a01	C37.08	B3	IUXTA id est equaliter.	iuxta
396.	13r.26.03	a01	C37.09	C3	PRETEREA <i>Verweis</i> (fol. 13r.60)	
397.	13r.26.04	a01	C37.09	B3	PRETEREA id est preter hęc ea alius modus adhuc corruptionis erat.	praeterea
398.	13v.03 sin	a01	C38.02	B3	NOBILITAS SENATUS Senatus nomine, tota nobilitas accipitur. per partem / senatus ignobilis	contra eos ... nitebatur ... nobilitas senatus specie pro sua magnitudine
399.	13v.05 sin	b02	C38.01	B3	TRIBUNITIA POTESTAS <t>tribuni dicuntur eo / quod plebi iura vel opem / tribuunt. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁶⁵ .	tribunicia potestas restituta est
400.	13v.11 sin	b02	C38.03	B3	HONESTIS NOMINIBUS Honesta nomina dicit / homines simulantes / honestos esse cum non / fueri<nt>.	quicumque rem publicam agitare, honestis nominibus, alii ...
401.	13v.17.01	a01	C39.02	B3	IPSI NOXII id est nocentes.	ipsi innoxii
402.	13v.17.02	a01	C39.02	B3	FLORENTES id est prosperitate.	ipsi innoxii, florentes

⁶⁴ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,33: «Est enim gregarius, id est humilis militiae».

⁶⁵ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,29: «Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tribuunt»; 9,4,18: «Tribuni dicti sunt quod plebi vel iura vel opem tribuunt».

403.	13v.23 sin	a01	C39.04	B3	QUIN DEFESSIS Q<uin> defessis id est non defessis / vulneratis, exangui/bus id est vulneratis.	quin defessis et exanguibus
404.	13v.25 sin	a01	C39.06	B3	MORIBUS Moribus id est per mores ma/<lo>s.	quoscumque moribus aut fortuna novis rebus idoneos
405.	13v.26	a01	C39.06	B3	FORTUNA id est egestate.	quoscumque moribus aut fortuna ... idoneos credebat
406.	14r.00	x	–	D2 q a	
407.	14r.03 dext	a01	C40.01	B3	INPELLAT id est praeter istas oportu/nitates impellendi / eos ad hoc.	eosque, si possit, inpellat ad societatem belli
408.	14r.09	a03	C40.03	B1	SPERARE vel e x spectare	expectare
409.	14r.12	a	C40.04	A1	mise re retur	misereretur
410.	14r.14	a01	C40.06	B3	PRÆTEREA id est præter hoc quod in domum potentis viri duxit eos.	nominat socios, praeterea multos quouiusque generis innoxios
411.	14r.15 dext	a01	C40.06	B3	ARCESSIT Arcersio arcersis / arcessire advocare / est. BONIFATIUS (Uynfreh) <i>Ars grammatica</i> ⁶⁶	praeterea Gabinium arcessit
412.	14r.17	a03	C41.01	A1	in in certo	in incerto
413.	14r.20	a	C41.03	A1	tan d em	tandem
414.	14v.01 sin	a01	C42.02	B3	ARMORUM ATQUE TELORUM Quod dicit armorum atque / telorum, propter diversas / gentes que innibi erant / dicit quia tela tantum/ modo Romanorum erant.	armorum atque telorum portationibus
415.	14v.03	a02	C42.03	A4	item: I aufi	, item in citiore
416.	14v.03 sin	a01	C42.02	B3	PLUS TIMORIS QUAM PERICULI ¶Timor est de re certa / periculum de re incerta. / Sed dicit plus timoris, / quia timebant eos manif/este, quia sic se habebant / inconsulte.	plus timoris quam periculi effecerant
417.	14v.07	a03	C43.01	A1	quæreretur d e actionibus	quereretur de actionibus
418.	14v.09	a01	C43.01	C3	EO SIGNO <i>Verweis</i> (fol. 14v.09 sin)	

⁶⁶ BONIFAT. *Gramm.* (CCSL 133B) 61 : «arcesso: erant qui putant ex eo quod est arcessio, sed arcessio sicut arcesso, sed interest quod arcessire est accusare, accersere autem uocare; haec duo uerba sunt tertiae coniugationis, et arcessere et accersere [et] actiuo infinitiuo faciunt et imperatiuo arcesse, non arcessi ».

419.	14v.09 sin	a01	C43.01	B3	EO SIGNO id est ea contione existente / et signo.	... contione habita ... eo signo ... negotium exequeretur
420.	14v.10	a	C43.02	A5	DICEBANTUR b; HOC MODO a	hoc modo dice- bantur
421.	14v.18	a03	C43.03	B1	QUE vel seque	seque ... in curiam facturum
422.	14v.23	a01	C44.01	B3	SIGNATUM id est litteris traditum et sigillatum	postulant ... quod signatum ad civis perferant
423.	14v.24	a02	C44.02	A4	Cassius: C auf c	
424.	15r.00.01 sup.	x	–	D2	vero ... pe...oque	
425.	15r.00.02 sup.	x	–	E	¶ (<i>Rasur</i>)	
426.	15r.04	a01	C44.05	B3	FAC COGITES id est faciendo cogita.	fac cogites
427.	15r.05	a01	C44.05	B3	RATIONES id est necessitates	quid tuae rationes postulant
428.	15r.07	a01	C44.06	B3	QUO CONSILIO SERVITIA REPUDIET id est repu- diare posset servitia, id est servitum a se.	quo consilio servitia repudiet
429.	15r.12	aD	C45.02	A2	<u>homines</u> homines	illi, homines
430.	15r.14	a01	C45.03	B3	UTRIMQUE id est ex utraque parte.	simul utrimque clamor
431.	15r.25	a02	C46.03	A1	Sta ti lium	Statilium
432.	15v.01	a02	C46.04	A1	con veniunt	veniunt
433.	15v.03 sin	b02	C46.05	B3	CONSUL Consules a consu/lendo, sicut reges / a regendo. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁶⁷ .	consul Lentulum ... in senatum perducit
434.	15v.06 sin	b02	C46.05	B3	QUOD PRÆTOR ERAT Isidorus: / Pretores quasi præceptores dicuntur, idem et / questores quasi a quesito/res eo quod questionibus / presunt. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁶⁸ ; cf. fol. 07v.05 sin; MOLLWEIDE, p. 14.	quod praetor erat
435.	15v.13	a02	C47.02	A4	eadem: E auf e	. Eadem Gallii
436.	15v.14	a01	C47.02	B3	COARGUUNT simul arguunt.	dissimulantem coarguunt
437.	15v.16 dext	a	C47.02	C2	TERCIUM ESSE FATUM FORE q q notae	

⁶⁷ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,6: «Consules appellati a consulendo sicut reges a regendo sicut leges a legendo».

⁶⁸ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,4,16: «Praetores autem quasi praeceptores civitatis et principes. Idem et quaestores quasi quaesitores, eo quod quaestionibus praesunt». Cf. Seite 018.jpg. (fol. 7v), C 19.1. Cf. MOLLWEIDE, p. 14.

438.	15v.16 sin	a03	C47.02	B1	TERCIUM ESSE FATUM FORE vel cui fatum foret / urbis potiri.	se tertium esse, quoi fatum foret urbis potiri
439.	15v.16.01	a	C47.02	A2	tercium esse cui fatum fore t urbis potiri	se tertium esse, quoi fatum foret urbis potiri
440.	15v.16.02	a	C47.02	C2	ESSE q <i>nota</i>	
441.	15v.18 sin	b02	C47.02	B3	VIGESIMUM ANNUM Vigessimus numerus / quasi bis genitus adderet / trigesimus quasi ter / genitus. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁶⁹ .	praeterea ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum
442.	15v.20.01	a02	C47.03	A1	abdicatus: us <i>auf</i> o	abdicato magistratu
443.	15v.20.01	a02	C47.03	A1	abdicatus a magistratu (abdicatus <i>über</i> abdicato)	abdicato magistratu
444.	15v.20.02	a01	C47.03	B3	IN LIBERIS id est in liberorum	in liberis custodiis habeantur
445.	16r.03	a01	C48.02	B3	INMODERATUM quia nescit modum	immoderatum ... putabat
446.	16r.04.01	a01	C48.02	B3	COPIE id est deliciae	omnes copiae
447.	16r.04.02	a01	C48.02	B3	IN USU id est in victu.	in usu cottidiano et cultu corporis
448.	16r.05	a02	C48.03	A2	diem quidam L. Tarquinius	diem quidam
449.	16r.06	a02	C48.03	A1	re tractum	retractum ex itinere
450.	16r.12	aD	C48.04	A1	a c cederet	adcedere
451.	16r.15	a	C48.05	B3	RATI wani Cf. SCHÜTZEICHEL ⁷⁰ .	alii rem incredibilem rati
452.	16r.20	a01	C48.06	C3	FACIUNDAM <i>Verweis</i> (fol.16r.20 dext)	
453.	16r.20 dext	a01	C48.06	B3	POTESTATEM FACIUNDAM id est non habiturum potest<a>/tem suam vel non habiturum / potestate<m> alicuius sue / dig[i]nitatis nisi de eo indic<aret>	neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo indicaret
454.	16r.24	a01	C48.08	B3	IMMISSUM id est persuasum	alii Tarquinium a Cicerone inmissum aiebant

⁶⁹ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 3,3,4: «Porro viginti dicti quod sint decem bis geniti, U pro B littera posita. Triginta quod a ternario denario gignantur: sic usque ad nonaginta».

⁷⁰ SCHÜTZEICHEL, *Ahd. Wörterbuch*, p. 396: wānī: st. F. *iz mag sin in w.*, es kann angenommen werden; *ther was in w.*, von diesem wurde geglaubt.

455.	16v.02	a01	C49.01	B3	GRATIA id est privata.	neque pretio neque gratia Ciceronem inpellere
456.	16v.04	a01	C49.02	B3	OPPUGNATUS id est contra voluntatem suam	Piso oppugnatus
457.	16v.04 sin	a01	C49.02	B3	TRANSPADANI transpadanus vocatur / <qui> trans Padum habitat / ac transmarinus qui trans / mare moratur. Vel iste / transpadanus miles fuit / Cesaris ac pro allata iniu/<r>ia contrarius erat ei in iu/<di>cio	propter quouisdam Tran- spadani suppli- cium iniustum
458.	16v.05	a	C49.02	A1	Transpan d ani	Transpadani
459.	16v.08	a01	C49.03	B3	OPPORTUNA id est congrua	res autem oppor- tuna videbatur
460.	16v.12	a04	C49.04	A2	Romani, qui preſidii	Romani, qui praesidi
461.	16v.17 sin	a01	C50.01	B3	DUCES MULTITUDINUM <du>ces multitudinum vo/<cat> aliquos stultos in civita/te, quos sibi alii stulti proposu/erant	partim exqui- rebant duces multitudinum
462.	16v.20 sin	a02	C50.01	B3	LIBERTI ¶liberti sunt qui de servitio / ad liber- tatem veniunt. / Libertini sunt libertorum / filii liber<t>is ingenui. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁷¹ .	liberti et pauci ex clientibus Lentuli
463.	16v.21	a02	C50.03	A1	cust o diam (o in linea)	qui in custodiam traditi erant
464.	16v.25	a01	C50.04	B3	PEDIBUS id est imitatione	oratione C. Caesaris pedibus
465.	16v.26	a	C50.04	A1	a b ditis	additis [additis B2 M2 m2 (cf. Cic. Cat. 4,7,14), abditis rell.]
466.	16v.26 sin	a01	C50.04	B3	SENTENTIAM TIBERII NERONIS dixit se iturum id est conculca/turum sententiam Tiberii CIm 14732, 37v., cf. BESLER, p. 69.	in sententiam Ti. Neronis iturum se dixit
467.	16v.60 inf	c03	–	C4	Sed Cesar ubi ad (custos)	
468.	17r.00.01 sup	x	–	D2	ab (Rasur)	

⁷¹ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,4,46: «Libertus autem uocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo seruitutis addictus. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc uero libertinus aut a liberto factus, aut possessus».

469.	17r.00.02 sup	a01	C51.03	B3	UBI INTENDERIS Ubi intenderis ad usum id est postquam tensus es ad virtutem, nec laxus ad vitium / ingenium valet, id est in suo vigore est.	ubi intenderis ingenium, valet ;
470.	17r.02 dext	b02	C51.01	B3	PATRES CONSCRIPTI Patres conscripti / eo dicuntur quod a Romu/lo scripti sunt / in tabulis aureis / litteris. <i>ISIDOR, Etymologiae</i> ⁷² .	patres conscripti
471.	17r.03.01	a01	C51.01	B3	ODIO id est ira inveterata.	ab odio, amicitia, ira atque misericordia
472.	17r.03.02	a01	C51.01	B3	IRA id est a subito metu animi ne vel sontem liberet vel insontem condemnet. CIm 14732, 37v., cf. BESLER, p. 71.	ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet
473.	17r.04	a01	C51.02	B3	LIBIDINI id est pra/vo voluntati.	lubidini simul et usui paruit
474.	17r.05.01	a01	C51.02	B3	USUI id est utilitati.	lubidini simul et usui paruit
475.	17r.05.02	a01	C51.03	C3	UBI <i>Verweis</i> (fol. 17r.00 sup)	
476.	17r.07 dext	a02	C51.04	B3	RECTE ATQUE ORDINE Recte, quantum ad se / ordine, quantum ad pos/teros, vel recte, quia iuste / ordine quia misericorditer / vel recte id est convenient<er> / ordine id est multocies	quae maiores nostri ... recte atque ordine fecere
477.	17r.12	a	C51.05	A1	divi ti arum	divitiarum
478.	17r.14	a03	C51.06	A2	nefaria facinora fecissent	nefaria facinora fecissent
479.	17r.14 dext	a02	C51.06	B3	IN PACE In pace id est in diebus pacis, / et propter inducias quia non legitima pax sed ut / solet statuta fuit ad / tempus.	et in pace et per inducias [et om. A C Q M T m]
480.	17r.15	a01	C51.06	B3	IPSI id est maiores	numquam ipsi ... talia fecere
481.	17r.17	a	C51.07	A1	Lentuli e e <i>über</i> i <i>nachgetragen</i>	Lentuli
482.	17r.22 dext	a02	C51.09	B3	COMPOSITE ATQUE MAGNIFICE Composite, quantum ad orna/tum verborum, magnifi/ce, quantum ad vim sen/tentiarum	composite atque mnagnifice casum rei publicae miserati sunt
483.	17v.02	a01	C51.10	B3	SCILICET id est scire licet.	scilicet, quem res ... non permovit

⁷² ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,4,11: «Patres conscripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset, nomina eorum praesenti populo in tabulas aureas contulit, atque inde patres conscripti uocati». Cf. BESLER, p. 70.

484.	17v.04	a03	C51.12	A1	l icentia: l zusätzl. in linea nachgetragen	licentia
485.	17v.05	a03	C51.12	B1	VITAM AGUNT vel habent	vitam habent [X N K l s + m.2 B T m; agunt V B Y n m e+m.2 P A C Q N K]
486.	17v.06	a03	C51.12	B1	VITAM vel etate<m>	aetatem agunt
487.	17v.10.01	a01	C51.15	B3	POSTREMA id est penam.	plerique mortales postrema meminere
488.	17v.10.02	a03	C51.15	A1	postremo a	postrema meminere
489.	17v.11.01	a01	C51.15	B3	DISSERUNT id est diversa ser<unt>	sed plerique mortales ... de poena disserunt
490.	17v.11.02	a01	C51.16	B3	FORTEM id est corpore.	D. Silanum, virum fortem atque strenuom
491.	17v.12 sin	a01	C51.16	B3	EA RE GRATIAM Gratiam quantum ad Ro/manos quibus gratia foret certorum / damnatio. Neque inimicias quan/tum ad iudicandos. Eos mores / quantum ad alios, quibus se scivit / temptare.	gratiam aut inimicitias exercere: eos mores eamque modestiam viri cognovi
492.	17v.12.01	a01	C51.16	B3	STRENUM id est consiliis	D. Silanum, virum fortem atque strenuom
493.	17v.12.02	a01	C51.16	C3	RE GRATIAM <i>Verweis</i> (fol. 17v.12 sin)	
494.	17v.20	a03	C51.21	C3	ANIMADVERTERETUR <i>Verweis</i> (in linea). (fol.17v.20 sin)	
495.	17v.20 sin	a03	C51.22	A6	ANIMADVERTERETUR. An quia lex Porcia <ve>tat at alię / leges ^a item condempna/<ti>s civibus non animam <eripi sed> exilium permit/<ti iube>nt. (<i>Nachtrag eines fehlenden Textstückes</i>) ^a (MS): alię leges / leges item	An quia lex Porcia vetat? At aliae leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent.
496.	17v.22	a01	C51.24	B3	MINORE NEGOCIO id est in verberatione	sin quia levius est, qui convenit in minore negotio legem timere
497.	17v.22 dext x	–	–	D1	u <i>rubriziert</i>	
498.	17v.23	a01	C51.24	B3	MAIORE id est in occisione	quom eam in maiore neglegeris

499.	17v.24	a01	C51.25	B3	MODERATUR id est modum ponit	tempus dies fortuna, quouis lubido gentibus moderatur
500.	18r.00	x	–	D2	O lu... / curarum	
501.	18v.10	a01	C51.43	B3	FECERIT id est iudicaverit	qui aliter fecerit
502.	18v.12	a01	C52.01	B3	ALIUS ALII VARIĒ ADSENTIEBANTUR id est nutibus, vel alius alii nutibus ceteri verbo.	alius alii varie adsentiebantur
503.	18v.13 sin	a01	C52.01	B3	AT M. PORCIUS CATO H<anc> orationem habuit Cesar sed Ca/toni non placuit.	At M. Porcius Cato rogatus
504.	18v.14	a01	C52.02	B3	RES id est necessitates utilitates nostras	cum res atque pericula nostra considero
505.	18v.15.01	a01	C52.03	B3	DISSERUISSE id est diversa seruisse.	illi mihi disseruisse videntur
506.	18v.15.02	a01	C52.02	B3	REPUTO id est iterum atque iterum puto.	sententias nonullorum ipse mecum reputo
507.	18v.17	a01	C52.03	B3	RES id est utilitas nostra	res autem monet cavere ab illis
508.	18v.25	a01	C52.07	B3	SAEPE id est multocie[n]s	Saepenumero, ..., multa verba in hoc ordine feci
509.	19r.10	a01	C52.12	B3	SANE id est sano animo.	Sint sane, quoniam ita se mores habent
510.	19r.13	a01	C52.13	B3	BENE quia verba sua neminem ledebant, compos, quantum ad ornatos rhetoricos ^a . ^a (MS): rethoricos	Bene et composite C. Caesar ... disseruit
511.	19r.15	a01	C52.13	B3	TETRA id est horrida	loca taetra, inculta, foeda
512.	19r.18	b04	C52.14	A2	ut si Romę sint , aut	ne, si Romae sint, aut
513.	19r.21 dext	a	C52.16	B3	QUARE umbe das cf. SCHÜTZEICHEL ⁷³ .	quare vanum ... hoc consilium est
514.	19r.23	b04	C52.17	A1	Quare q uę de (<i>in linea</i>)	Qua re quom de P. Lentulo ... statuetis

⁷³ SCHÜTZEICHEL, *Ahd. Wörterbuch*, p. 371 : umbe thaz = dafür, damit, darum.

515.	19r.23 dext	a	C52.16	B6	QUAE DEL P. LENTULO pro de est	qua re quom de P. Lentulo ... statuetis
516.	19v.01	b04	C52.18	A2	aderunt. p.<atres> c.<conscripti> Nolite	aderunt. Nolite
517.	19v.06	b04	C52.21	A2	imperium animus in	imperium animus, in
518.	19v.13	b04	C52.24	A2	Romano ad bellum arcessunt	Romano ad bellum arcessunt
519.	19v.18	a01	C52.28	B3	SCILICET id est scire licet	scilicet res ipsa aspera est
520.	19v.19	a01	C52.28	B3	IMMO id est pocius	immo vero maxume
521.	19v.21	b04	C52.28	A1	serva ve re	qui ... servavere
522.	19v.24	a01	C52.29	B3	INFESTIQUE id est infestantes ...	irati infestique sunt
523.	19v.24 sin	b04	C52.29	B3	NEQUIQUAM inutiliter	nequiquam deos implores
524.	20r.06.01	b04	C52.34	A2	Gabinio Statilio Cepario <i>add. in linea auf Rasur</i>	de Gabinio, Statilio, Cepario
525.	20r.06.02	a	C32.34	A2	si quicquam <i>umquam (Rasur)</i> pensi	si quicquam umquam pensi fuisset
526.	20r.07.01	a	C52.35	C3	·P· a	patres conscripti
527.	20r.07.02	a01	C52.35	B3	ME HERCULE[S] id est per meum herculem iuro.	mehercule [mehercules P1 s m e]
528.	20r.08	a01	C52.35	B3	PECCATO id est si posset locari in vobis peccatum.	peccato locus esset
529.	20r.09 dext	a01	C52.35	B3	FAUCIBUS URGET id est sicut cibus qui in faucibus here<t> / non potest nec inmitti nec e<ver>/ti, ita Catilina vos urgebit / vel fauces dicit strictas vias in <in>/gressu urbis.	Catilina cum exercitu faucibus urget
530.	20r.10.01	a01	C52.35	B3	IN SINU URBIS id est in capitolio	in sinu urbis sunt hostes
531.	20r.10.02	b04	C52.35	A2	sunt hostes , neque	sunt hostes ; neque
532.	20r.13	b04	C52.36	A2	indicio Titi Volturcii	indicio T. Volturcii
533.	20r.16	a01	C53.01	B3	ASSEDIT id est iuxta alios sedit. cf. fol. 11v.02.	postquam Cato adsedit
534.	20v.04	b04	C53.05	A2	magistratuum vicia sustentabat	magistratuum vitia sustentabat

535.	20v.04 sin	a01	C53.05	B3	EFFETA PARENTUM <Qua>si sterilis tantorum patru<u>m id est / <qua>si numquam aliqui de progenie pa/<rent>um essent relictī qui vigerent / <vi>rtute PAPIAS ⁷⁴ ; Clm 14732, fol. 39r, cf. BESLER, p. 81.	sicuti effeta <esset> partu [parentum Ω] <vi> add. Ritschl, Ag]
536.	20v.24 sin	a01	C55.01	B3	TRIUMVIROS <Trium>viri dicebantur qui habebant / tria milia. Isti designabant colonias exulantibus de regione in regionem, et deducebant illos LIVIVS, <i>Ab urbe condita</i> ⁷⁵ .	tresviros quae [ad] supplicium
537.	21r.01 dext	a01	C55.03	B5	EST IN CARCERE LOCUS Topografia id est loci desc/riptio. Glosse unvollständig: 'Topographia id est descriptio loci ubi suspensi sunt'; Clm 14732, fol. 39r, cf. BESLER, p. 82.	est in carcere locus
538.	21r.02	a01	C55.03	B3	CARCERE carcer antiquitus neutri generis erat. Clm 14732, fol. 39r, cf. BESLER, p. 82.	est in carcere locus
539.	21r.04	a01	C55.04	B3	INCULTU scilicet facie	sed incultu tenebris odore ... terribilis eius facies est
540.	21r.06 dext	a01	C55.05	B3	ET INDICES RERUM CAPITOLIUM (sic!) Indices capitoliū (sic!) rerum / erant, qui dum aliquem puni/ebant, dicebant ei hoc et / hoc fecisti et ideo puniris. MOLLWEIDE, p. 17.	vindices rerum capitalium [vindices Ce indices H et ind. PKm ei indices A ind. BQNlsn per ind. Γ]
541.	21r.12	a01	C56.01	B3	DUAS LEGIONES INSTITUIT subaudi in animo suo.	Catilina ... duas legiones instituit
542.	21r.12 dext	a01	C56.01	B3	COHORTES PRO NUMERO CONPLET MILITUM Cohortes implet id est tot coh<or>/tes quot due legiones requir<unt> / implet non plenarie	cohortis pro numero militum complet

⁷⁴ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 51r, Sp. B: «Effoeta sine foetu sterilis longaeva dicta: quod sit frequenter excussa foetu».

⁷⁵ LIV. *Cond.* (OGILVIE) 5, 24, 4: «Romae interim multiplex seditio erat, cuius leniendae causa coloniam in Volscos, quo tria milia civium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant, triumviri que ad id creati terna iugera et septunces viritim diviserant». LIV. *Cond.* 35, 40, 5, p. 330: «Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatus consulto plebi que scito. tria milia et septingenti pedites ierunt, trecenti equites; 6 triumviri deduxerunt eos Q. Naeuius M. Minucius M. Furius Crass<ip>es; quina dena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equiti».

sed pro <nume>/ro id est secundum numerum
militum / Cohors habet d-milites <mani>/pulus
·cc· turma ·xxx·
ISIDOR, *Etymologiae*⁷⁶.

543.	21r.14	a01	C56.02	B3	LEGIONES NUMERO HOMINUM id est illis qui tantum numerum	legiones numero hominum expleverat
544.	21r.15 dext	a01	C56.03	B3	EX OMNIA COPIA CIRCITER PARS QUARTA Ex omnia copia tan<tas> ... /as ordinavit sed tamen m<itte>/re noluit.	ex omnia copia circiter pars quarta
545.	21r.22 dext	a01	C56.05	B3	INTEREA SERVITIA REPUDIABAT Ipse primum repudiabat ser/vos, sed postea ab ipsis repudiatu est.	Interea servitia repudiabat
546.	21v.09	a	C57.03	A1	de s cens us erat (<i>in linea aus</i> decenserat)	descensus erat
547.	21v.10	a01	C57.04	B3	LOCIS EQUIORIBUS id est planioribus vel sibi prosperioribus	locis aequioribus
548.	21v.15	b04	C58.01	A2	verba viris virtutem	verba virtutem non addere
549.	21v.17	a01	C58.02	B3	AUDACIA id est exercitio	quanta ... audacia natura ... inest
550.	21v.19	aD	C58.02	A1	hor t ere	hortere
551.	21v.23	a01	C58.05	B3	QUO IN LOCO id est quam arto.	quo loco res nostrae sint
552.	21v.24	a01	C58.05	B3	IUXTA id est equaliter.	iuxta mecum omnes intellegitis
553.	22r.00 sup	x	–	D2	Cant... Manus tua domine fr ...	
554.	22r.02	a01	C58.08	B3	DIVITIAS id est honores dignitatum	divitias, decus, gloriam
555.	22r.03.01	a01	C58.08	B3	GLORIAM id est famam.	
556.	22r.03.02	a01	C58.08	B3	PRAETEREA id est præter ista.	praeterea libertatem ... portare
557.	22r.17	a01	C58.19	B3	ANIMUS id est audacia	animus aetas virtus vestra me hortantur
558.	22r.19	a01	C58.20	B3	NE CIRCUMVENIRI QUEAT se includeret	ne circumvenire queat
559.	22r.25	a	C59.01	A1	de h in	dein

⁷⁶ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,50–2: «Manipulus ducentorum est militum. ... Turma triginta equites sunt. Romani enim equites in una tribu trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur et fiebant turma. Cohors quingentos milites habet».

560.	22r.26	a01	C59.01	B3	PRO LOCO ATQUE COPIS id est pro qualitate loci et quantitate copiarum.	pro loco atque copiis instruit
561.	22v.01	a01	C59.02	B3	UTI PLANICIES ERAT id est sic oportunitas planicie expetebat.	uti planicies erat inter sinistros montis
562.	22v.02	a01	C59.02	B3	AB DEXTRA RUPE ASPERA id est ab his qui recte erant locati.	et ab dextra rupe aspera
563.	22v.06	a01	C59.03	B3	PROPTER AQUILAM id est iuxta.	ipse ... propter aquilam adstitit
564.	22v.12.01	a01	C59.05	B3	APPELLAT minores.	ipse unum quemque nominans appellat, hortatur, rogat
565.	22v.12.02	a01	C59.05	B3	HORTATUR pares.	ipse unum quemque nominans appellat, hortatur, rogat
566.	22v.12.03	a01	C59.05	B3	ROGAT superiores.	ipse unum quemque nominans appellat, hortatur, rogat
567.	22v.18 sin	a01	C60.02	B3	FERENTARIIS <fer>entarii sunt qui post mili/tes sedebant et iaculis bellum / incipiebant. NONIUS MARCELLUS, <i>De compendiosa doctrina</i> ⁷⁷ ; M. TERENTIUS VARRO, <i>De lingua latina</i> ⁷⁸ ; P. FLAVIUS VEGETIUS RENATUS, <i>Epitoma</i> ⁷⁹ .	unde a ferentariis proelium committi posset
568.	22v.60 inf	a01	I01.02	B3	<NAM CONTRA REPUTANDO> # Nam contra id est contraria ferventia; reputando id est putando in re, id est in veritate.	nam contra reputando neque maius aliud neque praestabilius invenias
569.	22v.60 inf	a01	I01.02	B4	<NEQUE PRESTABILIS INVENIAS> ¶ Neque invenies aliud maius, id est plura / continens virtute<m>, et quia non possunt plura conti-	neque maius aliud neque praestabilius invenias

⁷⁷ NON. *Comp. doct.* (LINDSAY) 3, 890: «Ferentarii, levis armatura, qui cui opus esset auxilio ferrent excursu levi, armis gravibus non impediti».

⁷⁸ VARRO *Ling.* (GOETZ) 7,3,57: «ferentarium a ferendo, id est inane ac sine fructu; aut quod ferentarii equites hi dicti qui ea modo habebant arma quae ferrentur, ut iaculum».

⁷⁹ VEGET. *Epit.* (ÖNNERFORS) 1,20,16: «Erant tamen apud ueteres inter pedites qui dicebantur levis armaturae, funditores et ferentarii, qui praecipue in cornibus locabantur et a quibus pugnandi sumebatur exordium; sed hi et uelocissimi et exercitatissimi legebantur; nec erant admodum multi, qui cedentes, si proelii necessitas compulisset, inter principia legionum recipi solebant, ita ut acies inmotae consisteret».

				nere, quod tamen cont in ent i a p̄cellerent, continens, ut anima contenta super corpus / continens Rome actibus dicens. Neque prestabilius, id est dignius, in sua natura. Ipsi conquerruntur, quod desit eis vis et tempus, sed non deest, quia si in/dustria deest tantum non est scilicet non deest. Improbata eorum querimonia, de fortuna improbat de viribus et de tempore. ¶Nam contra / putando invenies nature magis deesse industriam, id est exercitium, quam vim. Ipsi putabant regi a fortuna sed non reguntur. Vel aliter / exercitium deest, sed non debet deesse.		
570.	22v.60 inf	a01	I01.03	B3	<SED DUX ATQUE IMPERATOR> ¶Quia animus est dux. Non solum dux sed et imperator, id est imperans quos ducit. Bene dico animus est dux / quia imperando ducit ad gloriam, feriendo ducit ad interitum.	sed dux atwue imperator vite moralium animus est
571.	23r.04	a	C60.07	A2	postquam Ca<tilina> fusas	Catilina postquam fusas copias [Catilina <i>super</i> copias <i>vel</i> videt <i>scr. al. m. A C B Q N K s m</i>]
572.	23r.08	a	C61.02	A2	fere locum pugnando <i>auf Rasur</i>	fere quem quisque [vivos] pugnando locum
573.	23r.10 dext	a	C61.04	B6	serius möglicherweise suppletiv bezogen auf 'reperus est'.	Catilina vero longe a suis ... repertus est
574.	23r.14 dext	a01	C61.05	B3	EX OMNI COPIA Ex omni copia Catil<ine> victa equa/liter pepercerat sue vite et vite / hostium, id est sicut hostibus non parcebat / sic nec sibi. OSMOND/ULERY, p. 230.	ex omnia copia neque in proelio neque in fuga quisquam civis ingenuos captus est
575.	23r.21.01	a01	C61.09	B3	LETTITIA in vultu. OSMOND/ULERY, p. 231.	ita varie peromnem exercitum laetitia, maeror, luctus atque gaudia agitabantur
576.	23r.21.02	a01	C61.09	B3	MEROR corde OSMOND/ULERY, p. 231.	ita varie peromnem exercitum laetitia, maeror, luctus atque gaudia agitabantur

577.	23r.21.03	a01	C61.09	B3	LUCTUS mente
OSMOND/ULERY, p. 231.	ita varie per
omnem exer-
citur laetitia,
maeror, luctus
atque gaudia
agitabantur
578.	23r.22	a01	C61.09	B3	GAUDIA corde.
OSMOND/ULERY, p. 231.	ita varie per
omnem exer-
citur laetitia,
maeror, luctus
atque gaudia
agitabantur
579.	23r.24	a01	I01.02	C3	NAM <i>Verweis</i> (fol. 22v. inf.)	
580.	23r.60 inf	a01	–	B5	Materia huius auctoris in hoc prologo sunt quidam inertes incusantes naturam suam quod ad nullam gloriam pervenire valeant, quod desint eis / vires per naturam, quas et si habeant non possint tamen quia desit eis tempus. Si autem habeant vires et tempus, tamen non possint nisi auxilio fortune. Intendit / natura<m> excusare, et eorum inertiam incusare. Utilitas est inertiam eorum devitare et naturam colligere. Et prologus iste quodam modo spectat ad priorem / cuius intentio fuit virtutem animi commendare et se excusare. Quorum utrumque in hoc prologo videtur exequi et quod ibi minus dixit, hic plenius prosequitur. Virtutem / animi quam ibi corpori pretulit, hic reddendo causas quare preferatur ostendit. Quod ibi minus se excusabat dicens propter vicia devitanda se a re publica / semotum, hic exequitur dicens maius commodum proveniturum rei publice ex suo otio quam eorum negotio. De quibus ita admirans inchoat.

'Materia huius – eorum negotio': Clm 14732, fol. 40r; Clm 19480, pag. 22, cf. BESLER, p. 31.

'Materia huius – inchoat': cf. OSMOND/ULERY, p. 288. | |
| 581. | 23r.60 inf | a01 | I01.01 | B4 | <FALSO QUERITUR> Admiranda est pravitas / humani generis, quod humanum genus queritur. Et unde queritur. De natura quod sit inbecilla id est sine baculo sustentationis hoc est infirma. Quod ideo mirandum est quia / queritur falso. Nec solum haec queritur sed et quod sit evi brevis. Quod si habuisset, id est si haberet et vires et tempus, non tamen illi sufficeret. ¶Et quia fortuna potius. Ipsi inquirunt / quia fortuna | falso queritur de
natura sua genus
humanum |

regantur non virtuti sed falso. Nam omne quod regit aliquid maius est eo quo regitur. Sed fortuna non est maior natura. Si nihil maius virtute est apud naturam ... for/tuna ... haec assumptio est in libro.

'Admiranda – falso' cf. Clm 14732 fol. 40r, cf. BESLER, p. 84-5.

'Admiranda – sufficeret' cf. OSMOND/ULERY, p. 288-89.

582.	23v.00.01 sin	a01	I01.03	B4	<QUI UBI AD GLORIAM> Qui ubi grassatur id est frequenter graditur; habunde pollens / <u>precellens</u> est in se, id est potius in corpore, clarus / in utroque, vel clarius in fama. Et vere est pollens / in se.	qui ubi ad virtutis via grassatur abunde pollens potensque et clarus est
583.	23v.00.02 sin	a01	I01.03	B4	<NEQUE FORTUNA> Neque fortuna. Nec mirum si non eget. / Dat causam quare non eget.	clarus est neque fortuna eget
584.	23v.00.03 sin	a01	I01.03	B4	<QUIPPE QUE PROBITATEM> ¶Quippe que probitatem / vere animus, si imperat, ducit ad gloriam.	quippe quae probitatem, ... neque dare neque eripere quoiquam potest
585.	23v.01	a01	I01.03	C3	QUI <i>Verweis</i> (fol. 23v.00 sup. et sin.)	
586.	23v.01 sin	a01	I01.04	B4	<SIN CAPTUS PRAVIS CUPIDINIBUS> Sin, id est si non imperat, captus, id est / ...atus, pravis est devija re facien/tibus; paulisper usus libidine postquam / pessum datur, tunc defluunt vires / tempus et ingenium.	sin captus pravis cupidinibus ad inertiam et volup- tates corporis datum est
587.	23v.02	b05	I01.03	A1	fortuna e	neque fortuna eget
588.	23v.02 sin	a01	I01.04	B4	<UBI PER SOCORDIAM> Ubi deflux/ere non iure sed per dīso c ordiam natureꝝ / infirmitas accusatur et quique acto/res culpam suam transferant[ur] sibi im/ponendam ad negocia, cu pa n t res / <vel>ut culpamus materiam aliquam / dicentes eam duram et ineptam ad ver/sificandum, cum non materia sed nostra / inertia sit in a c<c>usanda.	ubi per socordiam vires tempus ingenium diffluxere, naturae infirmitas accusatur
589.	23v.04	b05	I01.04	A1	si N captus / si n captus <i>Doppelkorrektur</i>	sin captus
590.	23v.05 sin	a01	I01.04	B4	<NATURE INFIRMITAS> Natura ac/cusatur quod non fieret si hominibus bo/narum rerum tanta cura esset.	ubi per socordiam vires tempus ingenium diffluxere, naturae infirmitas accusatur

591.	23v.07	a01	I01.05	B4	<NEQUE REGERENTUR MAGIS QUAM REGERENT> neque regerentur magis casibus / quantum regerent casus, quantum / <vi>dentur regi a casibus et eo ad tan/<tam> magnitudinem procederent, / ... id est in qua fierent certum non vi / sed gloria. Et vere fierent ip<si> / <e>terni seu di<vi> animi exercendo / non, quod modo sunt mortales, studia cor/<po>ris exequendo.	neque regerentur magis quam regerent casus et eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus gloria aeterni fierent
592.	23v.09	a02	I01.05	A2	neque regerentur casibus magis quam regerent casus	regerentur magis quam regerent casus
593.	23v.10	a02	I01.05	A2	et eo etiam magnitudinis procederent	eo magnitudinis procederent
594.	23v.10 sin	a01	I02.01	B4	<NAM UTI GENUS HOMINUM> Nam studia cum / mortalia faciunt faciunt / mortalem sicut studia corporum / mortalia faciunt mortalem / ... ita cuncte res, id est ita constat quae / <d>am studia naturam sequuntur animi, quedam res / <natu>re corporis, uti constat quod genus / <human>um est quoddam compositum ex animo et / <corp>ore. Quam quod studia alia sequuntur / <natura>m animi, alia naturam corporis.	Nam ... ita res cunctae studiaque omnia nostra corporis alia, alia naturam secuntur
595.	23v.13	a05	I02.02	B1	IGITUR Ita	Igitur praeclara facies
596.	23v.14	a02	I02.02	A2	alia huiusce modi omnia brevi dilabuntur	alia omnia huiusce modi brevi dilabuntur
597.	23v.16.01	a01	I02.03	B3	OMNIAQUE ORTA corporea subaudis debet intellegi.	omniaque orta occidunt et aucta senescunt
598.	23v.16.02	a01	I02.03	B3	AUCTA id est scientia.	omniaque orta occidunt et aucta senescunt
599.	23v.16.03	a01	I02.03	B3	SEnescunt id est decrescunt.	et aucta senescunt
600.	23v.17 sin	a01	I02.03	B4	<POSTREMO CORPORIS> Corpus habet principium et finem sed / <ani>mus neutrum, quia animus est incorre u p/<t>us. Unde probatur quod nec sit auctus, / <tam> quodquod non corrumpitur, id est minuitur, / nec augetur. ¶[Corpus co / ...nt si ingenium negligunt / <a>nimus est rector humani ge/<n>eris sed non regit quia sinit torpes/<c>ere. Ceterum ingenium sinit tor/<pes>cere incultu id est negligentia / incultus corporis et socordiam / animi. Quia neque melius in sui / <natu>ra neque amplius,	postremo corporis et fortunae bonorum uti initium sic finis est

					id est quod plu / ... contineat sinit torpescere /... reprehendi presertim, id est propter / id est praesentem causam, cum multe va<rie> sint leves quam graves animi id est si sibi / ... coercetur quibus summa claritu/<do par>atur.	
601.	23v.24 sin	a01	I03.01	B4	VERUM EX HIS MAGISTRATUS ¶Verum ex his magistratus / re nulli cupiunda sunt	Verum ex iis magistratus ... minime mihi ... cupiunda videtur
602.	23v.25	a01	I03.01	B1	PER FRAUDEM VIS FUIT, vel usus	per fraudem iis fuit uti, [iis s.s.K1 l m (vel us) e etc.]
603.	23v.26	a02	I03.02	A2	Nam vi quidem	Nam vi quidem
604.	24r.01 dext	a02	I03.02	B6	de paupertati / <ini>micias conm... / ... ntur. Lemma unklar.	
605.	24r.02	a01	I03.02	B3	MUTATIONES id est mutabilitates.	omnes rerum mutationes
606.	24r.03	a01	I03.03	B3	FRUSTRA AUTEM NITI ab honore vel ad aliorum correctionem	frustra autem niti neque aliud se fatigando nisi odium quaerere ... dementiae est
607.	24r.03 dext	a	I03.03	C2	FRUSTRA AUTEM NITI <i>nota</i>	
608.	24r.04	a01	I03.04	B3	INHONESTA ... scilicet rei	nisi forte quem inhonesta ... lubido tenet
609.	24r.04	a01	I03.04	B3	NISI FORTE (<i>Rasur</i>) id est ... ille querat	nisi forte quem inhonesta ... lubido tenet
610.	24r.05	a01	I04.01	B3	CETERUM id est sed alia.	Ceterum ex aliis negotiis
611.	24r.05 dext	a01	I03.04	B3	GRATIFICARI Gratificari id est gratiam <redde>/re decus id est honorem suum illos / non corrigendo.	decus atque libertatem suam gratificari
612.	24r.06	a01	I04.01	B4	RERUM GESTARUM id est reducere res gestas iterum	in primis magno usui est memoria rerum gestarum
613.	24r.06.01	a01	I04.01	A2	in primis eodem magno usui est Kürzel zweifelhaft.	in primis magno usui est memoria rerum gesta rum
614.	24r.06.02	a01	I04.01	B3	MAGNO USUI id est in utilitate ^a memoria ^a (MS): utilitata	in primis magno usui est memoria rerum gestarum

615.	24r.08	a02	I04.02	A2	existimet memet studium (memet <i>auf älterem me und über Einfügungszeichen</i>)	existumet memet studium
616.	24r.08 dext	a01	I04.02-3	B4	PER INSOLENTIAM Aliter vere computabitur insolen/tie mee, si labori meo inp<o>/nitur nomen inertie, et hoc ponitur / attribuitur nomen superbie.	ne per insolentiam quis existumet
617.	24r.11	a01	I04.04	B3	REPUTAVERINT id est si retro putaverint	qui si reputaverint
618.	24r.12	a01	I04.04	B3	QUALES id est quam religiosi	quales viri idem adsequi nequiverint
619.	24r.13	a01	I04.04	B3	QUE GENERA id est quam vilia	quae genera hominum in senatum pervenerint
620.	24r.14	a01	I04.04	B3	EXISTIMABUNT id est reagnoscunt	perfecto existumabunt me magis ...
621.	24r.15	b05	I04.04	A1	muta vi sse	mutavisse
622.	24r.25	a01	I04.07	B3	FURTIM id est occulte	homines novi ... furtim nituntur
623.	24v.02	a01	I04.09	B3	LIBERIUS id est ad maiorem libertatem.	verum ego liberius altiusque processi
624.	24v.02 sin	a01	I04.08	B3	PER SE IPSA CLARA ET MAGNIFICA præfixum sine servi voluptatis Bezug z. Lemma unsicher.	praetura et consulatus ... per se ipsa clara et magnifica sint
625.	24v.02.01	a02	I04.08	A1	p er inde <i>auf</i> p ro inde	proinde quasi praetura [proinde A ² C Q N K H n m e perinde <i>rell.</i>]
626.	24v.03.01	a01	I04.09	B3	ALTIUSQUE id est ad m<aiorem> virtute<m>	verum ego liberius altiusque processi
627.	24v.03.02	a01	I04.09	B5	NUNC Emulis meis respondi usque modo iii	Nunc ad inceptum redeo
628.	24v.04	a01	I04.09	B3	AD INCEPTUM REDEO scilicet rerum gestarum	Nunc ad inceptum redeo
629.	24v.04 sin	a01	I05.02	B4	FINEM FACERET bellum generale finem face/<ret> civilibus studiis et vastitas / <facer>et finem Italiae, id est non poterant fi/niri civilia studia nisi generali / bello.	ut studii civilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret
630.	24v.05.01	a01	I05.01	B3	MAGNUM id est diutinum	bellum ... quia magnum ... fuit

631.	24v.05.02	a01	I05.01	B3	ATROX scilicet in opere	Bellum ... primum quia magnum et atrox ... fuit
632.	24v.07	a	I05.02	A2	eoque vecordie eoque vecordie	eoque vecordiae
633.	24v.10	a01	I05.03	B3	REPETAM scilicet tempus Iugurthę repetam id est retro petam	pauca supra repetam
634.	24v.10	a02	I05.03	A1	expedi am am <i>über</i> o <i>in linea</i>	expedio [expe- diam C B Q s n m + m.2 A K H D F]
635.	24v.10 sin	a01	I05.03	B4	REI INITIUM Initia eius in hoc libro sunt / Romani et Iugurtha. Intendit / Romanos repre- hendere avaricie / <et> Iugurtham temeritatis.	sed priusquam ... rei initium expedio
636.	24v.11	a01	I05.04	B3	BELLO PUNICO Quia multa cum Affricanis bella habebant de quo dicat determinat secundo post m<agnitudinem>. CIm 19480, pag. 24: BESLER, p. 87.	Bello Punico secundo
637.	24v.13 sin	a01	I05.04	B3	AFRICANO COGNOMEN Cognomen cognationis vel fami/lie nomen commune quod hic Scipi/ oni non congruit. Agnomen quod ab / eventu alicui imponitur qui hic po/suisse deberet. Sed cognomen et / agnomen pro se invicem ponuntur / teste Prisciano. PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁸⁰ ; CIm 19480, pag. 24, cf. BESLER, p. 88.	a P. Scipione, quoi postea Afri- cano cognomen ... fuit
638.	24v.18	a01	I05.05	B3	BONA scilicet nobis, id est Italıs.	amicitia Masi- nissae bona atque honestas nobis permansit
639.	24v.18 sin	a01	I05.05	B3	AMICICIA MASINISSAE ¶Cō. Non solum sua amicicia per/mansit nobis, sed et nostra bona / permanserunt ei. Bedeutung von Cō unklar.	amicitia Masi- nissae bona atque honestas nobis permansit
640.	24v.19.01	a01	I05.05	B3	HONESTA id est sibi.	amicitia Masi- nissae bona atque honestas nobis permansit
641.	24v.19.02	a	I05.05	A2	honestas nobis permansit	honestas nobis permansit

⁸⁰ PRISC. *Inst. (GL)* 2,58,4: «cognomen, cognationis commune, ut 'Scipio'; agnomen est, quod ab aliquo eventu imponitur, ut 'Africanus', 'Isauricus'. invenimus tamen multa in his quattuor speciebus propriorum nominum invicem pro se posita, et quae in aliis personis sunt praenomina, haec in aliis loco nominis accipiuntur, ut 'Tullius Servilius': hic 'Tullius' praenomen est; 'M.' vero 'Tullius': hic nomen».

642.	24v.21	a01	I05.06	B3	ABSUMPTIS id est simul sumptis vel ab seculo assumptis.	fratribus morbo assumptis
643.	24v.22 sin	a01	I05.07	B4	QUEM MASINISSA Quare quo modo Manisissa (sic!) cum haberet / Hiem<sa>lem dicatur quod privatum Iugur/<tham> dereliquit cuius avus fuit. / <Mos> fuit veterum, non solum primos / heredes constatuere (sic) sed et secundos id est / filios filiorum et si placebat tertios / id est nepotum filios.	Iugurthamque filium Mastanabalis fratris, quem Masinissa, ..., privatum dereliquerat
644.	24v.23	a01	I05.07	B3	PRIVATUM scilicet hereditate	Iugurthamque ... privatum dereliquerat
645.	24v.60 inf	c03	–	C4	mos gentis (<i>custos</i>)	
646.	25r.00	x	–	D2	...te ... (<i>Rasur</i>)	
647.	25r.04 dext	a	I06.02	C2	QUIBUS REBUS MICIPSA <i>nota</i>	
648.	25r.07	a02	I06.02	A2	magis que	magisque
649.	25r.08	a02	I06.02	A1	nego tio	negotio
650.	25r.10	b05	I06.03	A1	oportunita s tis	opportunitas
651.	25r.11	b05	I06.03	A2	spe praede se transversos	spe praedae transversos
652.	25r.15	b05	I07.01	A2	neque per vim neque per insidii a s	neque per vim neque insidiis
653.	25r.16.01	a02	I07.01	A2	quia <i>iber</i> quod	quod
654.	25r.16.02	a01	I07.01	B3	PROMPTUS id est audax.	erat Iugurtha manu promptus
655.	25r.20	a	I07.02	A1	occi a surum	occasurum
656.	25r.21 dext	a	I07.03	C2	SED EA RES <i>nota</i>	
657.	25r.22	a01	I07.04	B3	IMPIGRO scilicet ad incipie<n>dum.	Iugurtha ut erat impigro atque acri ingenio
658.	25r.23.01	a01	I07.04	B3	ACRI scilicet ad argue<n>dum	Iugurtha ut erat impigro atque acri ingenio
659.	25r.23.02	a01	I07.04	B3	ACRI INGENIO id est impigro ad consulendum acri ad eundum	Iugurtha ut erat impigro atque acri ingenio
660.	25r.23.03	a01	I07.04	B3	NATURAM id est mores	ubi naturam P. Scipionis ... cognovit
661.	25r.24	a	I07.04	A2	im perator erat , et	imperator erat, et

662.	25r.25	a02	I07.04	B3	PARENDO scilicet per numerum	praeterea modestissime parendo
663.	25v.01.01	a02	I07.04	C3	maximo <i>Verweis</i> (fol. 25v.01 supra)	
664.	25v.01.02	a02	I07.04	A2	maximo terrori esset	maximo terrori esset
665.	25v.02	a01	I07.05	B3	QUORUM ALTERUM id est consilium	proelio strenuos et bonus consilio, quorum alterum ..., alterum...
666.	25v.02 sin	a	I07.05	C2	AC SANE QUOD DIFFICILLIMUM <i>nota</i>	
667.	25v.04	a02	I07.06	B3	IMPERATOR Scipio	Igitur imperator
668.	25v.07	a01	I07.07	B3	HUC id est ad istam dilectionem augendam	hoc adcedebat munificentia animi
669.	25v.09	a	I07.07	A1	coniu n xerat	coniunxerat
670.	25v.11	a01	I08.01	B3	DOMI POTENTES se extollentes	factiosi domi, potentes apud socios
671.	25v.12.01	a01	I08.01	B3	NON MEDIOCREM id est non mediocra querentem	qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando addebant
672.	25v.12.02	a01	I08.01	B3	POLLICITANDO Ipsi hortabantur eum ad temeritatem sed Scipio dehortabatur / eum	qui Iugurthae ... animum pollicitando addebant
673.	25v.16.01	a	I08.02	A1	d= o n a tum	donatum atque laudatum
674.	25v.16.02	a	I08.02	A1	DAN A TUM donatum	donatum atque laudatum
675.	25v.17	a01	I08.02	B3	PRO CONCIONE ante	laudatum magnifice pro contione Iugurtham
676.	25v.18	a01	I08.02	B3	NEU QUIBUS id est ali quibus	neu quibus largiri insuesceret
677.	25v.19	a01	I08.03	B3	PERICULOSE scilicet monuit	insuesceret: periculose ... esset
678.	25v.19 sin	a	I08.03	C2	SI PERMANERE VELLE <i>nota</i>	
679.	25v.20 sin	a02	I09.02	C2	IUGURTHAE TUI <i>nota in +-Form (Beginn Brief Scipios an Masinissa)</i>	
680.	25v.24 sin	a02	I09.02	C3	<i>Verweis (Beginn von Scipios Brief)</i>	
681.	25v.24.01	a01	I09.02	B6	IUGURTHE vel con...ert...is	Iugurthae tui in bello

682.	25v.24.02	a01	I09.02	B3	LONGE scilicet <plu>s quam in aliis bellis	Iugurthae tui in bello ... longe maxuma virtus fuit
683.	25v.60 inf	a02	I09.02	C1	† Littere Scipionis ad regem Micipsam de Iugurtha. <i>titulus</i>	
684.	26r.00 sup	x	–	D2 mu ... (<i>Rasur</i>)	
685.	26r.03.01	a01	I09.03	B3	VIRTUTE quia virtuosus erat	quom virtute tum gratia viri permotus
686.	26r.03.02	a01	I09.03	B3	GRATIA quia graciosus	quom virtute tum gratia viri permotus
687.	26r.04	a01	I09.03	B3	FLEXIT scilicet ab incepto id est eum perhibendo	flexit animum suum
688.	26r.05	a01	I09.03	B3	PARITER id est equaliter	pariter cum filiis heredem instituit
689.	26r.09	aD	I10.01	A1	Par v um	Parvum
690.	26r.16.01	a03	I10.02	A1	nomem n	nomen
691.	26r.16.02	a	I10.02	B3	familię nostre renovatum	in Hispania nomen familiae renovatum est
692.	26r.16.03	a	I10.02	A3	renovatum est, postremo quod difficillimum inter mortales est, gloria invidiam vicisti. Nunc <i>Rescript auf Rasur</i>	in Hispania nomen familiae renovatum est
693.	26r.20 dext	a	I10.04	C2	NON EXERCITUS <i>nota (ca. Mitte der Rede Micipsas an die Söhne)</i>	
694.	26r.23	a01	I10.04	B3	AURO PARARE id est corrumpere	neque auro parare queas
695.	26v.05 sin	a02	I10.08	B3	COLITE colo pro diligo, et ha bito et aro ac/cipitur. PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁸¹ .	colite talem hunc virum
696.	26v.06	a02	I10.08	A2	colite, et observate talem hunc	colite, observate talem hunc
697.	26v.08	a01	I11.01	B3	TAMETSI id est quamvis	tametsi regem ficta
698.	26v.11	a01	I11.02	B3	IUSTA id est sepulturam	postquam illi more regio iusta ... fecerant

⁸¹ PRISC. *Inst. (GL)* 2,404,1: «'colo' quoque pro 'diligo' et 'habito' et 'aro' accipitur, 'committo' etiam pro 'credo' et 'pecco', nec non 'admitto' pro 'assumo' et 'pecco' ».

699.	26v.12	a01	I11.02	B3	IN UNUM id est ut unirentur	reguli in unum convenerunt
700.	26v.14	a	I11.03	A2	iam antea ignobilitatem	iam antea ignobilitatem
701.	26v.20	a	I11.05	A2	<u>iacit</u> ait	iacit [iacit X (praeter Q) N1 l m1 e, ait rell.]
702.	26v.25 sin	a01	I11.08	B3	IRA ET METU Igitur anxius ira quia eum occidere / <odi>o vel ira propter verbum ... quod / ...perat. Metu quia time / ... ne Numidas offenderet / ... turbati ne proprio iudicio ex/vehetur de regno.	itaque ex eo tempore ira et metu anxius moliri
703.	27r.00 sup	x	–	D2	candor ... (<i>Rasur</i>)	
704.	27r.01	a	I11.09	A2	modo cum animo habere	modo cum animo habere
705.	27r.02 dext	a01	I11.09	B3	QUOVIS MODO Sive occulte seu <ma>/ nifeste.	statuit quovis modo inceptum perficere
706.	27r.08 dext	a02	I12.03	B3	LICTOR # / Lictores fuerunt qui / virgas ferebant / ante reges ceden/do reos qui ·x· fuerunt / et ex his iste semper / proximus incede/bat regi.	eius domo ... qui proximus lictor Iugurthae ... fuerat
707.	27r.08 sin	x	–	E	Anti	
708.	27r.09	a02	I12.03	C3	LICTOR <i>Verweis</i> (fol. 27r.08 dext)	
709.	27r.10	a	I12.03	A2	ille casu ministrum	ille casu ministrum
710.	27r.13	a02	I12.03	A2	cum magna venturum manu . Numida (<i>add. in linea</i>)	cum magna manu venturum
711.	27r.20	a02	I13.01	A1	divulga ba tur	divulgatur [divulgatur X l s n m, divulgabatur rell.]
712.	27v.01	a	I13.02	A2	suo adiungit, omni	suo adiungit, omni.
713.	27v.03	a	I13.03	A1	fortun i as	fortunis
714.	27v.06	a01	I13.05	B3	PATRATIS CONSILIIIS id est omnibus consumatis quę facere decreverat.	Iugurtha patratris consiliis ... facinus suom ... reputans
715.	27v.09	a	I13.06	A1	itaque : I <i>auf</i> i	. Itaque paucis diebus
716.	27v.10	a02	I13.06	B2	quīs	legatos mittit, quis praecipit ...

717.	27v.12 sin	a01	I13.07	B3	HOSPITIBUS hospites dicit veteres ami/<cos> pre quos quondam in Numant/tia bello perorabatur.	
718.	27v.13	a	I13.07	A2	praecepto regis hospitibus	praecepto regis hospitibus
719.	27v.17 sin	a01	I13.09	B4	TUM ADHERBALEM <Int>endit hac oratione Ather/<ba>l Romanos flectere ad / misericordiam et fratris vindictam / ...dendo ... maiorum su/orum fidelitatem et suam mise/<riam> et Iugurthe scelus et Ro/manorum dedecus dicens o patres / <cons>cripti fidelis vobis essem / mihi liceret. / Micipsa moriens ipse mihi / arci aula mortis positus / in quo magna potest notari fi/<d>e<l>itas quia eam filio <co>mendavit / cum vicinior moriendi insta/ret necessitas.	tum Adherbalem hoc modo locutus accepimus
720.	27v.18	a01	I13.08	B4	CONSULE<RE>TUR id est ne absens diiudicaretur.	ne gravius in eum consuleretur
721.	27v.18 dext	a02	I14.01	C2	PATRES CONSCRIPTI <i>nota (Beginn d. Rede Adherbals)</i>	
722.	27v.19	a01	I13.09	B4	DATUR id est conceditur audientia coram senatu	senatus utrisque datur
723.	27v.19 dext	a02	I14.01	C1	Oratio / Atherbals / in senatu. <i>titulus</i>	
724.	27v.21	a01	I14.01	B3	TANTUMMODO PROCURATIONEM id est reputarem me tantum procu ra torem	tantummode procuracionem existumarem meam
725.	27v.22.01	a01	I14.01	B3	CETERUM scilicet sed	procuracionem meam, ceterum ius et imperium penes vos esse
726.	27v.22.02	a01	I14.01	B3	IUS id est reditus	
727.	27v.23	a01	I14.01	B3	USUI id est utilitati	quam maxumo usui esse
728.	27v.24	a	I14.01	A2	vos in a f finium loco <i>über d in linea</i>	vos adfinium loco [adfinium loco V M2 m1, ..., in adfinium loco M1 F m2, in adfinium locum rell.]
729.	27v.60 inf	a02	I14.01	C1	Oratio (sc. Adherbals)	
730.	28r.02	a02	I14.02	C3	STIRPE <i>Verweis</i> (fol. 28r.02 dext)	
731.	28r.02 dext	a02	I14.02	B3	SOCIUM ATQUE AMICUM # id est in vestra amicitia et so/cietate <concl>usa radice / gener<is> ... confirmatum	me nepotem et ... socium atque amicum populi Romani ... expulit

732.	28r.04	a	I14.03	B2	eô	quoniam eo miserarium venturus eram
733.	28r.04 dext	a02	I14.03	B3	QUIBUS NON EGEREM quibus non egerem, id est quibus non debe/rem egere secundum ea, id est secundum / merita patrum meorum / si autem ex aliquo infortu/nio desideranda erant / uterer mihi debitis	beneficia a populo Romano, quibus non egerem
734.	28r.05	aD	I14.03	A2	posse me a	posse me a vobis [posse a V m 1]
735.	28r.06.01	a02	I14.03	A2	egerem secundum ea (<i>in linea auf Rasur</i>)	egerem, secundam ea [secundum X N1 l n <i>Prisc.</i> sedum m sed C2 N2 <i>rell.</i>]
736.	28r.06.02	a02	I14.03	A2	secundum ea, sed si	secundam ea, si [secundum X N1 l n <i>Prisc.</i> , sedum m, sed C2 N2 <i>rell.</i>]
737.	28r.08	a01	I14.04	B3	IN MANU id est in promptu	neque mihi in manu fuit
738.	28r.13 dext	a02	I14.06	B3	ME NEPOTEM ¶[Nepos est filius filii pro<ge>/nies efi... in tercio vel quar/to ar/ticulo generationis. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁸² .	nolite pati me nepotem Masinissae ... auxilium petere
739.	28r.15	a02	I14.07	A2	Sed si ad (<i>Sed auf Si</i>)	Si ad imperandum nihil
740.	28r.17 dext	a02	I14.07	B3	NUNC DEFORMATUS ¶[Nunc deformatus, id est de regni / forma / semotus per erumnas / expecto opes non paternas	nunc deformatus aerumnis, inops alienas opes expecto
741.	28r.60 inf	a02	I14.01	C1	(sc. oratio) Atherbalis	
742.	28v.01.01	a01	I14.09	B3	<NUMQUAM>NE id est aliquando	numquamne ergo familia nostra quieta erit?
743.	28v.01.02	a01	I14.09	B3	IN SANGUINE id est in occisione.	semperne in sanguine ferro fuga vorsabitur?
744.	28v.05.01	a01	I14.10	B3	AGITABAMUS scilicet mente et corpore.	laeti pacem agitabamus

⁸² ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,5,26: «Nepos est, qui ex filio natus est. Dictus autem nepos quasi natus post. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc et posteritas, quasi postera aetas. Nepos autem utriusque sexus est».

745.	28v.05.02	a02	I14.10	B2	qûis	... quippe quis hostis nullus erat, ...
746.	28v.09	a	I14.11	A1	h isdem	isdem
747.	28v.11	a01	I14.11	B3	EXTORREM id est extra terram	me ... extorrem patria domo
748.	28v.16	a02	I14.13	A4	Quod <i>auf</i> quod	. Quod
749.	28v.19	a02	I14.14	A2	beneficiis suis ratus	beneficiis suis ratus
750.	28v.19 dext x		–	E	Qu (Qm?) (<i>Einritzung</i>)	
751.	28v.22	a01	I14.15	B4	UTI NECESSE ERAT id est ut inevitabile erat	pater, uti necesse erat, naturae concessit
752.	28v.23	a02	I14.15	A1	ad f / fines (f <i>über</i> d)	adfinis amicos
753.	28v.24.01	a01	I14.15	B3	AMICOS scilicet probitate coniunctos.	amicos propinquos ceteros meos alium alia clades oppressit
754.	28v.24.02	a01	I14.15	B3	PROPINQUOS scilicet carnali prosapia iunctos.	amicos propinquos ceteros meos alium alia clades oppressit
755.	29r.04	a02	I14.16	A1	implo ra rem	implorarem
756.	29r.05	a02	I14.17	A4	nunc: N <i>auf</i> n	. Nunc
757.	29r.09	a	I14.17	A2	licet ubi non	licet, ubi non
758.	29r.19	a01	I14.20	B3	TRANSVERSOS id est trans viam veritatis	vereor, ne quos ... amicitia Iugurthae ... transversos agat
759.	29v.11	a01	I14.24	B3	EMORI id est excellenter mori	utinam emori ... honestus exitus esset
760.	29v.15 sin	a01	I15.01	B3	POSTQUAM REX FINEM Talem, id est tam miserabilem orati/onem habuit, sed nichil sibi profuit	Postquam rex finem loquendi fecit
761.	29v.16	a02	I14.25	A5	Numidię quod vestrum est quod (<i>Rasur</i>) per scelus	Numidie, quod vostrum est, per scelus et sanguinem ... tabescere
762.	29v.17 sin	a02	I15.01	C2	POSTQUAM REX <i>nota in ȳ-Form (Ende der Rede Adherbals)</i>	
763.	29v.18.01	a01	I15.01	B3	LEGATI IUGURTHE LARGITIONE scilicet confisii (sic!)	legati Iugurthae largitione magis quam causa freti paucis respondent

764.	29v.18.02	a01	I15.01	B3	CAUSA id est ratione.	largitione magis quam causa freti
765.	29v.20	a02	I15.01	B2	ultrô	... respondent, Adherbalem ultro bellum inferentem, ...
766.	29v.26.01	a02	I15.02	A1	Fauto res legatorum	fautores
767.	29v.26.02	a02	I15.02	A2	preterea magna pars senatus gratia	praeterea senatus magna pars gratia depravata
768.	30r.02.01	a01	I15.02	B3	GRATIA id est favore.	gratia, voce, ...
769.	30r.02.02	a01	I15.02	B3	VOCE scilicet cassa et vana id est ea memorando que a veritate aberant	gratia, voce, denique omnibus modis ... notebantur
770.	30r.03	a01	I15.02	C3	SCELERE <i>Verweis</i> (fol. 30r.03 dext)	
771.	30r.03 dext	a01	I15.02	B3	SCELERE # / id est tantum nitebatur occul/tare scelus Iugurthe.	pro alieno scelere et flagitio ... nitebantur
772.	30r.09.01	a01	I15.05	B3	LARGITIONEM id est infamem de qua multi locuntur.	is postquam videt regis largitionem
773.	30r.09.02	a01	I15.05	B3	IMPUDENTEM scilicet quantum ad accipientes.	is postquam videt regis largitionem famosam impudentemque
774.	30r.15	a	I16.02	A1	Opeimius	Opimius
775.	30r.16	a	I16.02	A1	consul ibus <i>auf Rasur</i>	consul [consules (P), consulibus H2 Γ 1 n]
776.	30r.17	a02	I16.03	A4	eum: E <i>auf</i> e	. Eum
777.	30r.21.01	a01	I16.03	B3	AN/TEFERRET scilicet fama id est postponeret, quod inde loquerentur homines fide quam Romanis promiserat ut eque utrique distribueret.	uti fama, fide, ... anteferret
778.	30r.21.02	aD	I16.04	A1	aggresso u s	adgressus
779.	30r.22	a	I16.05	C2	<i>nota</i> (Divisio regni Numidie)	
780.	30r.60 inf	a02	I16.05	C1	Divisio regni Numidie <i>titulus</i>	
781.	30v.01	a01	I17.01	B3	RES id est utilitas lectorum	res postulare videtur Africae situm ... exponere
782.	30v.01 sin	a02	I17.01	C2	<i>nota in Kreuzform (Beginn der descriptio Affricae)</i>	

783.	30v.03 sin	a01	I17.04	B3	AB ORTU SOLIS DECLIVEM ¶ab ortu solis declivem id est / pronam latitudinem, quod pla/ne in spera consideratur / quam stricta sit Affrica / in occasu, quam lata in or/tu. CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	ab ortu solis declivem latitudinem
784.	30v.05	a	I17.02	A1	haud dif fa cile	haud facile
785.	30v.06	a01	I17.03	B3	ORBIS TERRE id est orbiculate terre CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	
786.	30v.07	a01	I17.03	B3	POSUERE id est nuncupavere	
787.	30v.07 sin	x	–	E (Rasur in Kreis)	
788.	30v.08.01	a02	I17.04	B3	EA id est Affrica CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	ea finis habet ab occidente ...
789.	30v.08.02	a01	I17.04	B3	FINES id est terminum	
790.	30v.08.03	a01	I17.04	B3	FRETUM id est fervorem, huius quod separat Europam et Affricam et oce[t]ani ibi concurrentium CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	ea finis habet ab occidente fretum
791.	30v.09.01	a01	I17.04	B3	QUEM id est quam latitudinem CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	declivem latitudinem, quem locum Catabathmon appellant
792.	30v.09.02	a02	I17.04	B3	CATABATHMON id est descensus CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	
793.	30v.11.01	a01	I17.05	B3	INFECUNDUS quia ibi non pluit.	ager ... bonus pecori, arbori infecundus
794.	30v.11.02	a01	I17.05	B3	TERRAQUE terra quia ibi fontes desunt pen<uria> aq<uarum>	caelo terraque penuria aquarum
795.	30v.12 sin	a01	I17.04	B3	CATABATHMON ¶Catabathmon, est pronus vel / humilis descensus ad mare. PAPIAS ⁸³ ; CIm 14732, fol. 44r, cf. BESLER, p. 90.	quem locum Catabathmon incolae appellant
796.	30v.18	a	I17.07	A2	qui regis Hiemsalis diversa dicebantur (Rasur)	qui regis Hiemsalis dicebantur
797.	30v.20	a02	I17.07	A4	ceterum: C auf c	. Ceterum
798.	30v.22	a02	I18.01	B2	quís	quis cibus erat caro

⁸³ PAPIAS *Elem.* (Venedig, 1496), fol. 28v, Sp. A: «Catabathnon accolae montem vocant prope castra Alexandri interpretatur descensus».

799.	30v.24.01	a01	I18.02	B3	REGEBANTUR scilicet quia lege vel rege carebant.	neque lege aut imperio quouisquam regebantur
800.	30v.24.02	a01	I18.02	B3	VAGI PALANTES palantes id est passim vagantes.	vagi palantes quas nox coegerat sedes habebant
801.	30v.60 inf	a02	I17.01	C1	Descriptio Affrice <i>titulus</i>	
802.	31r.02	a02	I18.04	A2	Medi, Perse et	Medi Persae et Armeni
803.	31r.04	a02	I18.05	A2	magisque hique alveos	magis iique alveos
804.	31r.09	a01	I18.07	B3	NOMADAS id est instabiles. POMPONIUS PORPHYRIO, Kommentar zu Horaz ⁸⁴ ; SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ⁸⁵ .	semet ipsi Numidas appellavere [nomadas P1 A1 m numadas I <i>Schol. Lucan. numidas rell.</i> (cf. Zi 45, 150)]
805.	31r.10	a01	I18.08	B3	CETERUM id est adhuc	ceterum adhuc aedificia
806.	31r.11.01	a01	I18.08	B3	MAPALIA id est incurvata.	quae mapalia illi vocant
807.	31r.11.02	a01	I18.08	B3	MAPALIA Magos grece, latine in curvus inde magalia id est incurvata. SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ⁸⁶ .	quae mapalia illi vocant
808.	31r.12	a01	I18.08	B3	CARINE id est ventres	tecta quasi navium carinae sunt
809.	31r.15	a02	I18.09	B3	HIQUE scilicet Medi et Armenii	iique mature oppida habuere
810.	31r.18.01	a01	I18.11	B3	ADOLEVIT id est adulta est.	sed res Persarum brevi adolevit
811.	31r.18.02	a	I18.11	A2	postea nomine numidie (<i>Rasur</i>)	postea nomine Numidae
812.	31r.22.01	a02	I18.12	A1	co e gere	coegere
813.	31r.22.02	a01	I18.12	B3	ADDIDERE id est auxere	nomen gloriamque sibi addidere

⁸⁴ PORPH. *Hor. Carm.* (HOLDER) 4, 14, 42: (Te profugus Scythes): «Profugus dicitur, qui<a> numquam eodem loco manet, unde et nomades dicuntur».

⁸⁵ SERV. *Aen.* (THILO) 1,4,560, ad vers. 534: «Nomadum quae petam invidia a personis: petam mulier et regina nomadas, id est vagos».

⁸⁶ SERV. *Aen.* (THILO) 1,4,512, ad vers. 259: «Magalia Afrorum casas: et 'mapalia' idem significant; sed 'magalia' 'ma' producit, 'mapalia' vero corripit, ut et raris habitata mapalia tectis».

814.	31v.02.01	a	I19.01	A1	in h ora	in ora maritima
815.	31v.02.02	a01	I19.01	B3	IN ORA MARITIMA it est iuxta litus maris.	in ora maritima
816.	31v.03	a01	I19.01	B3	ORIGINIBUS id est constructoribus	pars originibus suis praesidio
817.	31v.06	a01	I19.03	B3	SECUNDO MARI id est mediterraneo, quod est secundum ab Oceano.	secundo mari prima Cyrene est
818.	31v.06 sin	x	–	D1	<i>Federprobe</i>	
819.	31v.16	a02	I19.07	A1	Numid i ę	Numidae
820.	31v.17	a	I19.07	A1	imper it abat	imperitabat
821.	31v.21	a	I20.01	A1	de Affrica di e scessere (<i>in linea i in e korri- giert</i>)	legati Africa decessere
822.	31v.22	a	I20.01	A2	certum esse ratus	certum esse ratus
823.	32r.03	a02	I20.03	A2	mortalis cum pecore	mortalis cum pecore
824.	32r.11	a01	I20.05	B3	SECUS id est aliter	quia temptatum antea secus cesserat
825.	32r.13	a	I20.07	A1	itaque: I <i>auf</i> i	. itaque non
826.	32r.18	a	I21.01	B2	eó	ubi intellegit eo processum
827.	32r.24	aD	I21.02	A2	invasit invadunt	invadunt
828.	32r.25 sin	a	I21.02	A2	arma sumentes fugant (<i>add. in margine sin.</i>)	arma sumentis fugant
829.	32r.26	a02	I21.02	B2	profūgit	Adherbal ... Cirtam profugit
830.	32v.03 sin	a01	I21.03	B3	VINEIS, TURRIBUSQUE ET MACHINIS Vineas dicit sepes quas / aliis machinis suppo/sitis terra operiebant et / secure subtus stabant.	Iugurtha ... vineis ... adgreditur
831.	32v.05	a01	I21.03	B3	TEMPUS id est reversionem	maxume festinans tempus legatorum antecapere
832.	32v.06 sin	a	I21.04	C2	SED POSTQUAM SENATUS <i>nota</i>	
833.	32v.08	a02	I21.04	A2	ambos reges adeant	ambos reges adeant
834.	32v.09	a01	I21.04	B3	CENSERE id est decreto firmare.	ete censere eos ab armis discedere
835.	32v.12 et dext	a01	I22.01	B3	IS RUMOR id est non tam acrem oppugnationem audierant ut erat, vel rumor clemens erat id est nimis lenis et te/nuis id est non ita con/puncti sunt audito rumore ut deberent.	sed is rumor clemens erat

836.	32v.13 sin	a	I22.02	C2	QUORUM IUGURTHA <i>nota</i>	Quorum Iugurtha accepta oratione respondit
837.	32v.14	a01	I22.02	B3	MAIUS id est dignius	sibi neque maius neque carius auctoritate senatus esse
838.	32v.14 sin	a	–	C3	<i>Verweiszeichen</i>	
839.	32v.15	a02	I22.02	A2	ut ab optimo	ut ab optimo
840.	32v.15 sin	a	–	D1	<i>Federprobe</i>	
841.	32v.22 dext	a01	I22.04	B3	AB IURE GENTIUM ¶Ius gentium / est uti quisque ini/micum suum prose/quatur.	si ab iure gentium sese prohibuerit
842.	32v.60	c03	–	C4	propter loci naturam (<i>custos</i>)	
843.	32v.60	x	–	D2	<i>Cavet (auf dem Kopf stehend)</i>	
844.	33r.03 dext	a02	I23.01	B3	AUT PER VIM AUT DOLIS TEMPTARE ¶Dolis temptabat <defen>/soribus praemia modo ostenta vel / per vim, modo formidi<nem> / id est terrorem	dies noctisque aut per vim aut dolis temptare
845.	33r.05 dext	a02	I23.02	B3	ATHERBAL UBI INTELLEGIT ¶Iugurtha per vim et dol<um> / <de>fensores temptabat ... / Atherbal intellexit ac <mise>/rando, id est miserabilite<r> ca<sum>/ suum narrando confirmat	Atherbal ubi intellegit omnis suas fortunas in extremis sitas
846.	33r.07	a02	I23.02	B2	unâ	iis, qui una Cirtam profu- gerant
847.	33r.11	a	I24.01	A1	quō a rum	quarum
848.	33r.11 dext	a	I24.02	C2	NON MEA CULPA <i>nota (Beginn von Adherbals Brief)</i>	
849.	33r.11 sin	a02	I24.02	C2	NON MEA CULPA <i>nota in †-Form (Beginn von Adherbals Brief)</i>	
850.	33r.12	a02	I24.02	B3	VIS id est violentia	sed vis Iugurthae subigit
851.	33r.14 dext	a	I24.03	C2	SOCIUS ET AMICUS <i>Paragraphus (Wiederholung)</i>	
852.	33r.14.01	a	I24.03	C2	SOCIUS <i>Paragraphus</i>	
853.	33r.14.02	a02	I24.03	B3	P. R. populi Romani.	
854.	33r.17	a02	I24.04	B3	FORTUNA id est miseria	dehortatur me fortuna mea
855.	33r.18 dext	a02	I24.05	B3	INTELLEGO scilicet hoc dico	nisi tamen intellego
856.	33r.18.01	a02	I24.04	B3	MISERIS ESSE id est deberi.	parum fidei miseris esse

857.	33r.18.02	a02	I24.05	B3	INTELLEGO scilicet hoc dico	nisi tamen intellego
858.	33r.21	a02	I24.06	B3	SANE id est certe	quae sane fuerint nostrae iniuriae
859.	33r.24.01	a02	I24.08	B3	QUID EST id est que res est	quid est reliquom nisi vis vostra
860.	33r.24.02	a02	I24.09	B3	EGO scilicet volo mul...cumque	nam ego quidem vellem
861.	33r.60 inf	a02	I24.02	C1	† littere Atherbalis <i>titulus</i>	
862.	33v.02	a02	I24.10	B3	DEPRECOR ut evadam.	deprecor. regno Numidiae
863.	33v.07	a02	I25.02	A2	ab his <u>h</u> is regis	ab isdem illis regis
864.	33v.08.01	a02	I25.03	B3	PRIVATA id est privatim adquisita	privata gratia devictum
865.	33v.08.02	a02	I25.03	B3	DEVICTUM id est adinde latum est.	privata gratia devictum
866.	33v.09.01	a02	I25.04	A2	honoribus usi , in quis	honoribus usi
867.	33v.09.02	a02	I25.04	B2	quís	in quis fuit M. Scaurus
868.	33v.11	a02	I25.05	B2	ascendêre	ii, ..., ascendere.
869.	33v.13	a02	I25.05	A2	se que	seque
870.	33v.16	a02	I25.07	B3	AD INCOEPTUM SCELUS id est violenter rapiebat	rapiebat [rapiebat PINs; rapiebatur rell.]
871.	33v.18	a02	I25.09	B3	DIDUCTA id est in diversas partes	sperans diducta manu hostium ... inventurum
872.	33v.19	a02	I25.10	B3	SECUS id est aliter	quod ubi secus procedit
873.	33v.20	a	I25.10	A1	Atherbali s <i>aus</i> Atherbale	Atherbalis
874.	34r.03	a	I26.02	A1	pote s tas	potestas
875.	34r.10 sin	a01	I27.04	B3	LEGE SEMPRONIA Hoc lex præcipit / ut si bellum in/mineret rei p<ublice> / illuc designati / consules dirigantur.	lege Sempronia provinciae futuris consulibus ... decretae
876.	34r.12	a02	I27.03	B4	DECRETE sunt	Numidia atque Italia decretae; consules
877.	34r.12	a02	I27.04	A2	consules que	consules
878.	34r.13	a02	I27.04	A4	Calpurnio <i>für</i> calpurnio	; Calpurnio ...
879.	34r.15 dext	a	I28.01	C2	AT IUGURTHA <i>nota</i>	

880.	34r.16	a	I28.01	B2	ve/nîre	quippe quoi Romae omnia venire ... haeserat
881.	34r.16	a01	I28.01	C3	VENÎRE <i>Verweis</i> (fol. 34r.16 sin)	
882.	34r.16 sin	a01	I28.01	B3	VENIRE id est venundari, autem / vel a veneo venit, / regulam sequitur neu/trorum sed signifi- cationem habet / passivorum	iugurtha ... quoi Romae omnia venire in animo haeserat
883.	34r.17.01	a02	I28.01	A2	hisque uti illis (<i>in linea auf Rasur</i>)	iisque uti illis
884.	34r.17.02	a02	I28.01	A2	omnes ut mortales	omnis mortalis
885.	34r.21 dext	a02	I28.04	B3	INTERIM CALPURNIUS factiosos elegit ut / delin- quere possent no/biles quorum auctoritate / delicta muniret.	Interim C ... legat sibi homines nobiles factiosos
886.	34r.22	a02	I28.04	A1	auctorita te (<i>über radiertem s</i>)	auctoritate [aucto- ritate C Q Γ s+m.2 A B N H D auctoritas rell.]
887.	34r.23	a02	I28.04	B2	In quîs fuit	in quis fuit Scaurus
888.	34r.26	a02	I28.06	B3	REGIUM loci nomen.	per Italiam Regium atque inde Siciliam
889.	34v.07	a02	I29.02	B3	A BONO HONESTOQUE id est honestate propria.	a bono honestoque
890.	34v.11	a02	I29.04	A1	va ccam <i>auf</i> vagam	in oppidum Iugurthae Vagam
891.	34v.12.01	a02	I29.04	B3	REI id est missio	quouis rei species erat acceptio frumenti
892.	34v.12.02	a02	I29.04	B3	SPECIES id est similitudo	quouis rei species erat acceptio frumenti
893.	34v.14	a02	I29.05	B3	PRESENTI id est sibi tunc idoneo	ac pauca praesenti consilio locutus
894.	34v.16 sin	a02	I29.05	B3	PER SATURAM ¶ <i>Satira lex præcipit ut / n<u>llus in deditionem accipere/tur nisi prius omnium senten/tie audirentur, ideo non per / satiram sed quasi per satyram iste / accipitur quia nisi paucorum, sen/tentie exquirebantur, vel quasi / per satiram id est per reprehensionem.</i>	postero die quasi per saturam ... in deditionem accipitur

ISIDOR, *Etymologiae*⁸⁷; Clm 14732, fol.
46r-v; Clm 19480, p. 31, cf. BESLER, p. 92.

⁸⁷ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 5,16: «De lege Saturæ. Saturæ uero lex est quæ de pluribus simul rebus eloquitur, dicta a copia rerum et quasi a saturitate; unde et saturas scribere est poemata uaria condere, ut Horatii, Iuuenalis et Persii».

895.	34v.17	a02	I29.06	A2	cum magno argenti (<i>in linea auf</i> parvo)	cum parvo argenti
896.	34v.19	a	I29.07	A1	in Numidi a	in Numidia et
897.	34v.22	a02	I30.01	B3	CONSTABAT scilicet firmum erat	probarentne ... an ... subverterent, parum constabat
898.	34v.26.01	a	I30.03	A2	senatus omnibus concionibus	senatus contio- nibus
899.	34v.26.02	a	I30.03	A5	<u>ad</u> populum ad vindicandum	populum ad vindicandum
900.	35r.00 sup	x	–	D2	munus / autem caput	
901.	35r.05 dext	a02	I31.01	B3	QUIRITES ¶[Quirites secundum quosdam asta / dicuntur, eo quod hasta Romuli in / Aventino monte iactata / floruit. unde et ipse Quirinus id est astatus dictus est. / Secundum alios quiris dicitur rector us / ab eodem Quirino, qui rectititu<di>/nem et iusticiam servavit. ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁸⁸ ; OVID <i>Metamorphosen</i> ⁸⁹ ; SERVIUS, Kommentar zur <i>Aeneis</i> ⁹⁰ ; Clm 14732, 46v, Clm 19480, p. 31, cf. BESLER, p. 93.	Quirites
902.	35r.05.01	a02	I31.01	B3	DEHORTANTUR id est deesse hortantur. Clm 14732, 46v, Clm 19480, p. 31, cf. BESLER, p. 93.	Multa me dehortantur a vobis, Quirites
903.	35r.05.02	a02	I31.01	B3	QUIRITES id est ctores iusticie. Clm 14732, 46v, Clm 19480, p. 31, cf. BESLER, p. 93.	Quirites
904.	35r.13.01	a02	I31.05	B3	EXPERIAR id est experiri faciam alios	certe ego librtatem ... experiar
905.	35r.13.02	a02	I31.05	A4	verum: U <i>auf</i> u	. Verum id frustra
906.	35r.16.01	a02	I31.07	A2	regnum sibi parare	regnum parare
907.	35r.16.02	a02	I31.07	B3	QUÆSTIONES id est cruciatus	in plebem Romanam quaes- tiones habitae sunt
908.	35r.18	a	I31.07	A2	libido eorum finem	libido eorum finem

⁸⁸ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,2,84: «Hi et Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta utebatur, quae Sabinorum lingua curis dicitur».

⁸⁹ OV. *Met.* (VON ALBRECHT) 15, 561–4: «cum subito vidit frondescere Romulus hastam, / quae radice nova, non ferro stabat adacto / et iam non telum, sed lenti viminis arbor / non exspectatas dabat admirantibus umbras».

⁹⁰ SERV. auct. *Aen.* (THILO) 1,1,108 ad vers. 292: «Romulus autem ideo Quirinus dictus est, vel quod hasta utebatur, quae Sabinorum lingua curis dicitur: hasta enim, id est curis, telum longum est, unde et securis quasi semicuris: vel a ...».

909.	35r.26	a02	I31.10	B3	PROINDE id est taliter	proinde quasi ea honori, non praedae habeant
910.	35r.60 inf	a02	–	C1	Oratio Memmii, <i>titulus</i>	
911.	35v.09	a02	I31.15	B3	FACTIO id est mala consensu	inter malos factio est
912.	35v.13	a02	I31.17	B3	AVENTINUM montem	Aventinum occu- pavere
913.	35v.15	a	I31.18	A2	Quid censes igitur? censes vindicandum	Dicet aliquis: 'quid igitur censes?' vindi- candum in eos
914.	35v.16.01	a02	I31.18	B3	NON MANU scilicet censeo	non manu neque vi
915.	35v.16.02	a02	I31.18	B3	NEQUE VI scilicet non manu	non manu neque vi
916.	35v.17	a02	I31.18	B3	IUGURTHE scilicet censeo	verum quaestio- nibus et indicio ipsius Iugurthae
917.	35v.25	a	I31.21	A1	viro um flagitiosissimo um	viro flagitiosis- simum [viro (V P M m) viro s supra o s. F viros A1 N1 s virum A2 N2 rell. ... flagitiosissimo m ...]
918.	36r.02.01	a02	I31.22	B3	INPORTUNITATIS id est malicie	quantum inportu- nitatis habent
919.	36r.02.02	a02	I31.22	B3	DEINDE taliter (FACIUNDI)	nisi deinde faciundi
920.	36r.04.01	aH	I31.22	A1	libe r tatem	libertatem
921.	36r.04.02	a	I31.22	B3	FIDEI QUIDEM scilicet cum illis	nam fidei quidem aut concordiae quae spes est?
922.	36r.06	a	I31.23	A2	veluti hostibus et hostibus pro sociis	veluti hostibus, hostibus pro [hostibus bis P1 C Q 1 n T2 semel rell.]
923.	36r.08	a02	I31.25	B3	PECULATUS id est expilatio CIm 19480, p. 33: dort 'despoliatio' cf. BESLER, p. 94.	non peculatus aerari factus est
924.	36r.10	a	I31.25	B4	PRODITA est	prodita senatus auctoritas, proditum impe- rium vestrum est

925.	36r.14.01	a	I31.27	A2	ut iam malitis	ut malitis
926.	36r.14.02	a02	I31.27	B2	malītis	... hortor, ut malītis ...
927.	36r.14.03	a02	I31.27	B3	PERPERAM id est in contrarie	ut malitis civis vestros perperam quam recte fecisse
928.	36r.15.01	aH	I31.28	A2	hoc in re	hoc in re
929.	36r.15.02	a02	I31.28	B3	PRESTAT id est melius est	in re publica multo praestat benefici quam malefici inmemorem esse
930.	36r.17.01	a02	I31.29	A1	Ad (d auf t) hoc si iniurię	Ad hoc si iniuriae
931.	36r.17.02	a	I31.29	C2	EGEAS <i>nota in linea in †-Form (Ende der Rede des Memmius)</i>	
932.	36r.18	a02	I32.01	A1	sepe in dicendo	in <contione> dicundo [<contione> supplevi]
933.	36r.20	a02	I32.01	B3	REGIS scilicet Iugurthę	regis Scauri et reliquorum, ... , delicta
934.	36r.23	a02	I32.03	B2	pęrfugas	alii perugas vendebant
935.	36r.25.01	a02	I32.05	B3	PERLATA id est percepta	perlata rogatione
936.	36r.25.02	a	I32.05	A2	rogatione a G. <i>in linea</i>	rogatione a C. Memmio
937.	36v.00 sup	a01	I33.04	A6	POPULUS ROMANUS # tamen velle manifesta magis ex illo habere, si vera aperiet, in fide et clementia populi Romani (<i>Nachtrag Text</i>)	
938.	36v.02.01	a	I32.05	A2	ne tam vim quam	ne vim quam
939.	36v.02.02	a02	I32.05	B3	EXPERIRI MALLET id est publica fide interposita	ne vim quam misericordiam eius experiri mallet
940.	36v.04	a	I33.01	A2	regium quia cultu<m> quam	regium cultum quam
941.	36v.07	a02	I33.02	A1	tribunum p lebis (<i>in linea</i>)	tribunum plebis
942.	36v.09	a02	I33.03	A1	quamquam re gi plebes infesta g <i>in linea</i> , i <i>supra linea</i>	quamquam regi infesta plebes [plebs A ² HΓlne]
943.	36v.10.01	a02	I33.03	A1	mora e <i>in linea</i>	more
944.	36v.10.02	a	I33.03	A1	de h oste	de hoste
945.	36v.11	a	I33.03	A1	anim os	animos

946.	36v.13.01	a	I33.04	A1	Iugurt h a	Iugurtha
947.	36v.13.02	a02	I33.04	A1	fa e cit (<i>corr. in linea</i>)	facit
948.	36v.15.01	a02	I33.04	B4	EGERIT scilicet memorat	quibus iuvantibus ... ea egerit
949.	36v.15.02	a01	I33.04	C3	INTELLEGAT ea p s. (ea pars scripta) <i>Verweis</i> (fol. 36v.00 sup)	intelligat populus
950.	36v.17	a	I34.01	B3	Tr ibunus <i>in linea</i> pl ebis quem	tribunus plebis, quem
951.	36v.19	a	I34.01	A2	vultu, sepe impetu	voltu, saepe impetu
952.	36v.21 sin	a01	I34.02	B3	ANIMI AUGESCUNT proba... au...fre...tu quod vi / ... anim<i> auges/ceret	Iugurthae Bestia- eque et ceteris ... animi augescunt
953.	36v.22	aH	I35.01	A2	Numida quidam nomine	Numida quidam nomine
954.	36v.24.01	a	I35.01	A1	interem p to	interfecto
955.	36v.24.02	a	I35.02	B3	HUIC scilicet Massive	huic Sp. Albinus, ..., persuadet
956.	36v.26	a	I35.02	A1	Iugurtham que	Iugurthamque
957.	37r.03.01	aH	I35.04	A1	I u gurthe	Iugurthae
958.	37r.03.02	a	I35.04	A2	praesidi est , quod	praesidi est, quod
959.	37r.04	a	I35.04	A2	sicuti multa confecerat	sicuti multa confecerat
960.	37r.06.01	aH	I35.05	A2	exequitur et per	exequitur et per
961.	37r.06.02	a	I35.05	A1	tali s negotii	talis negoti artifices
962.	37r.07.01	a	I35.05	A1	post t remo	
963.	37r.07.02	aH	I35.05	A2	tempora cuncta explorat	tempora cuncta explorat
964.	37r.10 dext	a01	I35.07	B3	MAGIS EX AËQUO BONO QUAM EX IURE GENTIUM ¶[Equum et bono um est lex quia sta/tuitur ex dignitate et opor/tunitate temporis, sicut statu/ tum erat ne quis in civitate / hostem occideret. Equum erat / quia si fides publica servabatur ... / ipse aliis servaret. Bonum / erat ut sibi fides data non / fuisset, tamen quia pro pace oppo/ nenda venerat nullum le/deret. Et cum his tribus incusa/ri posset fit reus ex ...	fit reus magis ex aëquo bonoque quam ex iure gentium Bomilcar

*Rhetorica ad Herennium*⁹¹.

⁹¹ *Rhet. Her.* (NÜSSELEIN) 2,13,19: « Constat igitur [ius] ex his partibus : natura, lege, consuetudine, iudicato, aequo et bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa observatur, quo iure parentes a liberis, et a parentibus liberi coluntur ».

965.	37r.10.01	a01	I35.06	B3	CONSULE scilicet hortante	inprimis Albino consule
966.	37r.10.02	aH	I35.07	A1	ex e quo	ex aequo
967.	37r.11.01	a01	I35.07	B3	EX AEQUO BONO id est occidere inimicum	fit reus magis ex æquo bonoque quam ex iure gentium Bomilcar
968.	37r.11.02	a01	I35.07	B3	FIDE PUBLICA scilicet interposita	Bomilcar ... qui Romam fide publica venerat
969.	37r.13.01	a02	I35.08	B3	GRATIAM id est quod plus ei inuidebatur.	supra gratiam atque pecuniam
970.	37r.13.02	a02	I35.08	A1	invidiam facti am esse (<i>in linea über i</i>)	invidiam facti esse
971.	37r.15	aH	I35.09	A1	pu o pular es (<i>o aus u, e in linea</i>)	populares
972.	37r.17	a01	I35.10	B3	ROMA non sine dedecore illorum	sed postquam Romam egressus est
973.	37r.17 dext	a	I35.10	C2	SED POSTQUAM ROMA EGRESSUS EST <i>nota</i>	
974.	37r.21	aH	I36.02	A2	At contra Iugurtha	At contra Iugurtha
975.	37r.23	a02	I36.02	B2	diffiderent	ne sui diffiderent, instare
976.	37v.01	aH	I36.04	A2	castris pro praetore	castris pro praetore
977.	37v.01 sin	a01	I37.02	B3	CONTINUARE #qui ut idem ipsi consules / per alium annum designarentur. cf. fol. 37v.04.01.	resistentibus conlegis conti- nuare magist- raturam
978.	37v.03	a01	I37.02	C3	CONTINUARE <i>Verweis</i> (fol. 37v.01 sin)	
979.	37v.04.01	aK	I37.02	B3	[ut ipsi consules per alium annum designare n tur] <i>Klammern, Bleistift, Neuzeit</i> In den Text aufgenommene Glosse, cf. fol. 37v.01 sin.	continuare magis- tratum nitebantur, quae dissensio
980.	37v.04.02	aA	I37.02	A1	designare n tur	
981.	37v.10	aK	I37.04	B3	PRERUPTI scilicet castellum	situm in praerupti montis extremo
982.	37v.11	a02	I37.04	B2	ádderet	quo regi formi- dinem adderet
983.	37v.15	a02	I38.02	B3	DENIQUE id est tandem	denique Aulum spe pactionis perpulit

984.	37v.20	a02	I38.04	B3	EX SENTENTIA id est ex voluntate.	quae postquam ex sententia intruit
985.	37v.22	a02	I38.04	B2	circumvênit	castra circum-venit
986.	37v.60 inf	aL	–	B5	Legio ·vi· habet autem ·lx· centurias, maniplos ·xxx·, cohortes ·xii·, turmas cc ^{as} . Centuria / est, centum milites, manipulus ·cc ^u ·, turma ·xxx·, cohors ·d·.¶In acie sunt istę formę. Acies / dicta quod ferro et acumine gladiatorum sit armata. Exercitus ab exercitatione belli. Cuneus / quasi coitio, quod in unum coit militum multitudo, vel quod unum cogantur. Classes propter divisionem dicte, unde / et classica navium. Nodus est densa peditum multitudo, sic turma equitum, ideo sed dictus, quod vix posset resiliui. / Alę sunt ·xxx· equitus, quia tegunt pedites alarum vice. Cornua sunt extremitas exercitus, quod intorta sit. / Agmen ab agendo id est eundo. Est enim exercitus ambulans. Tria sunt genera milicie, sacramentum, Evocatio, Coniuratio, que / et tumultuatio dicitur. ¶Excubię diurnę, vigilię, nocturnę. Augmen ab augendo rem publicam. Miles ex milibus electus, / milicia a milibus velut quasi multitia a multis, velut moletia. ¶Phalanx Macedonica lingua est legio / ·vi· milium. Manipulus est legio ·vi· vel ·xii· homines. ¶Promulgans porrigens promulgare edere proferre promulgat / crescit proierenitat, pro proferre, pro promittit, pro praedicat, pro pronunciat, pro prolatat, promulgata de prurupta, / pro propagata, pro patefacta, pro aperta, promulgatum est foras prolatum vel constitutum, ut lex dicitur promulgata, / promulgatum est in omnium normam et totius vulgi intimatum, promulgavit promisit, promulgant proferunt.	

ISIDOR, *Etymologiae*⁹². Zu cohors
cf. fol. 21r.12 dext.

⁹² ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,46: «Legio sex milium armatorum est, ...»; 47: «Legio habet sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas»; 48: «Centuria est pars exercitus in centenos milites divisa. ...»; 50: «Manipulus ducentorum est militum. ...»; 51: «Turma triginta equites sunt. ...»; 52: «Cohors quingentos milites habet»; 56: «In acie autem istae fere formae sunt: ...»; 57–64: «Acies dicta, quod ferro armata sit et acumine gladiatorum. Exercitus multitudo ex uno genere, ab exercitatione belli uocata. Cuneus est collecta in unum militum multitudo. Vnde propter quod in unum coit, ipsa coitio in unum cuneus nominatus est, quasi couneus, eo quod in unum omnes cogantur. Classes dictae propter diuisionem exercitus, qui postea manipuli dicti sunt. Vnde et Vergilius: Classibus hic locus, hic acies certare solebant. Iam postea et classica nauium dicta. Nodus proprie est densa peditum

987.	38r.00 sup	x	–	D2	Autem	
988.	38r.01	a02	I38.05	B3	ANCEPS id est duplex.	periculum anceps
989.	38r.04	a01	I38.06	B2	pili	
990.	38r.04 dext	a01	I38.06	B3	PRIMI PILI ¶¶Qui primum pilum id est signum in ter/cia legione ducebant CIm 14732, fol. 48v, CIm 19480, p. 33, cf. BESLER, p. 95.	centurio primi pili tertię legionis
991.	38r.09	a	I38.09	A1	huma na rum	humanarum
992.	38r.10	a02	I38.09	B3	PRETEREA id est propter hoc fedus	praeterea uti ... Numidia de- cederet
993.	38r.12.01	a	I38.10	A2	metu <u>mutabantur</u> urgebantur , sicuti	metu mutabantur sicuti
994.	38r.12.02	a02	I38.10	B2	conuēnit	sicuti regi lubu- erat, pax convenit
995.	38r.14.01	a	I39.01	A1	libertate i	libertati
996.	38r.14.02	a	I39.01	A2	<u>Albino</u> Aulo	Aulo
997.	38r.16 dext	a02	I39.02	B3	DE FEDERE CONSULEBAT # / utrum fedus quod frater pe/pigerat cum Iugurta / firmum et sic factum / perdurare debu/isset, nec non	de foedere consu- lebat
998.	38r.17	a02	I39.02	C3	CONSULEBAT <i>Verweis</i> (fol. 38r.16 dext)	
999.	38r.18	a	I39.02	A1	a r cersere	arcessere
1000.	38r.19	a02	I39.03	B3	PAR scilicet iustum	uti par fuerat
1001.	38r.22.01	a	I39.04	A2	convenerat a Numidia	convenerat a Numidia
1002.	38r.22.02	a	I39.04	B3	PROVINCIA Romanorum	in provincia hiemabat
1003.	38r.22.03	a	I39.05	B3	EO CONVENT Albinus	postquam eo venit,
1004.	38r.26	a02	I40.01	B3	PROMULGAT id est divulgavit	promulgat

multitudo, sicut turma equitum. Nodum autem dictum pro difficultate, quod uix possit resolui. Alae in exercitu triginta equites esse dicuntur. Cornua vocantur extremitas exercitus, quod intorta sit. Agmen dicitur cum exercitus iter facit, ab agendo vocatum, id est eundo. ... Ipse est enim exercitus ambulans.»; 18,6,2: «Acies autem gladii ab acumine dicta»; 52–55: «Tria sunt militiae genera: sacramentum, euocatio, coniuratio. Sacramentum, in quo post electionem iurat unusquisque miles se non recedere a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiae tempora; et hi sunt qui habent plenam militiam. Nam uiginti et quinque annis tenentur. Euocatio, dum ad subitum bellum non solum miles sed et ceteri euocantur. Vnde etiam consul solebat dicere: 'qui rempublicam saluam esse uult, me sequatur'. Coniuratio, quae fit in tumultu, quando uicinum urbis periculum singulos iurare non patitur, sed repente colligitur multitudo et tumultuosa in ira conflatur. Haec et tumultuatio dicitur». 42: «Excubiae autem diurnae sunt, uigiliae nocturnae. Vnde et uigiles». 32: «Miles dictus, quia mille erant ante in numero uno, uel quia unus est ex mille electus»; 45–46: «Militia autem a militibus dicta; aut a multis, quasi multitia, quasi negotium multorum; aut a mole rerum, quasi moletia. Proprie autem Macedonum phalanx, Gallorum caterua, nostra legio dicitur».

1005.	38v.01	a	I40.01	B3	QUERERETUR IN EOS inquire re tur contra	uti quaereretur in eos
1006.	38v.04	a02	I40.02	B3	ALII EX PARTIUM scilicet qui illius partis erant	alii ex partium
1007.	38v.10.01	a	I40.04	B3	ET SUORUM FUGAM scilicet nobilium timorem	M. Scaurus ... inter laetitiam plebis et suorum fugam ... effecerit
1008.	38v.10.02	a	I40.04	B3	QUESITORES examina/tores	quaesitores
1009.	38v.11	a02	I40.04	B3	CREARETUR deliberaretur.	crearetur
1010.	38v.12	a02	I40.05	B3	LIBIDINE PLEBIS id est ad placitum eius	libidine plebis
1011.	38v.12 sin	a	I40.05	C2	<i>nota (Bezug auf den titulus Dissertio de studiis)</i>	
1012.	38v.13.01	a	I41.01	A2	partium popularium et senatus factionum	mos partium et factionum [partium m1 ; partium popularium <i>rell.</i> factionum N1 m1 ; senatus factionum C B Q n + m.2 ANKT ; senatores factionum <i>rell.</i>]
1013.	38v.13.02	a	I41.01	A1	pauci o s ante anni os	paucis ante annis
1014.	38v.15	a02	I41.02	B3	MODESTEQUE id est moderate Clm 14732, fol. 49r, cf. BESLER, p. 95.	placide modesteque ... tractabant
1015.	38v.16	a02	I41.02	B3	DOMINATIONIS scilicet ut aliis dominarentur	neque gloriae neque dominati- onis certamen
1016.	38v.18	a	I41.04	A1	fuere it .	fuit [fuit P N K T2 D2 l s n, fit A2 C B Q, fuere <i>rell.</i>]
1017.	38v.20.01	a	I41.05	B3	PARTES id est in libertatem et dignitatem	in duas partis abstracta sunt
1018.	38v.20.02	a	I41.05	B4	DELACERATA scilicet est	res publica... dilacerata.
1019.	38v.22.01	a	I41.07	A1	belli o	belli domique
1020.	38v.22.02	a02	I41.07	B3	ÆRARIIUM id est potestas erarii.	aerarium
1021.	38v.25	a	I41.09	A1	modestiaque in vadere	modestiaque invadere
1022.	38v.26.01	a	I41.09	B6	INVADE/RE POLLUERE re...bili...	invadere, polluere
1023.	38v.26.02	a	I41.09	B3	QUOAD scilicet deinde	quoad

1024.	38v.60.01 inf	a02	I41.01	C1	Dissertio auctoris de studiis partium et moribus civitatis. <i>titulus</i>	
1025.	38v.60.02 inf	a02	I41.01	A2	Dissertio auctoris de	
1026.	39r.04	a	I42.01	A1	vi e ndicare Vulgärform, cf. <i>LDHW</i> ⁹³ .	vindicare
1027.	39r.05	a02	I42.01	B2	coepère	scelera patefacere coepere
1028.	39r.07 dext	a02	I42.01	B3	TRIBUNUM ALTERUM TRIUMVIRUM qui et tribuni / qui solebant civibus / colonias id est novas / terras civitates in/struere. cf. fol. 20v.24 sin.	nobilitas ... Tiberium ... dein ... Gaium, tribunum alterum alterum triumvirum ... necaverat
1029.	39r.08	a02	I42.01	B3	COLONIIS scilicet qui novas villas facere debebant	triumvirum coloniis deducendis
1030.	39r.09.01	a02	I42.02	B3	HAUD SATIS id est melius	haud satis moderatus animus fuit
1031.	39r.09.02	a02	I42.03	B3	BONO VINCI SATIUS EST Noli vinci a ma/lo sed vince in bono malum Vulgata: Pauli ad Romanos ⁹⁴ .	sed bono vinci satius est quam malo more iniuriam vincere
1032.	39r.10	a01	I42.03	B3	SATIUS melius	sed bono vinci satius est
1033.	39r.11	a02	I42.04	B3	RELIQUUM scilicet vulgus	plusque in relicto sibi timoris ... addidit.
1034.	39r.14	a	I42.05	A1	et omni bus <i>über radiertem</i> s civitati s moribus	et omnis civitatis moribus [omnis X I, omnibus P2 A2 Q Y n s e m2]
1035.	39r.15.01	a	I42.05	B1	PAREM scilicet pararem	parem disserere
1036.	39r.15.02	a	I42.05	A2	maturius me deser e t.	maturius me deseret
1037.	39r.16.01	a	I43.01	A2	Post <u>Albini</u> Auli fedus	Post Auli fedus
1038.	39r.16.02	a	I43.01	A1	Sil anus	Silanus
1039.	39r.17	a02	I43.01	B3	ACRI id est forti	acri viro et, ..., fama
1040.	39r.18	a02	I43.01	B3	EQUABILI id est equata id est incorrupta.	fama tamen aequabili et inviolata

⁹³ *LDHW*, Bd. 2, p. 3498: *vindico*, vulg. *vendico*, Iul. Val. 3, 47.

⁹⁴ *Vulg.* (WEBER/GRYSON) Pauli ad Romanos 12, 21: «noli vinci a malo sed vince in bono malum».

1041.	39r.19	a01	I43.01	B3	RATUS id est certus	alia omnia sibi cum conlega ratus
1042.	39r.20	a	I43.03	B1	MILITES SCRIBERE eligere	scribere [scribere N M e, eligere D, eligere scribere X K H l s n, scrib. elig. F, elig. praesidia scrib. T]
1043.	39r.22	a	I43.03	B3	AFFATIM habunde PRISCIAN, <i>Institutiones</i> ⁹⁵ ; Clm 14732, fol. 49v ('abundanter'), Clm 19480, p. 34, cf. BESLER, p. 95.	ad hoc conne- atum adfatim
1044.	39r.23	a	I43.03	B4	SOLENT parabat	quae ... esse solent
1045.	39r.25	a	I43.05	A2	Itaque ex voto et ex sententia	Itaque ex sententia
1046.	39r.25 dext	a02	I43.05	B3	ITAQUE LEX VOTO ETI EX SENTENTIA Ex voto id est ex desiderio / et ex sententia id est quod conve/nit sententia presens cum / voto presentterito.	itaque ex sententia in Numidiam profi- ciscitur
1047.	39v.00 sup	a01	I44.03	A6	MORA # imminuerat et expectatione eventus civium animos intentos putabat, non prius bellum at/tingere (<i>Nachtrag Text</i>)	
1048.	39v.01	a	I43.05	A4	Nam avaricia (<i>über et radiert</i>)	gerebat et avaritia
1049.	39v.03	a	I44.01	A2	traditus <u>Spuri</u> a Spurio Albin o proconsul e (<i>auf i</i>)	a Sp. Albino proconsule [A K T2 F2 l s n m2 <i>Fronto Sp. Albini proconsulis rell. codd.</i>]
1050.	39v.05 sin	a01	I44.03	B4	QUAMQUAM ET AESTIVORUM ordo verborum / ¶Quamquam mora como/tiorum imminuerat / tempus estivorum et quanquam / putabat animos / civium intentos ex/pectatione eventus / statuit tamen non prius / bellum attingere.	quamquam et aestivorum tempus comi- tiorum mora imminuerat et ... animos intentos putabat
1051.	39v.07	a	I44.03	A2	mora quam (<i>über Rasur</i>) maiorum	mora ..., quam maiorum
1052.	39v.07	a01	I44.03	C3	MORA <i>Verweis</i> (fol. 39v.00 sup.)	
1053.	39v.15	a02	I44.05	B3	IN DIES cottidie	panem in dies mercari

⁹⁵ PRISC. *Inst.* (GL) 3, 75, 7: «a fatu 'affatim' (vel magis a Graeco apha τ ōs, id est 'abunde', unde et corripitur 'fa')».

1054.	39v.19	a02	I45.02	B3	SUSTULISSE scilicet comperior.	conperior: tanta... adiu- menta sustulisse
1055.	39v.20 sin	a02	I45.02	B3	MILES GREGARIUS Gregarii dicuntur, qui aliunde / congregantur. cf. fol. 13r.19.	ne miles grega- rius in castris ... haberet
1056.	39v.22.01	a02	I45.02	B3	PRETEREA id est preter ea.	praeterea ... cottidie castra movere
1057.	39v.22.02	a	45.02	A1	transve r ssis	tranvorsis
1058.	40r.00 .02	x	–	D2	Cu	
1059.	40r.00.01	x	–	D2	Manus tuae domine fecerunt (<i>Rasur</i>) Missa pro defunctis, Lectio tertia (Iob 10) ⁹⁶	
1060.	40r.03	a02	I46.02	B3	CUM SUPPLICIIS id est cum supplicationibus Clm 14515, 118r, Clm 14732, fol. 49v, Clm 19480, p. 35, cf. BESLER, p. 96-97.	legatos ad consulem cum suppliciis mittit
1061.	40r.05	a02	I46.03	B2	infidum	Numidarum infidum
1062.	40r.09	a02	I46.04	B3	EX VOLUNTATE FORENT scilicet placuere.	palam quae ex voluntate forent
1063.	40r.11	a02	I46.05	B3	BELLI FACIEM id est bellatorum	ubi contra belli faciem
1064.	40r.12.01	a02	I46.05	B3	EX OPPIDIS id est maioribus o<ppidis>.	ex oppidis et mapalibus praefecti ... proceedebant
1065.	40r.12.02	a02	I46.05	B3	ET MAPALIBUS id est villis minoribus	ex oppidis et mapalibus praefecti ... proceedebant
1066.	40r.15	a02	I46.06	B3	OSTENTUI id est ad ostentationem	deditionis signa ostentui credere
1067.	40r.16	a	I46.07	A2	cohortibus, item funditorum	cohortibus, item funditorum
1068.	40r.18 dext	a	I46.08	C2	<i>Paragraphus (als nota?)</i> Analogie zu fol. 33r.14 dext.	
1069.	40r.20	a	I46.08	C3	ET MILITIAE <i>Verweis</i> (cf. Marg. dext.) Analogie zu fol. 33r.14 dext.	

⁹⁶ *Vulg.* (WEBER/GRYSON) Iob 10, 8: «Manus tuae Domine fecerunt me, et plasmaverunt me totum in circuitu: et sic repente praecipitas me?»

1070.	40r.20 dext	a02	I46.07	B3	VELITES ¶[Velites dicebantur quos / secum milites in equo du/cebant. Hi cum ad pugnam / ibant, bellum primum cum sa/gittis a longe incipie/bant, dein ab equo descendeb/ant.	ut cum iis permixti velites ... propulsarent
					ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁹⁷ .	
1071.	40r.23	a02	I47.01	A2	nomine Vacca über Rasur forum	nomine Vaga, forum
1072.	40v.04	a	I47.04	A2	item uti priores	item uti priores
1073.	40v.13.01	a	I48.03	A2	Mutul a a quo	Muthul a quo
1074.	40v.13.02	aM	I48.03	B1	MILIA ·XX· vel passuum	milia ·xx· + passuum tractu pari [milia viginti A1 F2 m Arus., milia passuum viginti X K l s n Non., milia habens del. B, passuum viginti A2 B, milia viginti passuum H Γ, passuum viginti N]
1075.	40v.13.03	a02	I48.03	B3	TRACTU PARI id est planus infinito vel totus	a quo aberat mons ferme milia viginti tractu pari
1076.	40v.13.04	a02	I48.03	B3	VASTUS id est vastatus	flumen ... vastus ab natura et humano cultu
1077.	40v.14.01	a	I48.03	A2	Sed ex eo	Sed ex eo
1078.	40v.14.02	a02	I48.03	B3	EX EO MEDIO id est ex ipsa campi planitie.	ex eo medio quasi collis oriebatur
1079.	40v.60 inf	c03	–	C4	dato Romanos invadere (<i>custos</i>)	
1080.	41r.02	a02	I49.04	B3	VIRUM id est per singulos viros.	viritim uti quemque
1081.	41r.03	a	I49.04	A3	et eum ipsum a liis ostendere <i>in linea</i>	et eum ipsum aliis ostentare
1082.	41r.05	a	I49.04	A1	conspici a tur	conspicatur [conspicitur Ω']
1083.	41r.06	a	I49.05	A1	pl a e ne	plane

⁹⁷ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,43: « Velites erant apud Romanos genus militiae, a uolitando uocati. Lecti enim agilitate iuuenes cum armis suis post terga equitum consedebant, et mox cum ad hostes uentum esset, equis desiliebant, et continuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos aducti fuerant, dimicantibus, hostem perturbabant ».

1084.	41r.07	a02	I49.05	B3	NATURA LOCI id est arbustis quibus natura hoc locum texerat ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁹⁸ .	quom natura loci tum dolo ipsi ... obscurati
1085.	41r.10	a02	I49.06	B3	CORNIBUS id est finibus exercitus ISIDOR, <i>Etymologiae</i> ⁹⁹ .	equitatum omnem in cornibus locat
1086.	41r.14	a	I50.01	A2	proeliis iter suum remoratorios	proeliis iter suum remoratorios
1087.	41r.15	a02	I50.02	B3	PRO RE id est iuxta quod res, id est possibilitas, et loco, id est secundum qualitatem loci.	ipse pro re atque locum ... paulatim procedere
1088.	41r.20	a	I50.04	A2	pars a sinistra	pars a sinistra
1089.	41r.22	a	I50.04	A1	incer t o	incerto
1090.	41r.24.01	a	I50.05	A1	unum se se recipiebant	unum sese recipiebant
1091.	41r.24.02	a	I50.05	B2	aliô	sed alius alio quam maxime divorsi
1092.	41r.25.01	a02	I50.06	B2	itâ que	ita numero priores ...
1093.	41r.25.02	a02	I50.06	A2	itâ que numero	ita numero
1094.	41r.25.03	a	I50.06	B3	NUMERO PRIORES id est <priores Rom>anos	ita numero priores
1095.	41r.26.01	a02	I50.06	B3	DIS/TECTOS id est divisos	disiectos ab tergo aut lateribus
1096.	41r.26.02	a02	I50.06	B3	CIRCUMVENIEBANT id est incluserunt	disiectos ab tergo aut lateribus circumveniebant
1097.	41v.01.01	a	I50.06	B6	VIRGULTA virg...a	inter virgulta evadere
1098.	41v.01.02	aM	I50.06	A1	vi r gulta	virgulta
1099.	41v.04	aM	I51.01	A2	hostes atque cives	hostes atque cives
1100.	41v.05	a	I51.01	A1	for s (s <i>über radiertem langem</i> s)	fors
1101.	41v.12.01	a02	I51.05	B3	FIRMOS id est fortes	quos firmos cognoverat
1102.	41v.12.02	a02	I51.05	B3	EMINUS id est a longe	eminus pugnando

⁹⁸ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 17,6,2: «Alii arbustum locum in quo arbores sunt uolunt accipere, sicut salictum: sic et uirecta, ubi uirgultae nouellae et uirentes».

⁹⁹ ISID. *Etym.* (LINDSAY) 9,3,63: «Cornua uocantur extremitas exercitus, quod intorta sit».

1103.	41v.17	a	I52.05	A1	Bomi l car	Bomilcar
1104.	41v.19.01	a	I52.05	B3	LEGATUS scilicet Rutilius	dum legatus ad flumen ... pergit
1105.	41v.19.02	aM	I52.05	A1	f l umen	flumen, quo praemissus erat
1106.	41v.19.03	a	I52.05	B3	QUIETUS scilicet Bomilcar	quietus uti res postulabat
1107.	41v.20	a	I52.05	B3	NEQUE pro non	aciem exornat neque remittit
1108.	41v.23	aM	I52.06	A2	diffidens virtuti militum <i>in margine</i>	diffidens virtuti militum
1109.	41v.24	a	I53.01	A1	magnam anim advertunt	magnam animad- vertunt
1110.	41v.25.01	a	I53.01	A2	arbustis consitus prohibebat	arbustis consitus prohibebat
1111.	41v.25.02	a	I53.01	B3	EQUABILEM id est equal<i>tem	
1112.	41v.60	x	–	E <i>Tilgung eines längeren Textes</i>	
1113.	42r.05	a	I53.05	A2	quamquam itinere atque	quamquam itinere atque
1114.	42r.06	a	I53.05	A2	quia: ia <i>über quod (Rasur)</i>	tamen quod Metellus
1115.	42r.10	a	I53.07	A2	ni <u>utrimque</u> praemissi	ni utrimque praemissi
1116.	42r.11	a	I53.08	B4	EXORTUM est	gaudium mutatur: milites [mutatur Prisc., gaudium exortum Ω']
1117.	42r.12 dext	a	I54.01	C2	METELLUS IN HISDEM <i>nota</i>	Metellus in isdem castris
1118.	42r.13.01	a02	I53.08	B3	VEL IGNAVIS GLORIARI LICET id est sicut ignavi gloriantur in prosperitate, ita boni deprimuntur in adversitate	in victoria vel ignavis gloriari licet
1119.	42r.13.02	a	I53.08	B3	DETRACTANT id est declarant	detrectant [P A Y s, decretant C B Q n, detractant M l m]
1120.	42r.14	a	I54.01	A1	refe j cit	reficit
1121.	42r.15.01	a	I54.01	A2	hortatur, <u>ut</u> ad cetera	hortatur, ad cetera
1122.	42r.15.02	a	I54.01	A2	parem equum animum	parem animum
1123.	42r.20	a02	I54.04	B3	EA GRATIA id est ea causa.	id ea gratia eveniebat

1124.	42r.21	a	I54.04	A1	Numida rum	Numida [Numida, P A Y I m1, Numidarum C B Q M T s n e + m.2 A N K H F m]
1125.	42r.23.01	a02	I54.05	A1	quod: d <i>über</i> quod (<i>Rasur</i>)	quod nisi ex illius
1126.	42r.23.02	a	I54.05	A1	posse t	posset
1127.	42r.26	a01	I54.06	B3	TEMERE MUNITA id est male munita	oppida temere munita
1128.	42v.02.01	a	I54.06	B4	PRĒBITA sunt	praebita; ubicumque
1129.	42v.02.02	a	I54.06	B4	IMPOSITUM est	ubicumque respostulabat, praesidium impositum
1130.	42v.07	a	I54.10	B2	profūgit	nemo omnium intactus profugit
1131.	42v.09	a02	I55.01	A2	tamen victor virtute fuisset	victor tamen virtute fuisset
1132.	42v.14 sin	a	I55.03	C2	MEMINISSE POST GLORIAM <i>nota</i>	
1133.	42v.16	a	I55.04	A1	age ita bant	agitabant
1134.	42v.17	a	I55.06	A2	se castra faciebant	se castra facie- bant
1135.	42v.20	a	I55.08	A1	fonte s	fontes
1136.	42v.24	a	I56.01	A2	pugnandi fieri, urbem	pugnandi fieri, urbem
1137.	42v.60	x	–	E <i>Tilgung eines längeren Textes</i>	
1138.	43r.04	a	I56.03	A2	Marium ex itinere frumentatum	Marium ex itinere frumentatum
1139.	43r.11.01	a	I56.06	A1	susten ta ti	sustentati
1140.	43r.11.02	a	I56.06	B3	HOSTES scilicet Romani	milites Iugurthini, ..., postquam ... hostes urgent,
1141.	43r.11.03	a02	I56.06	B3	PAUCIS scilicet Numide	paucis amissis ... discedunt
1142.	43r.12	a02	I57.01	B3	IDONEE id est necessarię.	nullius idoneae rei egens
1143.	43r.14	a02	I57.02	B2	circumuénit	Metellus ... moenia exercitu circumvenit
1144.	43r.15.01	a02	I57.03	B3	INFENSI id est irati	infensi intentique sine tumultu manent

1145.	43r.15.02	a02	I57.03	B3	INTENTIQUE scilicet resistere	infensi intentique sine tumultu manent
1146.	43r.15.03	a02	I57.04	B3	PRO INGENIO QUISQUE id est prout quisque instructus erat	Romani pro ingenio quisque ... pugnare
1147.	43r.16	a	I57.04	B1	ALII EVADERE succedere	alii succedere ac
1148.	43r.18.01	a02	I57.05	A2	sulphure et teda	sulphure et taeda
1149.	43r.18.02	a02	I57.05	B3	ARDENTEM MITTERE eminus cf. Z. 16: 'Romani ... pars eminus glande aut lapidibus pugnare'.	contra ea oppidiani ... picem ardentia mittere. [ardenti A2 K Γ s, ardentem m]
1150.	43r.19.01	a	I57.06	A2	minuerat univerat	muniverat
1151.	43r.19.02	a02	I57.06	A4	nam: N auf n	nam plerosque
1152.	43r.21	a02	I58.01	B3	REMISSIS id est remisso<s> se habentibus	remissis qui in praesidio erant ... portam inrumpit
1153.	43r.24	a	I58.03	A2	amplius quam ·xl·	non amplius quadraginta
1154.	43r.25	a	I58.03	A2	Neque inde ni maxima	inde maxima vi
1155.	43v.00 sup	x	–	D1	<i>gezeichnetes Gesicht</i>	
1156.	43v.01	a	I58.04	A2	tumultum hosti/lem (<i>add. in linea</i>) a tergo (<i>auf Rasur</i>)	clamorem hostilem a tergo accepit [clamorem M1 D F, clamorem vel et Q, tumultum rell.]
1157.	43v.03	a	I58.05	B6	MARIUM CUM COHORTIBUS (<i>Rasur?</i>)	
1158.	43v.11	a	I59.02	A1	paulisper per territi perturbantur	paulisper territi
1159.	43v.18	a02	I60.02	B3	UTRIMQUE id est ex utraque parte	tela utrimque volare
1160.	43v.21	a02	I60.04	A2	huc et illuc	huc et illuc
1161.	43v.21 sin	a	I60.05	C2	<i>Nota</i>	
1162.	43v.25	a02	I60.06	A1	ingera u nt	ingerunt
1163.	43v.25 dext	a	I60.07	B4	IMMINUTAE sunt <i>in linea</i>	deinde, ubi ... scalae comminutae, qui
1164.	43v.60 inf	x	–	D2	C Audi vocem ... (<i>auf dem Kopf stehend</i>)	

1165.	44r.03	a02	I61.01	B3	QUE AB SE DEFECERANT quas ipse vastaverat.	in iis urbibus quae ad se defecerant
1166.	44r.06	a02	I61.04	A2	datis clam de (<i>add. in marg.</i>)	vadibus datis clam de [clam om. P, s.s. A, in mg. n]
1167.	44r.07	a02	I61.04	B3	MAXIMAM AMICICIAM id est Iugurthe	quod ei per maximam amici- tiam maxuma copia fallundi erat
1168.	44r.09	a02	I61.04	B3	FORE id est futurum esse	fore ut illi senatus inpunitatem ... concederet
1169.	44r.10	a02	I61.05	B2	Infido	quom ingenio infido tum metuenti
1170.	44r.11	a02	I61.05	B3	PER CONDITIONES id est per pacem	ipse per condi- tiones ad suppli- cium traderetur
1171.	44r.12	a02	I62.01	B3	MISERANTEM id est miserabiliter	Iugurtham anxium ac mise- rantem
1172.	44r.13	a02	I62.01	C3	SESE VICTOS <i>Verweis</i> (fol. 44r.13 dext)	
1173.	44r.13 dext	a02	I62.01	A6	sese victos agrum devasta/tum multos mortales	sese victos, agrum vastatum multos mortales
1174.	44r.14	a02	I62.01	A2	iam et virtutem	iam et virtutem
1175.	44r.17	a	I62.04	A1	senator ii odinis (<i>über senatoris</i>)	senatorii ordinis
1176.	44r.19 dext	aM	I62.05	B1	PONDO Pondo	argenti pondo ducenta milia
1177.	44r.22	a02	I62.08	B3	IPSE AD IMPERANDUM id est ut de illo imperaret Metello	quom ipse ad imperandum Tisi- dium vocaretur
1178.	44r.22 dext	b04	I62.08	B1	TISIDIUM Tisidium	imperandum Tisidium
1179.	44r.26.01	a02	I63.01	B3	DIS SUPPLICANTI quantum ad se	C. Mario per hostias dis suppli- canti
1180.	44r.26.02	a02	I63.01	B3	MIRABILIA unde mirarentur multi.	mirabilia portendi
1181.	44r.26.03	a02	I63.01	B3	PORTENDI id est præsignari.	mirabilia portendi
1182.	44r.26.04	a02	I63.01	B3	HARUSPEX (<i>sub linea</i>) id est divinator	C. Mario ... haru- spex dixerat

1183.	44v.01	a02	I63.01	B3	AGERE<T> id est ut ageret.	fretus dis ageret
1184.	44v.01.01 sin	a02	I63.02	C2	<i>nota</i> (<i>Beginn</i> de Mario)	
1185.	44v.01.02 sin	a02	I79.02	C1	de Mario <i>titulus</i>	
1186.	44v.02	a02	I63.02	B3	PRÆTER VETUSTATEM id est ignobilitatem que eum sie ve vetustas obscurat	ad quem capi- undum praeter vetustatem fami- liae alia omnia abunde erant
1187.	44v.05.01	a02	I63.03	B3	ARPINI id est humile et vili loco.	natus et omnem pueritiam Arpini altus
1188.	44v.05.02	a02	I63.03	B3	GRÆCA FACUNDIA id est litterali scientia	non Graeca facundia neque urbanis munditiis sese exercuit
1189.	44v.06	a02	I63.03	B3	MUNDICIIS id est superfluitatibus	non Graeca facundia neque urbanis munditiis sese exercuit
1190.	44v.07	a02	I63.04	B3	FACILE per virtutem	facile notus per omnis tribus declaratur
1191.	44v.08	a02	I63.05	A1	aliq um ,	alium
1192.	44v.09.01	a02	I63.06	A4	tamen: T <i>auf</i> t	. Tamen
1193.	44v.09.02	a02	I63.06	B3	AD ID LOCORUM id est ad hoc tempus	ad id locorum talis vir
1194.	44v.11	a02	I63.06	B3	INTER SE id est unus alteri per vices	nobilitas inter se per manus tradebat
1195.	44v.15	a02	I64.02	A4	itaque: I <i>auf</i> i	. Itaque
1196.	44v.21	a	I64.04	A2	cum primum pro	cum pro honore ... tum contra Metellum
1197.	44v.25	a02	I64.05	A2	catenis habitum; ab	catenis habitum
1198.	44v.26 sin	a	I64.06	C2	QUAE OMNIA ILLIS <i>nota</i>	
1199.	45r.01	a02	I65.01	B3	PRÆTEREA id est præter mercatores	erat praeterea in exercitu nostro Numida quidam
1200.	45r.03	a02	I65.02	B3	MORE REGUM id est quod futurus rex designa- retur	more regum ut sellam iuxta poneret

1201.	45r.06.01	a	I65.03	A2	contumeliarum in imperatorem	in imperatorem [in' om. P A H1 l m e, imperatori C B H2 n]
1202.	45r.06.02	a02	I65.03	B3	PETAT a senatu.	poenas petat
1203.	45r.09	a02	I65.04	B3	IPSE scilicet verbis	alios ipse, plerosque ... inpellit
1204.	45r.11.01	a	I65.05	A2	illi a multis	illi a multis [multis a P, a om. M, s.s. m]
1205.	45r.11.02	a02	I65.05	B3	SUFFRAGATIONE id est favore.	honestissima suffragatione consulatus petebatur
1206.	45r.14	a02	I66.01	A1	affi e ctare (e <i>über</i> i)	adfectare
1207.	45r.16	a02	I66.02	A1	igitur Vaccenses q uo (<i>in linea</i>)	igitur Vagenses, quo
1208.	45r.17	a02	I66.02	B3	PACIFICANTE id est pactum faciente	Iugurtha pacifi- cante
1209.	45r.18	a02	I66.02	A2	voluntate alienati, principes	voluntate alienati, principes
1210.	45r.23.01	a02	I66.03	B3	PALANTES id est vagantes	milites palntis inermos
1211.	45r.23.02	a	I66.03	A1	inermo e s	inermos [P A C2 B N K D l m e, inermes <i>rell.</i>]
1212.	45r.24.01	a02	I66.04	A2	Idem plebs (<i>in linea auf Rasur</i>)	plebs X s n, plebs <i>rell.</i>
1213.	45r.24.02	a02	I66.04	B2	quís	quis acta ... placebant
1214.	45v.01	a02	I67.01	B3	MULIERES PUERIQUE PRO TECTIS id est iuxta in summo stantes	mulieres puerique pro tectis ... saxa ... mittere
1215.	45v.05	a02	I67.03	B2	misericordiáne	id misericordiane ... an pactione ... evenerit
1216.	45v.06.01	a02	I67.03	A2	vita integra fama	vita integra fama
1217.	45v.06.02	a02	I67.03	A2	improbis in se et in- <u>int</u> estabilisque	inprobis intesta- bilisque videtur
1218.	45v.06.03	a02	I67.03	B3	INSTABILISQUE id est indignus	inprobis intesta- bilisque videtur
1219.	45v.06.04	a02	I68.01	A2	rebus Vacce actis	rebus Vagae actis

1220.	45v.07	a02	I68.01	B4	EX CONSPECTU ABIT id est vultum mutat	Metellus ... maestus ex conspectu abit
1221.	45v.10	a02	I68.02	B3	SUPERIORIBUS CIRCUMVENTAM id est montibus circumdatam	locis paulo superioribus
1222.	45v.11	a02	I68.03	A2	oppidum <u>Vagam</u> Vaccam non	oppidum Vagam non
1223.	45v.12	a02	I68.03	B3	MISERRIMIS id est miserabiliter proc[c]isis	viris fortissumis atque miserrumis
1224.	45v.13	a02	I69.01	A1	Va cc genses	Vagenses
1225.	45v.14	a	I69.01	B6	AD SE VORSUM ...cum	ad se vorsum exercitum pergere
1226.	45v.17	a02	I69.03	A1	Va c genses	Vagenses
1227.	45v.23	a	I70.02	A1	Nabda sam	Nabdalsam
1228.	45v.24.01	a	I70.02	A2	suis, qui plerumque	suis, qui plerumque
1229.	45v.24.02	a02	I70.02	B3	SEORSUM id est separatim	qui plerumque seorsum ab rege
1230.	45v.25	a02	I70.02	B3	GLORIA magna	gloria opesque
1231.	45v.26.01	a02	I70.03	B3	RES id est utilitas.	cetera uti res posceret
1232.	45v.26.02	a02	I70.03	B3	EX TEMPORE id est iuxta qualitatem temporis	ex tempore parari placuit
1233.	45v.26.03	a02	I70.04	B4	PROFECTUS est	Nabdalsa ad exercitum profectus, quem
1234.	46r.02	a02	I70.05	B3	AD TEMPUS id est ad diem statutum	is postquam ... ad tempus non venit
1235.	46r.04	a02	I70.05	B2	in quīs	in quis
1236.	46r.05	a	I70.05	A1	pestem con verteret	pestem converteret
1237.	46r.06	a	I70.05	B3	PROINDE scil<icet> antea (?)	proinde reputaret cum animo suo
1238.	46r.08	a	I71.03	A2	Erat ei Numida	Erat ei Numida
1239.	46r.09	a02	I71.04	B3	RATUS id est ut litteras mitteret.	postquam ... litteras audivit et ex consuetudine ratus ...
1240.	46r.10.01	a02	I71.04	B3	AUT INGENIO SUO OPUS ESSE id est ut consilium illi daret	ratus, opera aut ingenio suo opus esse
1241.	46r.10.02	a02	I71.04	B3	IN TABERNACULUM id est in tentorium.	in tabernaculum introit

1242.	46r.12.01	a02	I71.05	B3	PERFUGIS scilicet nunciis.	omnem ... ex perflugis cognovit
1243.	46r.12.02	a02	I71.05	B4	CONATUS scilicet est	conatus,
1244.	46r.13	a02	I71.05	B3	QUE IPSE PARAVISSET id est in dicionem regis quem vellet prodere.	dicit, que ipse paravisset facere
1245.	46r.19	a02	I72.02	A2	excitus arreptis armis tumultum	excitus arreptis armis tumultum
1246.	46r.26.01	a02	I73.04	A1	sua modera bantur <i>unter Rasur</i>	sua moderata.
1247.	46r.26.02	a02	I73.05	B3	PRETEREA id est præter favorem	praeterea seditiosi magistratus ...
1248.	46v.01.01	a02	I73.05	B4	ARCESSERE scilicet accusabant	Metellum ... capitis arcessere
1249.	46v.01.02	a02	I73.06	B3	OPIFICES id est opera sua facientes in urbe.	denique plebes sic accensa, uti opifices ...
1250.	46v.02.01	a02	I73.06	B3	RES id est divicie	quorum res fidesque in manibus sitae erant
1251.	46v.02.02	a02	I73.06	B3	IN MANIBUS SITAE id est qui nihil nisi labore manuum habebant.	opifices, quorum res ... in manibus sitae erant
1252.	46v.04	a02	I73.07	B3	trib uno plebis	tribuno plebis
1253.	46v.05	b05	I73.07	A2	sed paulo senatus antea Numidiam Metello decreverat	paulo...decre- verat [sed paulo (paulum n) decre- verat X N D l n m e, senatus paulo decio decreverat <i>rell.</i> ; <i>Büchner</i> , <i>Aufbau</i> 1953,472 <i>suppl.</i> ante senatus Metello Numidiam (v. p. 199); <i>Heurzon</i> , <i>Rev. Et. Lat.</i> 16, 1938, 161 sqq. <i>etc.</i>]
1254.	46v.07	a	I74.01	A2	posset et novorum (<i>add. i. lin.</i>)	posset et novorum
1255.	46v.13	a02	I74.02	B3	PARATI id est confirmati animo	Numidae ... parati instructique
1256.	46v.14.01	a	I74.03	A1	conculsi con gressu pulsi	conculsi congressu pulsi
1257.	46v.14.02	b05	I74.03	A2	fatigati fugatique . Romani	pulsi fatigati fugatique

1258.	46v.15	a	I74.03	B4	POTITI sunt	Romani ... hostium paucorum potiti;
1259.	46v.16	a	I74.03	A1	tu ta ta sunt.	tuta sunt [tutata C B H T2 F2 I2 m, tutati n, tutarunt M T1]
1260.	46v.17.01	b05	I75.01	A2	pervenit in oppidum	pervenit, in oppidum
1261.	46v.17.02	a02	I75.01	B3	MULTUS id est magnus	multus pueritiae cultus erat
1262.	46v.18	a02	I75.01	B3	CULTUS id est ornatus	multus pueritiae cultus erat
1263.	46v.19.01	a02	I75.02	B3	ARIDA id est faribus carentia	loca arida atque vasta
1264.	46v.19.02	a02	I75.02	B3	VASTA id est vastatus a arboribus sive cultoribus	loca arida atque vasta
1265.	46v.21	a02	I75.03	B3	IDONEA scilicet vasa	et alia aquae idonea
1266.	46v.22	b05	I75.04	A2	domiti peccoris eoque	domiti peccoris eoque
1267.	47r.03	a02	I75.09	B4	RATI scilicet sunt	rati
1268.	47r.07	a02	I76.01	B3	DENIQUE id est tandem	denique naturam ipsam ... vicerat
1269.	47r.10	a02	I76.01	B3	CELERITATE id est locorum instabilitate	prodicionem ..., quam vitare posse celeritate putabat
1270.	47r.11.01	a02	I76.01	B3	PER OCIUM id est dum tenent sui in ocio	talia consilia per otium et ex opportunitate capi
1271.	47r.11.02	a02	I76.01	B3	EX OPORTUNITATE id est si ipse uno loco quiescens oportunitate se eis crederet.	talia consilia per otium et ex opportunitate capi
1272.	47r.15	a02	I76.04	B3	RELIQUUM id est remissum	ab utrisque nihil relicuom fieri
1273.	47r.19	a02	I76.06	A3	metuer an t <i>in linea</i>	metuerant
1274.	47r.23	a02	I77.02	A2	salutem et illorum	salutem illorum [et illorum Q Y s n m2]
1275.	47v.01	a02	I77.04	A4	itaque: I <i>auf</i> i	Itaque ab impe- ratore
1276.	47v.02	a	I78.01	A1	Sidoni i s	Sidoniis
1277.	47v.03	a02	I78.01	B4	SITUM est	Id oppidum ... ceterum situm inter duas Syrtis

1278.	47v.04	a02	I78.01	B3	EX RE id est eventus	Syrtris, quibus nomen ex re inditum
1279.	47v.04 sin	a02	I78.01	B3	INTER DUAS SIRTES Siren Graece Latine tractum dicitur / inde Sirtes dictę sunt / loca in aquis ubi are/na in unum contrahitur. teilw. wortgleich auch bei GUILLELMUS DE CONCHIS, <i>Glosae super Boetium</i> ¹⁰⁰	situm inter duas Syrtris
1280.	47v.05.01	a02	I78.02	B3	NATURA id est qualitate	pari natura
1281.	47v.05.02	a02	I78.02	B3	PRÆALTA id est valde profundas	quorum proxuma terrae praealta sunt
1282.	47v.05.03	a02	I78.02	B3	FORS id est eventus	uti fors tulit alta alia
1283.	47v.05.04	aM	I78.02	A1	tu lit	tulit
1284.	47v.11	a02	I79.01	B2	vénimus	... quoniam ... venimus
1285.	47v.13 sin	a	I79.02	C2	<i>nota (Beginn der Conditio Philenorum ...)</i>	
1286.	47v.13 sin	a02	I79.02	C2	<i>nota in +-Form (Verweis auf den titulus Conditio Philenorum ...)</i>	
1287.	47v.14	a02	I79.03	B3	UNA SPECIE id est qualitate	ager in medio harenosus, una specie
1288.	47v.23	a02	I79.06	B3	GIGNENTIUM id est arborum	loca nuda gignentium
1289.	47v.25	a02	I79.07	B3	REM id est negotia	et ob rem corruptam domi poenas metuont
1290.	47v.60 inf	a02	I79.02	C1	+ Conditio Philenorum cum Cirenen-sibus. <i>titulus</i>	
1291.	48r.01	a01	I79.08	B3	PEÑI id est Car<tagi>nenses	Poeni
1292.	48r.03	a02	I79.08	B2	eâdem	vel eadem condicione
1293.	48r.13	a	I80.03	A1	in ag gressus	adgressus
1294.	48r.16.01	a02	I80.04	B2	petitum	legatos Romam miserat ... amicitiam petitum
1295.	48r.16.02	a02	I80.05	B3	OPORTUNISSIMAM id est valde bello nostro munitam oportunam	quam rem opportunissimam

¹⁰⁰ GUILL. CONCH. *Glosae super Boetium* (CCCM 158) 1,1,41: «Siren est monstrum maris quod cantando attrahit incautos et submergit. Et ideo Siren dicitur; sir enim Graece, Latine tractus dicitur. Vnde sirtes dicuntur, quia ibi sunt tractus harenarum».

1296.	48r.17	a02	I80.05	B2	quīs	quis ... mos erat
1297.	48r.20 dext	a	I80.07	C2	ITA ANIMUS MULTITUDINE DISTRAHITUR <i>nota</i>	
1298.	48r.25	a02	I81.01	A2	et cum aliis	et cum aliis
1299.	48r.60 inf	x		D1	<i>Federprobe</i>	
1300.	48v.01	a02	I81.01	A2	Cartaginenses item Perses <i>in linea Rasur über</i> item regem persen	Carthaginensis, item regem Persen,
1301.	48v.02	a	I81.02	A2	oppidum iter constituunt	oppidum iter constituunt
1302.	48v.03.01	a02	I81.02	B3	QUOD scilicet eō	iter constituunt, quod ... ibique Metellus ... locaverat
1303.	48v.03.02	a02	I81.02	B2	eō	iter constituunt, quod ... ibique Metellus ... locaverat
1304.	48v.04	a02	I81.03	B3	PRECIUM FORE id est utile sibi esse	capta urbe operae pretium fore
1305.	48v.23 sin	a	I83.01	C2	OMNE BELLUM SUMI FACILE <i>nota</i>	
1306.	48v.60 inf	c03	–	C4	victores velint proinde (<i>custos</i>)	
1307.	48v.60 inf	x	–	D2	Meus erat <i>Rasur auf dem Kopf stehend</i>	
1308.	49r.00	x	–	D2 <i>Rasur</i>	
1309.	49r.03	a02	I83.02	A3	ver/b a fe cit <i>in linea</i>	verba facit :
1310.	49r.09	a	I84.01	A2	(post)quam ei Numidiam provinciam	postquam ei provinciam Numidiam
1311.	49r.11.01	a02	I84.01	B3	DICITARE id est dixit	dicitare sese ... cepisse
1312.	49r.11.02	a	I84.01	A2	illis quasi spolia	illis spolia
1313.	49r.12	a02	I84.02	A4	interim : I <i>auf</i> i	. Interim
1314.	49r.15.01	a	I84.02	A2	plerosque in militia	plerosque militiae
1315.	49r.15.02	a02	I84.02	B3	COGNITOS scilicet sibi	paucos fama cognitos
1316.	49r.16	a02	I84.02	B3	EMERITIS id est ultra ·lx· annos.	homines emeritis stipendiis
1317.	49r.18	a02	I84.03	A1	negaci o negare <i>in linea über</i> a	de ullo negotio abnuere audebat

1318.	49r.19	a02	I84.03	B3	STUDIA amorem	aut belli usum aut studia volgi amissurus
1319.	49r.20	a02	I84.03	B4	SPERATA est	sed ea res frustrata sperata: tanta
1320.	49r.21	a02	I84.04	B3	FORE scilicet putabat	sese quisquem ... locupletem fore
1321.	49r.60 inf	a02	I85.01	C1	Oratio Marii <i>titulus</i>	
1322.	49v.01	a02	I85.01	B4	NON ISDEM ARTIBUS IMPERIUM scilicet quibus ego peto	non isdem artibus imperium a vobis petere
1323.	49v.02.01	a02	I85.01	B3	PRIMO id est intencione	primo ... supplices modicos esse
1324.	49v.02.02	a02	I85.01	B3	MODICOS id est non superflue viventes.	primo industrios supplices modicos esse
1325.	49v.09	a02	I85.03	A1	opinion e <i>in linea auf</i> i	opinione
1326.	49v.12	a	I85.04	A2	necesse est et virtute	necesse est virtute et innocentia tutari
1327.	49v.14	a02	I85.05	B3	EQUOS id est equi ... am	aequos bonosque
1328.	49v.15	a02	I85.05	B3	LOCUM scilicet intelligo	nobilitatem locum invadundi quaerere
1329.	49v.22	a	I85.09	A1	in naturam vertit ur	in naturam vortit. [verti V, vertitur Q2 H T m2, venit K2 M]
1330.	49v.24	a02	I85.10	B3	REPUTATE id est retro putate. CIm 19480, p. 39, cf. BESLER, p. 99.	reputate cum animis vostris
1331.	49v.25.01	a02	I85.10	B4	SI QUEM et reputate	num id melius sit, si quem ... mittatis
1332.	49v.25.02	a	I85.10	A2	aut ad aliud tale negotium	aut aliud tale negotium
1333.	49v.26	a02	I85.10	B3	IMAGINUM id est patrum suorum / [statuas habentes] CIm 19480, p. 39, cf. BESLER, p. 99.	multarum imagineum et nullius stipendii
1334.	50r.01.01	a02	I85.10	B3	IMAGINUM [id est patrum suorum] / statuas habentes CIm 19480, p. 39, cf. BESLER, p. 99.	multarum imagineum et nullius stipendii

1335.	50r.01.02	a02	I85.10	B3	STIPENDII Stipendium id est unius diei sustentatio. / id est stipendia multis disponere nescientis. CIm 19480, p. 39, cf. BESLER, p. 99.	multarum imaginum et nullius stipendii
1336.	50r.03	a02	I85.11	B2	évenit	ita plerumque evenit, ut
1337.	50r.06	a02	I85.12	B3	PREPOSTERI HOMINES id est preposterii ordines m facientes.	preposterii homines
1338.	50r.06 dext	a02	I85.12	B3	NAM GERERE Nam gerere scilicet consula/ tum priusquam, scilicet fieri consulem. / Alias Nam gerere id est prius / erit consul quam gerat consu/latum.	nam gerere quam fieri tempore posterius
1339.	50r.07	a02	I85.13	A2	superbia me h ominem (h <i>in linea</i>)	superbia me hominem
1340.	50r.10	a02	I85.14	A4	contempnunt: C <i>aufc</i>	sint. Contempnunt
1341.	50r.14.01	a02	I85.16	A2	nisi <u>ex</u> sese liberos	nisi sese liberos
1342.	50r.14.02	a02	I85.17	B3	QUOD propter	quod si iure me despiciunt
1343.	50r.17	a	I85.18	A5	Invident <i>labori</i> (<i>Rasur</i>) honori meo,... invi- deant labori et innocentie	invident labori, innocentiae [inno- centiae, labori et innocentiae Q N K H M1 s m e, et labori innocentiae A]
1344.	50r.19	a02	I85.20	A2	Nonne <i>über</i> ne (<i>in linea</i>) illi falsi sunt qui ... pariter <u>expectant</u> expetunt,	ne illi falsi sunt, qui ... pariter expectant
1345.	50r.25	a	I85.24	A2	o quirites	Quirites
1346.	50v.01	a	I85.25	A1	non con cedunt	non concedunt
1347.	50v.03	a02	I85.26	A1	facund i am	facundam [facun- diam V T D I2 s n m2 e]
1348.	50v.06	a02	I85.27	B3	SENTENTIA id est iudicio.	ex animi mei sententia
1349.	50v.10	a02	I85.29	B3	RES id est utilitas	si res postulet
1350.	50v.16	a	I85.32	A2	discere, quippe que	discere, quippe quae
1351.	50v.19	a	I85.34	A2	his ego p̄ceptis (<i>über</i> ergo)	his ego [ego V A Q N K s, ergo rell.]
1352.	50v.23.01	a	I85.36	A2	remque publicam celebrare	remque publicam celebrare
1353.	50v.23.02	a02	I85.37	B2	quís	quis nobilitas freta

1354.	50v.25	aO	I85.38	A1	e r rant	errant
1355.	51r.03	a	I85.39	A1	vi l licum	vilicum
1356.	51r.04	a02	I85.40	A2	Nam et ex	nam ex parente [et ex] et s.s. A, ex om. B]
1357.	51r.06	a02	I85.41	B3	QUIN id est potius	quin ergo, quod iuvat, ... faciant
1358.	51r.09	a02	I85.41	A2	sudorem pulverem et	sudorem, pulverem et [sudorem om. V s.s. m]
1359.	51r.10	a02	I85.42	A2	nam ubi flagiciis se dedecoravere (<i>add. i. lin. super rasuram, se über qui</i>)	nam ubi se flagi- tiis decoravere [omnibus flagitiis V n]
1360.	51r.14	a	I85.44	A2	pauca de re	pauca de re
1361.	51r.15	a02	I85.45	B3	AVARIAM scilicet Calpurni	omnia remo- vistis: avaritiam, inperitiam atque superbiam
1362.	51r.16.01	a02	I85.45	B3	IMPERIAM scilicet Auli	omnia remo- vistis: avaritiam, inperitiam atque superbiam
1363.	51r.16.02	a02	I85.45	B3	SUPERBIAM scilicet Metelli	omnia remo- vistis: avaritiam, inperitiam atque superbiam
1364.	51r.18	a02	I85.46	B4	ATTRITA scilicet est	nam magna pars ... adtrita est s.s. A N m, om. M
1365.	51r.19	a02	I85.47	A1	ne c quemquam (<i>in linea</i>)	neque quemquam
1366.	51r.24	a02	I85.49	A4	etenim: E <i>aufe</i>	. Etenim
1367.	51v.01	a02	I85.50	A3	stren n uis (-nuis <i>add. i. lin.</i>)	strenuis
1368.	51v.03	a02	I86.01	A1	A ulum Manlium	A. Manlium
1369.	51v.03 sin	a	I86.02	B6 m...	
1370.	51v.04.01	a02	I86.02	C3	NOMINE ROMANORUM <i>Verweis</i> (fol. 51v.04 sin)	
1371.	51v.04.01 sin	a02	I86.02	B1	NOMINE ROMANORUM # non more maiorum	non more maiorum, sed uti lubido quouisque erat

1372.	51v.04.02	a02	I86.02	B3	CLASSIBUS scilicet Romanis	milites scribere, ... neque ex classibus
1373.	51v.04.02 sin	a01	I86.02	B3	CAPITE CENSOS id est condemnatos	capite censos plerique
1374.	51v.05.01 sin	aO	I86.02	B1	CAPITE CENSOS ¶Capite tensos	capite censos plerique
1375.	51v.05.02 sin	a01	I86.02	B3	NON EX CLASSIBUS Classis est multitudo veni/ ens ex natione una vel ex / uno loco	milites scribere non more maiorum neque ex classibus
1376.	51v.07.01	a02	I86.03	A4	erat. Et homini	erat et homini
1377.	51v.07.02	a02	I86.03	B4	OPPORTUNISSIMUS erat	opportunissimus, quoi
1378.	51v.11	a	I36.05	A1	que: e über q	quae
1379.	51v.12	a	I87.01	A1	legationibus	legionibus
1380.	51v.20	a02	I87.04	A4	ita: I auf i	. Ita
1381.	52r.01	a	I88.02	A2	venire, nihil apud	antevenire, nihil apud
1382.	52r.01 sin	x	–	D2n (<i>Drehung 45° im Gegenuhrzeiger- sinn, Rasur</i>)	
1383.	52r.02	a02	I88.02	A3	aggres[sus] in linea auf Rasur	adgressus
1384.	52r.02 dext.	aO	I88.03	D1	FUDERAT vel fud...	adgressus in itinere fuderat
1385.	52r.04	a	I88.04	A1	que: e über q	quae
1386.	52r.04	a02	I88.04	A2	gloriosa facta sunt neque in linea auf Rasur	quae postquam gloriosa modo neque
1387.	52r.10	x	–	D2 (<i>Drehung 45° im Gegenuhrzeigersinn, Rasur</i>)	
1388.	52r.14	a	I89.04	A1	in gentes	inter ingentes
1389.	52r.15	a02	I89.04	A2	at que	atque valens
1390.	52r.16	a02	I89.04	B3	INMUNES id est sine p̄cepto	eius cives apud Iugurtham inmunes
1391.	52r.21	a	I89.05	A2	serpentium ipsa perniciosa	serpentium ipsa perniciosa
1392.	52r.26	a02	I89.07	A3	Id ibique et in omni Africa <i>textus rescriptus</i>	Id ibique et in omni Africa

1393.	52v.12	a02	I90.03	B3	ITEM per	pecus exercitui per centurias, item turmas equaliter distri- buerat
1394.	52v.17	a02	I91.03	B4	VISUM est	dein postquam tempus visum, castris
1395.	52v.19	a02	I91.03	A2	ibi que quam	ibique quam
1396.	52v.23	a02	I91.05	A1	præda ri	milites praedari sinere
1397.	53r.01	a02	I91.07	A1	hominum mobile infidum ei neque beneficio (<i>textus rescriptus</i>)	hominum mobile, infidum, ante neque
1398.	53r.02.01	a	I92.01	B3	EFFECIT que vult	Marius sine ullo ... incommodo peregir
1399.	53r.02.02	a02	I92.01	A3	incommodo effecit magnus ac clarus antea (<i>textus rescriptus</i>)	incommodo peregir magnus et clarus [peregir A2 C B Q n (<i>ante</i> Marius, <i>quod</i> <i>tolerari nequit</i>) <i>om. rell.</i>]
1400.	53r.03	a	I92.02	A3	trahebant ur	trahebantur
1401.	53r.04	a	I92.02	A2	quam illum mortalem (<i>add. i. marg.</i>)	quam mortalem
1402.	53r.15.01	a0	I92.07	A1	locus in oportunos	inoportunos
1403.	53r.15.02	a02	I92.07	A1	castel la n orum (<i>in linea</i>)	castellanorum
1404.	53r.16.01	a02	I92.07	A2	-norum angustum admodum	angustum admodum
1405.	53r.16.02	a02	I92.08	A4	nam: N <i>auf</i> n	; nam
1406.	53r.17	a02	I92.08	A1	corrumpebant ur	conrumpebantur
1407.	53r.24 dext	a0	I93.02	B1	COCLEAS Cocleas cf. Clm 14732, 26r, cf. BESLER, p. 101.	inter saxa repentis cocleas
1408.	53v.08	a02	I93.08	A4	itaque: I <i>auf</i> i	. itaque
1409.	53v.09	a	I93.08	A2	cum his praesidio	cum iis, praesidio
1410.	53v.10	a02	I94.01	B4	VISUM est.	sed ubi ... tempus visum, paratis
1411.	53v.12	a02	I94.01	B4	SCUTA erant.	gladii et scuta, verum
1412.	53v.25	a	I94.04	A2	antea Romanorum vineis subversis	antea vienis Romanorum subvorsis

1413.	53v.26	a02	I94.04	A2	incensis , non a castelli mēnibus <i>in linea</i>	incensis, non castelli moenibus
1414.	54r.07	a02	I94.07	B3	CULPA id est dolo	Mari temeritas gloriam ex culpa invenit
1415.	54r.09	a02	I95.02	A1	amonebat vit	admonuit, idoneum
1416.	54r.11 dext	a02	I95.03	C3	<i>Verweis in +-Form</i> (fol. 54r.60 inf)	
1417.	54r.18	a02	I95.04	A1	pude a t magis an pige a t	pudeat an pigeat magis [pudat e s.s. A, pudet a s.s. N, pudet rell.]
1418.	54r.20	a02	I96.01	A2	belli, <u>fortissimus</u> sollertissimus omnium	belli, sollertis- simus omnium
1419.	54r.60 inf	a02	I95.03	C1	De natura Sylle † <i>titulus</i>	
1420.	54v.01	a02	I97.01	A1	pe cu niam	pecuniam
1421.	55r.18	a02	I100.02	A5	LIGURUM b; COHORTES a	cohortis Ligurum
1422.	55r.21	a02	I100.03	A1	omnes ad esse laudare	omnes adesse laudare
1423.	55r.26 dext	a	I100.05	C2	ET SANE MARIUS <i>nota</i>	
1424.	55r.29	a02	I100.05	B3	TAMEN scilicet hoc scio	nisi tamen res publica ... gesta
1425.	55r.30.01	a02	I100.05	B4	GESTA scilicet est.	nisi ... res publica bene atque decore gesta
1426.	55r.30.02	a02	I101.01	B3	DENIQUE id est tandem	denique
1427.	55r.33.01 dext	x	–	E	ctta	
1428.	55r.33.02 dext	a	I101.02	C2	SED QUIA DIVESRI REDEUNTES <i>nota</i> (q m. <i>Quer- strich oberhalb</i>) quaestio?	
1429.	55r.35	a02	I101.03	B4	SPES FRUSTRATA scilicet est	Ita Iugurtham frustrata, qui ...
1430.	55v.31 sin	a02	I102.05	C3	<i>Verweis in +-Form</i> (fol. 55v.60 inf)	
1431.	55v.60 inf	a02	I102.05	C1	† Verba Sylle ad Bochum. <i>titulus</i>	
1432.	56r.04	a02	I102.07	B3	PARENTES id est obedientes	quia parentis abunde habemus
1433.	56r.05	a02	I102.08	A2	Atque hoc utinam	Atque hoc utinam
1434.	56r.07	a02	I102.09	A2	cui scilicet placuit	cui scilicet placuit
1435.	56r.18	a02	I103.01	B3	LOCA SOLA id est solitudinis	profiscitur in loca sola

1436.	56r.20	a02	I103.02	B3	FELICITER scilicet cogitavit.	tum rursus Bocchus [feliciter] seu reputando
1437.	56r.22	a02	I103.02	B3	COGNITA scilicet sibi.	quorum et fides cognita et ... erant
1438.	56r.29 dext	a02	I103.06	B3	LARGITIO ¶largitio proprie / dicitur quod pro / laude donatur	nam etiam tum largitio multis ignota erat
1439.	56v.60.01 inf	d	–	C5	Nota defectum a cap. CIII / Edit. Paris. anni 1761.	
1440.	56v.60.02 inf	c03	–	C4	questore appellans (<i>custos</i>)	

C. Lukas BOHNY
Mittellateinisches Seminar der Universität Zürich
carllukas.bohny@uzh.ch

Abkürzungen

- DNP* *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, hrsg. von Hubert Cancik und Helmuth Schneider, 16 Bde. in 19 Teilen, Stuttgart, 1996-2003.
- GL* Heinrich Keil, Hermann Hagen, *Grammatici Latini*, 7 Bde., Leipzig, Teubner 1856-80 (repr. Hildesheim, Olms, 1961; 1981), cf. auch CGL.
- CCCM* *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, Turnhout, Brepols, 1966-.
- CCSL* *Corpus Christianorum Series Latina*, Turnhout, Brepols, 1953-.
- CGL* *Corpus Grammaticorum Latinorum* online: <http://kaali.linguist.jussieu.fr/CGL/index.jsp>.
- LDHW* Karl Ernst Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, Berlin, 81913-1918, Directmedia, 22004 *Digitale Bibliothek*, 69.
- LexMA* *Lexikon des Mittelalters*, 10 Bde, Stuttgart, [1977]-1999; LexMA online: <http://apps.brepols.net/lexiema/test/Default2.aspx>
- MBK 4/1* *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz*, hrsg. von der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Bd. 1-4. Nachdruck: München, Beck, 1969-2009: Band 4, Teil 1: Christine E. Ineichen-Eder, *Bistümer Passau und Regensburg*, München, 1977.
- MGH* *Monumenta Germaniae Historica*; d-MGH: http://bsbdmgh.bsb.lrz-muenchen.de/dmgh_new/index.html
- Mlat. Jb* *Mittellateinisches Jahrbuch*.
- Migne PL* *Patrologia Latina*, electronic version of the first edition of Jacques-Paul Migne's *Patrologia Latina*, published between 1844 and 1855, and the four volumes of indexes published between 1862 and 1865, <http://pld.chadwyck.co.uk/>.
- NDB* *Neue deutsche Biographie*, Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (ed.), 23 Bde., Berlin, 1953-2010.
- RE* *Pauly's Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.

ZUSAMMENFASSUNG. — Die mittelalterliche Kommentarliteratur zu klassisch-lateinischen Texten ist durch kritische Editionen noch weitgehend unerschlossen. Dies betrifft im Besonderen auch die Kommentare zu den Monographien Sallusts, die seit dem 11. Jahrhundert im französischen und deutschen Raum in zunehmendem Masse entstanden. Die hier vorgelegte Edition befasst sich mit der ursprünglich aus der Klosterbibliothek von St. Emmeram in Regensburg stammenden Handschrift Clm 14477 der bayerischen Staatsbibliothek, München. Diese enthält im ersten Teil nebst den beiden Texten Sallusts, *Catilina* und *Iugurtha*, zu jedem einen *accessus* gefolgt von einem unvollständigen Kommentar und zudem eine kurze *vita*. Die Kommentare gelten als älteste Zeugen des sog. Anonymus Monacensis B. Der Edition, die sowohl die Kommentare als auch die nachfolgenden Glossen und Scholien umfasst, geht eine eingehende paläographische Untersuchung voraus.

RÉSUMÉ. — Les commentaires médiévaux de textes classiques latins sont encore en majorité inaccessibles en éditions critiques. C'est en particulier le cas des commentaires des œuvres de Salluste, dont le nombre est de plus en plus important à partir du XIe siècle dans les domaines français et allemand. La présente édition s'occupe du manuscrit Clm 14477 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munich, provenant de la bibliothèque de l'abbaye de Saint-Emmeram de Ratisbonne. Il transmet dans sa première partie, à côté du *Catilina* et du *Jugurtha* de Salluste, pour chacun un *accessus*, suivi d'un commentaire incomplet, et en outre une courte *vita*. Ces commentaires sont les traces les plus anciennes de l'« Anonymus Monacensis B ». Une introduction paléographique précède l'édition, qui comprend non seulement les commentaires mais aussi les gloses et scholies qui les accompagnent.

ABSTRACT. — Medieval commentaries of classic latin texts are to a large degree still not accessible through critical editions. This is particularly the case with commentaries to the works of Sallust the number of which increases significantly starting with the XIth century in the French and German cultural area. The present edition concerns manuscript Clm 14477 which originated in the library of Saint Emmeram Abbey in Regensburg and today is in the Bayerische Staatsbibliothek in Munich. The manuscript contains in the first part besides the two texts by Sallust – *Catilina* and *Jugurtha* – an *accessus* for both followed by an incomplete commentary and also a short *vita*. These commentaries are considered the earliest evidence of the so-called Anonymus Monacensis B. The edition contains as well the commentaries as the following glosses and scholiast and is preceded by a detailed palaeographical examination.